

ΔΙΕΘΝΕΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Πτυχιακή εργασία

Θέμα:

**Αρχαίοι Πολιτισμοί
και μακιγιάζ**

Σχολή: Επιστημών Υγείας

**Τμήμα: Επιστημών Διατροφής και Διαιτολογίας
(πρώην ΑΤΕΙ Αισθητικής και Κοσμητολογίας)**

Επιβλέπων καθηγητής: Θεοδωρίδης Ευστάθιος

**Φοιτήτριες: Μαλαρινού Ναταλία (Α.Μ : 2016/4637)
Τσόλη Μαρίνα (Α.Μ : 2016/4645)**

Περιεχόμενα

	Σελίδα
Κεφάλαια - Ενότητες	
Κατάλογος σχεδιαγραμμάτων	2
Περίληψη	4
. . . αντί Προλόγου	6
1. Εισαγωγικά στοιχεία –Ορισμοί	
1.1 Πολιτισμοί	10
1.2 Αρχαίοι Πολιτισμοί - Προϊστορία – Ιστορία	10
1.3 Μακιγιάζ	13
2. Αρχαία Αίγυπτος	
2.1 Ιστορικά στοιχεία – Περιβάλλον χώρος - Καθημερινή ζωή	15
2.2 Η ιστορία και η προέλευση του μακιγιάζ στη χώρα του Νείλου	16
2.3 Υλικά και τεχνικές του μακιγιάζ	17
2.4 Καλλωπισμός και μακιγιάζ των φαραώ – Νεφετρίτη – Κλεοπάτρα	20
2.5 Κοσμήματα	22
2.6 Ο καλλωπισμός στην ταφική πρακτική – Ιδιωτικοί τάφοι – Πυραμίδες	22
3. Οι λαοί της Μεσοποταμίας	
3.1 Ο χώρος και ο πολιτισμός	25
3.2 Ιστορικά στοιχεία	26
3.3 Όλα ξεκίνησαν από ένα κραγιόν. . .	27
3.4 Αρώματα – καλλωπισμός	28
3.5 Ιδιαίτερα στοιχεία στο μακιγιάζ	29
3.6 Ενδυμασία στην αρχαία Βαβυλωνία	30
4. Αρχαία Ελλάδα	
4.1 Οι αρχαίοι Έλληνες - από τους προϊστορικούς χρόνους έως τον Ελληνιστικό κόσμο	
4.1.1 Ο Κυκλαδικός πολιτισμός	
4.1.2 Ο Μινωικός πολιτισμός	34
4.1.3 Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός (Ελλαδικός)	35
4.1.4 Από το μύθο στην ιστορία - Ομηρική εποχή (1100-750 π.Χ.)	37
4.1.5 Ο Β΄ Ελληνικός αποικισμός - Αρχαϊκή εποχή (750 – 480 π.Χ.)	38
4.1.6 Η αρχαία Σπάρτη – Κλασσική εποχή (480 – 323 π.Χ.)	39
4.1.7 Η Αθήνα και ο χρυσός αιώνας της δημοκρατίας (480 – 323 π.Χ.)	40
4.1.8 Πανελλήνιοι δεσμοί	41
4.1.9 Η Μακεδονία και ο Μ. Αλέξανδρος	41
4.1.10 Ο Ελληνιστικός κόσμος	43

4.2 Στοιχεία καλλωπισμού και μελέτη του μακιγιάζ στην αρχαία Ελλάδα	
4.2.1 ...με αφετηρία την ελληνική μυθολογία – η θεά Αφροδίτη	45
4.2.2 Εποχή του χαλκού (Κυκλαδικός – Μινωικός – Μυκηναϊκός πολιτισμός)	46
4.2.3 Η αρχαϊκή εποχή	51
4.2.4 Η κλασσική εποχή	52
4.2.5 Η γυναικεία φιλαρέσκεια στην αρχαία Αθήνα	54
4.2.6 Προσωπεία (μάσκες) στο αρχαίο ελληνικό θέατρο	57
4.2.7 Ελληνιστική περίοδος	60
4.2.8 Περιποίηση σώματος και μαλλιών	61
4.2.9 Οι αρχαίες Ελληνίδες αγαπούσαν τη «μόδα»	63
4.2.10 Διατροφή	66
5. Αρχαία Ρώμη	
5.1 Η διάδοση του μακιγιάζ στην Αρχαία Ρώμη	70
5.2 Εφαρμογές και τεχνική του μακιγιάζ	71
6. Αρχαία Κίνα	
6.1 Η ιστορία του μακιγιάζ	72
6.2 Το μακιγιάζ στις δυναστίες της Κίνας	73
6.3 Η Παρασκευή του βάλσαμου	75
6.4 Η κινέζικη μάσκα	75
6.5 Ζωγραφική σώματος – Bodypainting	76
7. Αρχαία Ινδία	
7.1 Εφαρμογές του μακιγιάζ στην Αρχαία Ινδία	77
7.2 Ο καλλωπισμός της βασίλισσας	78
7.3 Η σημαντικότερη μέρα της γυναίκας στην Ινδία	78
Συμπεράσματα - Προτάσεις	79

Κατάλογος σχεδιαγραμμάτων

	Σελίδα
Χάρτες - Εικόνες	
Εικόνα 2.1: Νείλος ποταμός – Αίγυπτος	15
Εικόνα 2.2: Καλλωπισμός στην Αρχαία Αίγυπτο	16
Εικόνα 2.3: Μακιγιάζ στην αρχαία Αίγυπτο	17
Εικόνα 2.4: Καλλωπισμός στην αρχαία Αίγυπτο	18
Εικόνα 2.5: Περούκα	19
Εικόνα 2.6: Βασίλισσα Νεφρετρίτη	20
Εικόνα 2.7: Βασίλισσα Κλεοπάτρα	21
Εικόνα 2.8: Χρυσό αιγυπτιακό βραχιόλι	22
Εικόνα 2.9: Πυραμίδα του Χέοπα	24
Εικόνα 3.1: Αρχαία Μεσοποταμία	25
Εικόνα 3.2: Αρχαία Βαβυλώνα	26
Εικόνα 3.3: Ταπούτι-Μπελατεκαλίμ	28
Εικόνα 3.4: Ενδυμασία Ασσύριων	31
Εικόνα 4.1: Εποχή του Χαλκού - Πολιτισμοί του Αιγαίου	32
Εικόνα 4.2: Πορτάρα – Νάξος ναός του Απόλλωνα	33
Εικόνα 4.3: Το ανάκτωρο της Κνωσού	34
Εικόνα 4.4: Τα κυκλώπεια τείχη	35
Εικόνα 4.5 : Ά' ελληνικός αποικισμός	36
Εικόνα 4.6 : Β' Ελληνικός αποικισμός	37
Εικόνα 4.7: Αναπαράσταση της Αρχαίας Αθήνας	40
Εικόνα 4.8: Οι κτήσεις του Μ.Αλεξάνδρου	42
Εικόνα 4.9: Αφροδίτη της Μήλου	45
Εικόνα 4.10 : Παριζιάνα	46
Εικόνα 4.11: Καλλυντική ρόδινη πούδρα	48
Εικόνα 4.12: Αμφορέας μεταφοράς και φύλαξης αρωματικών ελαίων	48
Εικόνα 4.13: Οικία γυναικών	49
Εικόνα 4.14: Μυκηναία	50
Εικόνα 4.15: Ο καλλωπισμός στην κλασική Ελλάδα	53
Εικόνα 4.16: Γυναίκα στην αρχαία Αθήνα	56
Εικόνα 4.17: Χάλκινο τραγικό προσωπείο	59
Εικόνα 4.18: Μαρμάρινο θεατρικό προσωπείο	59
Εικόνα 4.19: Λουτρά στην αρχαία Ελλάδα	61
Εικόνα 4.20: Κοσμήματα στην αρχαία Ελλάδα	65
Εικόνα 5.1 : Καλλωπισμός γυναικών στην Ρώμη	70
Εικόνα 5.2 : Καλλωπισμός στην Αρχαία Ρώμη	71
Εικόνα 6.1 : Τρεις τύποι φρυδιών στην Τανγκ δυναστεία της Κίνας	73
Εικόνα 6.2 : Οι δυναστείες Τσιν και Χαν	74
Εικόνα 6.3 : Το κινναβάρι	75
Εικόνα 6.4 : Ξύλιες κινέζικες μάσκες	75
Εικόνα 7.1 : Περίτεχνα σχέδια στα χέρια	77

Εικόνα 7.2 : Παραδοσιακό χέννα στο πόδι	77
Εικόνα 7.3 : Ινδική κοινωνία	78
Εικόνα 7.4 : Περιποίηση ινδών γυναικών	78

Περίληψη

Μέσα από τους μεγάλους ιστορικά πολιτισμούς γεννήθηκε η κάθε μορφή τέχνης και τεχνικής είτε για να καλυτερέψει την καθημερινότητα είτε για να την ομορφύνει. Μέσα από την ιστορία που έγραψαν σπουδαίοι αρχαιολόγοι και ιστορικοί, περιγράφεται η σπουδαιότητα του καλλωπισμού και η ανάδειξη τόσο της γυναικείας όσο και της αντρικής ομορφιάς. Το μακιγιάζ σύμβολο ταξικής θέσης και υποχρέωσης για άλλους πολιτισμούς ήταν το μέσο ανάδειξης του ωραίου φύλλου. Το μακιγιάζ τόσο στο πρόσωπο όσο και στο σώμα είχε σκοπό άλλωτε να αλλοιώσει τα χαρακτηριστικά όπως επέβαλλαι η ταξική θέση, η θρησκεία ή εκάστοτε μόδα άλλοτε να τομάξει τον εχθρό και άλλοτε να ανεβάσει η να υποβιβάσει τις γυναίκες. Το αισθητικό κομμάτι γεννήθηκε από την ανάγκη αλλά και από την ματαιοδοξία των γυναικών να ξεχωρίζουν και να τραβούν τόσο την αντρική προσοχή όσο και τον γυναικείο θαυμασμό. Οι τεχνικές και τα μέσα διέφεραν από λαό σε λαό αναλογώς τις πρώτες ύλες που υπήρχαν σε κάθε τόπο. Κάποιες φορές τις εισήγαγαν για τις ανάγκες τους. Από την Αρχαία Αίγυπτο, την Μεσοποταμία, την Αρχαία Ρώμη και τους αρχαίους ελληνικούς πολιτισμούς, τη Κίνα και την Αφρική διδαχθήκαμε, υιοθετήσαμε, εξελιχθήκαμε για να αναδείξουμε την ανθρωπινή ανάγκη για το όμορφο διεγύροντας τις περισσότερες αισθήσεις αλλά κυρίως την όραση και όσφρηση. Όλοι μαζί οι αρχαίοι πολιτισμοί αποτέλεσαν βάση για την εξέλιξη των μέσων των υλικών αλλά και των τεχνικών δομών του σημερινού όρου μακιγιάζ. Το μόνο σίγουρο είναι ότι εξελίσσεται με γνώμονα την ιστορία έχοντας μοναδικό σκοπό τον καλλωπισμό του ανθρώπου. Γιατί ο άνθρωπος πάντα θα νοιάζεται τόσο για την εσωτερική όσο και για την εξωτερική ομορφιά. Άρα μπορούμε να σκεφτούμε πως η ομορφιά δεν γεννιέται αλλά γίνεται.

Λέξεις κλειδιά :

- ✓ Μακιγιάζ
- ✓ Αρχαίοι Πολιτισμοί
- ✓ Πρότυπα ομορφιάς
- ✓ Ιστορία

Throughout the big historically civilizations, different kinds of art and techniques were born to help the routine life and make it more beautiful. Through history, as it was written by the historical writers, it was mentioned the importance of beauty and female or male distinction. Makeup as a symbol of class discrimination, obligation for other civilizations was a mean to emerge female sex. Face and body makeup was used to change the characteristics and their class or religion obliged them not to scare the enemy and sometimes estimate or underestimate females. The aesthetic makeup was born by the women's need and vanity to be distinguished in order to draw male's attention and women's admiration. The techniques and the means were different from nation to nation according to each country's first materials. Sometimes they were imported according to their needs. From ancient Egypt to Mesopotamia, from ancient Rome and been taught, adopted and evolved to emerge human need to become beautiful stimulating most of the senses, particularly sight and smell. All the ancient civilizations together became the foundation for evolution of means, materials and techniques in order to build the recent term of makeup. We're pretty sure that it has been evolved keeping mind its history and the mainly goal to prettify man. It's well known that man always cares equally about this internal and external beauty. As a conclusion we might say that beauty can't be born but it can be made.

Key words:

- ✓ Makeup
- ✓ Ancient culture
- ✓ Beauty model
- ✓ History

... αντί Προλόγου

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εντάσσεται στο πεδίο της μελέτης του μακιγιάζ. Η επιλογή του θέματος έγινε με κίνητρο το ιδιαίτερο ενδιαφέρον μας σε αυτό. Αλλά και πάντα μας συνάρπαζε η σκέψη όλων εκείνων των αρχαίων πολιτισμών. Πολιτισμοί που χάθηκαν μέσα στους αιώνες, έχοντας αφήσει μια πολλή πλούσια κληρονομιά σε αυτόν τον νεότερο και σύγχρονο κόσμο. Ένας τρόπος ζωής αρκετά απλούστερος από το τωρινό, χωρίς την σημερινή τεχνολογία, που κατάφερε όμως να διατηρεί όλα τα πολιτισμικά στοιχεία που σήμερα έχουν αρχίσει να εκλείπουν.

Συνοπτικά σκοπός της εργασίας αυτής είναι η περιήγηση στην ιστορία του μακιγιάζ στην αρχαιότητα και η παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων για τους αρχαίους πολιτισμούς του τότε «γνωστού κόσμου». Στην ιστορική αυτή αναδρομή θα παρουσιαστούν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις αντιλήψεις περί ομορφιάς και ο τρόπος που αυτές αποτυπώνονταν στην έκφρασή της μέσω της τέχνης του μακιγιάζ. Στο ταξίδι αυτό στο παρελθόν, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τη ζωή και τον ρόλο της γυναίκας και του άνδρα στους συγκεκριμένους λαούς και πολιτισμούς.

Προς διευκόλυνση του αναγνώστη και την κατανόηση κάθε αντίληψης και τάσης, για κάθε αρχαίο πολιτισμό υπάρχουν ενδεικτικά παραδείγματα μακιγιάζ σε φωτογραφίες. Αναφέρονται και στοιχεία κομμωτικής και ενδυμασίας για να καλυφθεί το πρότυπο ομορφιάς που χαρακτήριζε κάθε εποχή και πολιτισμό. Επίσης για κάθε πολιτισμό αναζητήσαμε τη τεχνική και τους τρόπους πραγματοποίησης του μακιγιάζ (βάση προσώπου, μάτια – φρύδια, χείλη – ζυγωματικά, νύχια) και τη πιθανή χρήση προσωπείου (μάσκας). Πεδίο έρευνας και μελέτης μας είναι η:

- ✓ Αρχαία Αίγυπτος
- ✓ Μέση Ανατολή - Μεσοποταμία (Πέρσες, Ασσύριοι, Σουμέριοι, Βαβυλώνιοι)
- ✓ Αρχαία Ελλάδα (Μυκηναϊκός, Μινωικός, Κυκλαδικός πολιτισμός, αρχαία Αθήνα, εποχή Μ. Αλεξάνδρου, Ελληνιστικοί χρόνοι)
- ✓ Αρχαία Ρώμη
- ✓ Ασία - Απω Ανατολή (Κίνα, Ινδία)

Η εργασία πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το δεύτερο εξάμηνο του 2020. Η εύρεση του υλικού για την αρχαία Ελλάδα ήταν πιο εύκολη αφού υπήρχαν πολλές πηγές πληροφόρησης για μελέτη. Αντίθετα, για τους άλλους αρχαίους πολιτισμούς ήταν πιο δύσκολο να βρεθεί διαθέσιμο υλικό. Γι' αυτό το λόγο τα κεφάλαια της εργασίας ίσως δεν παρουσιάζουν

την ίδια πληρότητα εξαιτίας της ανεπάρκειας των πηγών. Πιθανόν να υπάρχουν και κενά στην αφήγηση, ίσως κακές συνδέσεις των επιμέρους θεμάτων, ασταθείς ισορροπίες και ενδεχομένως πολλά άλλα ελαττώματα. Θα συμφωνούσε όμως κάποιος μαζί μας, στο ότι η ιστορία του μακιγιάζ και του καλλωπισμού στους αρχαίους πολιτισμούς, είναι ένα πολύ μεγάλο αντικείμενο και ότι η όποια φιλοδοξία για τέλεια επεξεργασία, αγγίζει την ουτοπία. Με γνώση των ατελειών φθάσαμε στην ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας. Η ελπίδα μας είναι ότι θα προσθέσει κάποιες γνώσεις στο χώρο του μακιγιάζ κατά την αρχαιότητα, αλλά κυρίως να βοηθήσει όσους ασχοληθούν στο μέλλον με την εποχή και τις παραμέτρους της, να παρουσιάσουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα.

Θα ήταν παράλειψη να κλείσει ο μικρός αυτός πρόλογος χωρίς να αναφερθούμε σε όσους μας βοήθησαν, ο καθένας με τον τρόπο του στη δημιουργία και τη συγγραφή της πτυχιακής μας εργασίας:

- ✓ Φίλοι και συμφοιτήτριες μπήκαν στον κόπο να διαβάσουν εκδοχές του χειρογράφου και συνέβαλαν νομίζουμε σημαντικά στη βελτίωση του, χωρίς φυσικά να έχουν τη παραμικρή ευθύνη για τυχόν άλλες αδυναμίες του κειμένου.
- ✓ Ένα μεγάλο ευχαριστώ ανήκει στο καθηγητή μας Θεοδωρίδη Ευστάθιο. Η αποδοχή, η στήριξη, η βοήθεια και η ενθάρρυνση του ήταν ιδιαίτερα πολύτιμη.
- ✓ Τελευταίοι στη σειρά ευχαριστιών ας έρθουν εκείνοι που μετείχαν άθελα τους, στα πάθη των «συγγραφέων». Τους γονείς μας εννοούμε, αυτούς που μας «βάραιναν» με μια πεισματάρικη απαίτηση πραγματοποίησης και ολοκλήρωσης των σπουδών μας, αλλά και ταυτόχρονα μας κληροδότησαν την αίσθηση της ελευθερίας σκέψης. . .

1. Εισαγωγικά στοιχεία - Ορισμοί

1.1 Πολιτισμοί

Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του ισχυρίζεται ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο πολιτικό, εννοώντας ότι είναι από τη φύση του προορισμένος να ζει σε κοινωνία με άλλους ανθρώπους. Τη θέση του αυτή την αιτιολογεί με το επιχείρημα ότι ο άνθρωπος είναι ζώο έλλογο, ότι διαθέτει από τη φύση του λόγο (ομιλία) και λογική. Και άλλοι φιλόσοφοι, όπως για παράδειγμα ο Τόμας Χομπς, υποστήριξαν ότι αυτό που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα ζώα είναι η ομιλία. Άλλοι πάλι, όπως ο Πλάτων ή ο Τζον Λοκ, θεωρούν ότι η ουσιαστική διαφορά με τα ζώα είναι ότι ο άνθρωπος διαθέτει νόηση (Homo Sapiens). Κανένα ζώο δεν μπορεί να κάνει συλλογισμούς ή να λύνει μαθηματικά προβλήματα. Τέλος άλλοι φιλόσοφοι, ξεκινώντας από τον μύθο του Προμηθέα που αποδίδεται στον σοφιστή Πρωταγόρα, πιστεύουν ότι η βασική διαφορά με τα ζώα είναι ότι ο άνθρωπος επινοεί και κατασκευάζει εργαλεία (Homo Faber), με τα οποία μπορεί να επεμβαίνει και να τροποποιεί κάθε φορά το περιβάλλον του, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες του. (Βιρβιδάκης, Καρασμάνη & Τουρνά, χ.χ.)

Τι είναι λοιπόν πολιτισμός; Αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου, τα οποία αναφέραμε προηγουμένως, είναι που τον κάνουν να δημιουργεί κώδικες επικοινωνίας και ηθικής, να ζει σε κάποια κοινωνία υπακούοντας στους νόμους της, να φτιάχνει πόλεις, να δημιουργεί τέχνη, επιστήμη, φιλοσοφία, τεχνολογία. Η νεότερη προσέγγιση για τον πολιτισμό είναι η κοινωνική - ανθρωπολογική. Σύμφωνα μ' αυτήν, ο πολιτισμός είναι κάτι πολύ ευρύτερο, είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής, ο οποίος εκφράζει συγκεκριμένα νοήματα και αξίες όχι μόνο στις τέχνες και στην παιδεία, αλλά και στους θεσμούς και στην καθημερινή συμπεριφορά. Ενισχύθηκε μάλιστα από ανθρωπολογικές έρευνες σε απομονωμένες φυλές, οι οποίες έδειξαν ότι υπάρχουν σ' αυτές αρκετά πολύπλοκες κοινωνικές σχέσεις, γλωσσικοί και μη γλωσσικοί τρόποι επικοινωνίας, καθώς και συστήματα αξιών. Έτσι, θεωρείται πλέον ότι δεν είναι σωστό να μιλάμε για «πρωτόγονους» λαούς ή πολιτισμούς και ότι η σωστή κατανόηση ενός πολιτισμού γίνεται με τους δικούς του τρόπους αντίληψης και το δικό του οικείο πλαίσιο αξιών. Σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη για τον πολιτισμό, οι καλές τέχνες ή οι επιδόσεις στην επιστήμη κτλ. δεν έχουν κάποια προνομιακή θέση, αλλά εξετάζονται εξίσου με όλες τις άλλες δραστηριότητες της κοινωνικής ομάδας (οικονομικές σχέσεις, καθημερινές συνήθειες, ήθη, έθιμα κτλ.).

1.2 Αρχαίοι πολιτισμοί – Προϊστορία - Ιστορία

Προϊστορία ονομάζεται η εποχή για την οποία δεν έχουμε γραπτές πηγές (γραφή). Για αυτή την περίοδο οι πληροφορίες προέρχονται από τα δημιουργήματα των ανθρώπων που γίνονται γνωστά από τις ανασκαφές. Η Προϊστορία αρχίζει με την εμφάνιση του ανθρώπου, εδώ

και περίπου 3 εκατομμύρια χρόνια. Οι διάφορες εποχές πήραν το όνομά τους από τα υλικά που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος για να κατασκευάσει εργαλεία. Έτσι, την περίοδο που ο άνθρωπος έφτιαχνε εργαλεία από λίθο (πέτρα) την ονομάζουμε Εποχή του Λίθου, μέχρι το 3.000 περίπου π.Χ. Αργότερα, ο άνθρωπος κατασκευάζει εργαλεία από μέταλλα, πρώτα από χαλκό και μετά από σίδηρο. Οι εποχές αυτές είναι γνωστές ως Εποχή του Χαλκού (3.000 – 1.100 π.Χ.) και Εποχή του Σιδήρου αντίστοιχα. Οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί αναπτύσσονται την Εποχή του Χαλκού γύρω από μεγάλους ποταμούς, στη Μεσοποταμία (Τίγρης και Ευφράτης) και στην Αίγυπτο (Νεΐλος), όπου καθοριστικός παράγοντας για την οργάνωση της ζωής και την εξέλιξη του πολιτισμού ήταν η άρδευση μεγάλων εκτάσεων γης. Εκεί η γη είναι εύφορη και τα ποτάμια επιτρέπουν την επικοινωνία ανάμεσα σε μακρινές περιοχές. Επίσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής που ονομάστηκε «εύφορη ημισέληνος» αναπτύσσονται οι αρχαίοι πολιτισμοί των Σουμερίων, των Βαβυλωνίων, των Εβραίων, των Φοινίκων, των Χετταίων. Την ίδια εποχή, στην Ελλάδα δημιουργούνται τρεις σημαντικοί πολιτισμοί, ο Κυκλαδικός, ο Μινωικός και ο Μυκηναϊκός. Κατά την Εποχή του Χαλκού, η θάλασσα του Αιγαίου έπαιξε σπουδαίο ρόλο για την επαφή των πολιτισμών αυτών μεταξύ τους αλλά και με τους γειτονικούς της Ανατολής, κυκλοφορούν άνθρωποι και πλοία, ανταλλάσσονται εμπορεύματα και ιδέες. Καθένας από τους πολιτισμούς αυτούς είχε τα δικά του χαρακτηριστικά, τη δική του φυσιογνωμία και έθεσε την ξεχωριστή του σφραγίδα στην τέχνη, στους πολιτικούς θεσμούς, στην κοινωνική συγκρότηση, παρά τις αλληλοεπιδράσεις που υπήρξαν.

Η Ιστορία είναι η επιστήμη που μελετά τη ζωή των ανθρώπων στο παρελθόν. Εξετάζει κυρίως γραπτές πηγές που μας δίνουν πληροφορίες για το παρελθόν. Η μελέτη των γεγονότων περιλαμβάνει την καταγραφή τους, αλλά και τα αίτια που οδήγησαν σε αυτά. Εξετάζει τις σχέσεις που είχαν οι άνθρωποι μεταξύ τους, τον τρόπο που σκέφτονταν, πώς ήταν οργανωμένες οι κοινωνίες τους. Η ιστορία ως αναλυτική έρευνα θεωρείται πως ξεκίνησε στην αρχαία Ελλάδα με τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη (5ος π.Χ. αιώνας). Η επιστημονική έρευνα όρισε την αρχή της ελληνικής ιστορίας μετά την κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου, περίπου το 1100 π.Χ. Οι πρώτοι αιώνες (11^{ος}-9^{ος} π.Χ.) αποτελούσαν ένα μεταβατικό στάδιο αναστατώσεων, στη διάρκεια του οποίου τα ελληνικά φύλα μετά από συνεχείς μετακινήσεις απέκτησαν τις μόνιμες εγκαταστάσεις τους στις δύο πλευρές του Αιγαίου. Ο τόπος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην οικονομική τους ανάπτυξη και την πολιτική τους οργάνωση. Άνοιξε νέους ορίζοντες, οδήγησε τους Έλληνες σε άλλες περιοχές εγκατάστασης. Η οργάνωσή τους σε πόλεις-κράτη και οι επαφές τους με άλλους λαούς υπήρξαν παράγοντες καθοριστικής σημασίας για τη δημιουργία του ελληνικού πολιτισμού, του «ελληνικού θαύματος», όπως ονομάστηκε. Στο χρονικό διάστημα των οκτώ αιώνων από την καταστροφή του μυκηναϊκού πολιτισμού μέχρι και το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) ο ελληνικός κόσμος διήγνυσε πολυτάραχη και δημιουργική ιστορική

πορεία, της οποίας τη μελέτη διακρίνουμε σε τρεις διαδοχικές περιόδους, την ομηρική εποχή (1100-750 π.Χ.), την αρχαϊκή εποχή (750-480 π.Χ.) και την κλασική εποχή (480-323 π.Χ.). Η εποχή που αρχίζει από το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) και τελειώνει με την κατάληψη της Αιγύπτου από τους Ρωμαίους (30 π.Χ.) ονομάζεται ελληνιστική. (Τζαμαλή & Σκουνάκη, χ.χ.)

Οι Ρωμαίοι ως τα τέλη του 3^{ου} π.Χ. αιώνα κυριάρχησαν στην Ιταλία και αφού νίκησαν τους Καρχηδόνιους, επέκτειναν την κυριαρχία τους στη δυτική Μεσόγειο. Σταδιακά απέκτησαν συνείδηση της δύναμής τους και θέλησαν να επεκταθούν προς όλες τις κατευθύνσεις και να διαμορφώσουν την πολιτική κατάσταση των γειτονικών λαών ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Έτσι, ως τα τέλη του 2^{ου} π.Χ. αιώνα, η ρωμαϊκή κυριαρχία εξαπλώθηκε σε μεγάλη έκταση, Ανατολή και Δύση, με διάρκεια τόση που ποτέ άλλοτε άλλη εξουσία δεν είχε επιβληθεί. Στον κόσμο, όπου επικράτησε ο ρωμαϊκός νόμος, διαδόθηκε ο ρωμαϊκός πολιτισμός, ο οποίος, ωστόσο, δεν είναι καθαρά ρωμαϊκός αλλά, στην ουσία και στα εξωτερικά του χαρακτηριστικά, ελληνορωμαϊκός.

Η ύπαρξη δύο άλλων μεγάλων ποτάμιων συστημάτων, του Ινδού και του Γάγγη στην Ασία, καθόρισαν την ιστορική πορεία και μέχρι ένα βαθμό τον πολιτισμό των λαών που κατοίκησαν την Ινδία. Στον απέραντο αυτό χώρο, το μεγαλύτερο σε έκταση απ' όλες τις άλλες κοιτίδες των αρχαίων λαών, οργανώθηκαν και εξελίχθηκαν πολιτισμικά διάφορες φυλές από τα μέσα της 4^{ης} χιλιετίας π.Χ. μέχρι και τον 6^ο μ.Χ. αιώνα, οπότε η Ινδία διανύει την τελευταία λαμπρή περίοδο της αρχαίας της ιστορίας.

Το έργο του σύγχρονου ιστορικού σ' ό,τι αφορά τη μελέτη της αρχαίας ιστορίας της Ινδίας είναι δύσκολο. Οι κάτοικοι της περιοχής έδειξαν μια περίεργη περιφρόνηση προς την ιστορία, πιθανότατα επηρεασμένοι από την ινδική φιλοσοφία που απέτρεπε τους διανοούμενους από την έρευνα και την καταγραφή των γεγονότων. Έτσι η ινδική ιστορία είναι συνυφασμένη κυρίως με τους μύθους και τις παραδόσεις.

Η Κίνα, η χώρα της κίτρινης φυλής, ήδη από τις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. παρουσιάζει στοιχεία οργανωμένης ζωής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Η μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού των Κινέζων κατά την αρχαιότητα αλλά και κατά τη διάρκεια των επόμενων περιόδων διακρίνεται με βάση τις δυναστείες που για τέσσερις χιλιετίες διαδέχθηκαν η μία την άλλη. Από την εποχή της δυναστείας των Σανγκ, της πρώτης ιστορικά βεβαιωμένης δυναστείας, διαμορφώθηκαν μερικά θεμελιώδη χαρακτηριστικά του κινέζικου πολιτισμού, τα οποία διατηρήθηκαν στη διάρκεια των επόμενων χιλιετιών παρά το πλήθος των αναταραχών που γνώρισε η Κίνα. Κατά την εποχή της δυναστείας των Χαν – που σε γενικές γραμμές ήταν σύγχρονη με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία – πραγματοποιείται η ενοποίηση, πολιτική και πολιτιστική, των βόρειων και νότιων περιοχών της χώρας. Τότε ξεκίνησαν και οι γόνιμες

εμπορικές επαφές με τον ελληνορωμαϊκό κόσμο μέσω του δρόμου του μεταξιού, που διέσχισε την κεντρική Ασία και έφτανε μέχρι τη Μεσόγειο.

1.3 Μακιγιάζ

Το μακιγιάζ είναι μια ειδική αισθητική τεχνική που έχει ως σκοπό με τη βοήθεια διάφορων κοσμητικών προϊόντων, συνήθως έγχρωμων, να μεταβάλλει, να αλλοιώνει και να μεταμορφώνει την όψη του προσώπου, μερικές φορές και του σώματος, ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Βασικές προϋποθέσεις της τέχνης αυτής είναι η γνώση της ανατομίας του προσώπου και των καλλυντικών προϊόντων που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν, το ταλέντο, η δεξιοτεχνία, η φαντασία και η δημιουργικότητα. Αντίστοιχα, μακιγιέρ καλείται αυτός που θα εφαρμόσει την τεχνική του μακιγιάζ.

Ως όρος το μακιγιάζ είναι ξενόγλωσση λέξη. Έχει επικρατήσει χωρίς να μεταφραστεί. Η προέλευσή του είναι από το γαλλικό ρήμα maquiller που έχει τη σημασία μεταβάλλω - αλλοιώνω, ενώ και ο όρος Make-up (Αγγλικά) έχει επικρατήσει διεθνώς. Στα ελληνικά ο αντίστοιχος όρος για τη λέξη είναι ψιμυθίωση. Η προέλευσή είναι από το ψιμύθιο (ανθρακικός μόλυβδος). Αυτός χρησιμοποιείτο με τη μορφή λευκής σκόνης στην Αρχαία Ελλάδα με σκοπό τη λεύκανση του δέρματος. Έτσι, κατά αντιστοιχία του όρου ψιμύθιο στη σημερινή εποχή επικράτησε να λέγονται ψιμύθια τα έγχρωμα υλικά του μακιγιάζ και μάλιστα αυτά που είναι σε μορφή σκόνης (Σαββίδου, 2014). Διαδρομές μέσα στον χρόνο, μας αποδεικνύουν τη βαθιά σχέση όλων των λαών με την τέχνη του μακιγιάζ. Από πολύ νωρίς οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν καλλυντικά και καλυπτικά κάθε είδους είτε για καλλωπισμό είτε για επαγγελματική χρήση (για παράδειγμα στους ηθοποιούς για την αρτιότερη απόδοση του ρόλου τους στην σκηνή). Τα υλικά και η εφαρμογή τους ήταν γνωστά ακόμη και σε πρωτόγονους πολιτισμούς. Ανασκαφές έδειξαν πως καλλυντικά και κοκάλινα βαζάκια με άρωμα, χρησιμοποιούσε ο Homo- Erectus στην Αφρική, πριν ενάμιση εκατομμύρια χρόνια. Η παλαιολιθική εποχή (1.800.000 – 10.300 π. Χ.) αποτελεί την απαρχή του καλλωπισμού. Το 75.000π.Χ. ο homo - Neanderthal φαίνεται ότι είχε την ανάγκη να διακοσμή το σώμα του με κόκκινα σχέδια, με απώτερο σκοπό να προσελκύσει το αντίθετο φύλλο είτε να τρομάξει τους εχθρούς του. Το πρώτο καλλυντικό φαίνεται να είναι το οξείδιο του σιδήρου (η όχρα) και μάλιστα σε μορφή πούδρας και πάστας, δηλαδή η κόκκινη όχρα η οποία χρησιμοποιήθηκε για τις απολυμαντικές, αντηλιακές και αποσμητικές της ιδιότητες. Η πιθανότερη εξήγηση για την επιλογή του κόκκινου χρώματος είναι επειδή μπορεί να συνδεθεί με πολλές καταστάσεις, όπως τη χαρά, τον κίνδυνο, την ερωτική επιθυμία, αλλά και το θάνατο και τη ζωή, αφού συμβολίζει και το αίμα. Στις πρωτόγονες φυλές το μακιγιάζ προσώπου βοηθούσε στην προστασία των ανθρώπων από περιβαλλοντικούς κινδύνους. Επίσης θρησκευτικοί αλλά και τελετουργικοί

ήταν οι λόγοι χρήσης ψιμυθίων που στη συνέχεια έγιναν πιο προσωπικοί. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τα καλλυντικά για να βελτιώσουν την εμφάνισή τους, να τονίσουν την ελκυστικότητα τους ή να μεταβάλλουν και να κρύψουν οποιαδήποτε ατέλεια, το οποιοδήποτε ελάττωμα. Με το πέρασμα των χρόνων, αποτέλεσε χαρακτηριστικό γνώρισμα της καταγωγής και της κοινωνικής τάξης των ατόμων, καθώς και της δύναμής τους. Το αρχέτυπο της ομορφιάς και η ψυχολογική αναγκαιότητα του καλλωπισμού έχουν εντυπωθεί με τέτοιο τρόπο στο συλλογικό ασυνείδητο, ώστε ο άνθρωπος σε όλες τις εποχές, ανεξαρτήτως ηλικίας, εμφάνισης, ή κοινωνικής κατάστασης, αναζητά διαρκώς νέους τρόπους καλλωπισμού.

Τέλος, θα πρέπει να γίνει και μια αναφορά στο προσωπίο (μάσκα), που πρωτοεμφανίστηκε εκείνες τις περιόδους. Τα προσωπίδια ήταν είτε χρωματισμένα είτε διακοσμημένα με φτερά και άλλα στοιχεία και αποτελούσαν σύμβολο εξουσίας των μάγων, των ιερέων και των αρχηγών της εκάστοτε φυλής. Τα φορούσαν συνήθως κατά τη διάρκεια τελετών και αποσκοπούσαν στην πρόκληση τρόμου και δέους, αποτελούσαν μέσο επικοινωνίας με τα πνεύματα και τους θεούς και βοηθούσαν στη μύηση των νεώτερων μελών στις παραδόσεις της φυλής. Κατασκευάζονταν κυρίως από ξύλο και είτε είχαν φυσικό μέγεθος, όταν επρόκειτο για ιδιωτικές τελετές, είτε είχαν πολύ μεγαλύτερο μέγεθος, ώστε να είναι ευδιάκριτες και σε γενικές γραμμές ήταν πιο λιτές. Πολλά από τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποτυπώνονταν και γινόντουσαν αναγνωρίσιμα μέσω του προσωπίου.

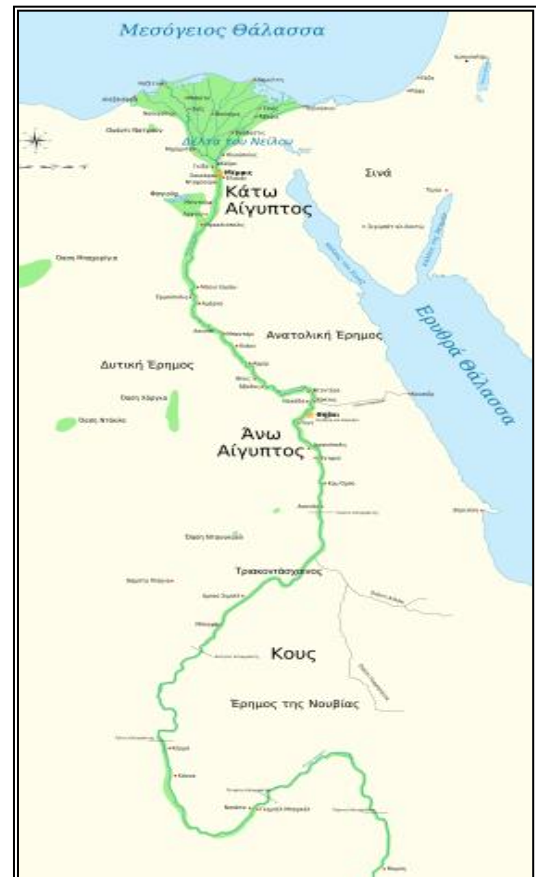
2. Αρχαία Αίγυπτος

2.1 Ιστορικά στοιχεία – Περιβάλλον χώρος – Καθημερινή ζωή

Με τον γενικό όρο αρχαία Αίγυπτος οι ιστορικοί αναφέρονται στον πολιτισμό ο οποίος αναπτύχθηκε στη βορειοανατολική περιοχή της Αφρικής στην νοτιοανατολική Μεσόγειο, όπου εκβάλλει ο ποταμός Νείλος. Ο Αιγυπτιακός πολιτισμός ακολούθησε την προϊστορική Αίγυπτο και προέκυψε, ως ενότητα περίπου το 3150 π.Χ.

Στην κορυφή της κοινωνίας βρισκόταν ο φαραώ, ο οποίος ενσάρκωνε τον επίγειο θεό αλλά και το κράτος. Ήταν απροσπέλαστος και η θέληση του αποτελούσε νόμο για τους υπηκόους. Στην κοινωνική ιεραρχία κάτω απ' αυτόν βρίσκονταν οι ιερείς, οι ανώτατοι κρατικοί υπάλληλοι και οι γραφείς που συγκροτούσαν την τάξη των ισχυρών. Ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα αποτελούσαν οι στρατιωτικοί, που κληρονομούσαν το επάγγελμα. Το μεγαλύτερο όμως μέρος της αιγυπτιακής κοινωνίας αποτελούσαν οι ελεύθεροι πολίτες, γεωργοί ή τεχνίτες. Οι δούλοι, τέλος, προέρχονταν από τους πολέμους ή αγοράζονταν από τους εμπόρους. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ζούσαν κοντά στο Νείλο, ο οποίος σε αυτήν την ξηρή χώρα με τις ερήμους θεωρούνταν μαγική και ζωογόνα δύναμη. Μια φορά το χρόνο ο ποταμός πλημμύριζε φέρνοντας νερό και πλούσια μαύρη λάσπη στα χωράφια των αγροτών. Η

ναυσιπλοία στον ποταμό Νείλο ήταν πιο εύκολη από τη διάσχιση της ερήμου γι' αυτό δεν χρειαζόνταν πολλούς δρόμους. Λάτρευαν δεκάδες θεούς και θεές, απ' τους οποίους ο πιο σημαντικός ήταν ο Ρα, ο θεός του Ήλιου και πίστευαν ότι το πνεύμα ενός νεκρού ανθρώπου εξακολουθούσε να χρειάζεται το σώμα του για να συνεχίσει να ζει στον άλλο κόσμο. Έτσι λοιπόν, για να διατηρήσουν το νεκρό σώμα, το μετέτρεπαν σε μούμια (ταρίχευση). Έδιναν μεγάλη σημασία στην υγιεινή και την εμφάνιση. Οι περισσότεροι έκαναν μπάνιο στο Νείλο και χρησιμοποιούσαν σαπούνια με υφή πάστας από ζωικό λίπος και κιμωλία. Αγαπούσαν το καλό ντύσιμο και πάντα φρόντιζαν να είναι καθαροί και καλοντυμένοι. Οι άντρες φορούσαν φούστα ή ένα κομμάτι ύφασμα που κάλυπτε τη μέση, την κοιλιά και τα γεννητικά όργανα. Οι γυναίκες φορούσαν απλά λινά φορέματα. (Montet, 2006)

Εικόνα 2.1: Νείλος ποταμός – Αίγυπτος
 πηγή: <https://gr.pinterest>

2.2 Η ιστορία και η προέλευση του μακιγιάζ στη χώρα του Νείλου

Η κουλτούρα της τέχνης και η αίγλη της αρχαίας Αιγύπτου είναι θρυλική. Οι πρόοδοι που έγιναν στις τέχνες και τις επιστήμες από τους Αιγυπτίους πριν από πολλές χιλιάδες χρόνια προκαλούν έκπληξη σε εκείνους που βλέπουν τις αρχαίες κοινωνίες ως πρωτόγονες. Οι πρακτικές υγείας και ομορφιάς που αναπτύχθηκαν παρουσιάζουν μια εκλεπτυσμένη γνώση του φυσικού κόσμου. Τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσαν τη γενναιοδωρία της φύσης και την επίτευξη υπολογισμένων αποτελεσμάτων. Υπάρχουν πολλές πηγές για πληροφορίες σχετικά με τις αιγυπτιακές καλλυντικές τεχνικές και τα είδη ομορφιάς. Τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι στην Αίγυπτο είχαν εφευρεθεί τα πρώτα στοιχεία κοσμετολογίας, όπου συνδεόταν με μαγεία, ιεροτελεστία και την προετοιμασία των νεκρών για τη ταφή τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις ανασκαφές σε βασιλικούς τάφους, βρέθηκαν υλικά που χρησιμοποιούνταν για το μακιγιάζ ματιών, τα οποία φυλάσσονταν σε μικρά βάζα και χρονολογούνται γύρω στο 10.000 π.Χ. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι σε προϊόντα καλλωπισμού που βρέθηκαν αναγράφονται ημερομηνίες, καταλήγοντας σύμφωνα με τους ειδικούς στο συμπέρασμα ότι είχαν συγκεκριμένη χρονική διάρκεια.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι (άνδρες και γυναίκες) έδιναν υπερβολικά μεγάλη σημασία στην υγιεινή και τον καλλωπισμό του σώματός τους. Αφιέρωναν πολύ χρόνο, σκέψη και φροντίδα

Εικόνα 2.2: Καλλωπισμός στην Αρχαία Αίγυπτο
πηγή: <https://www.archaiologia.gr>

στην ατομική καθημερινή καθαριότητα. Μετά το λουτρό τους - μάνιο συνήθιζαν να διατηρούν το δέρμα τους λιπαρό απλώνοντας αρωματικά έλαια, λοσιόν, ή αλοιφές. Συνήθιζαν πλένονταν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της ημέρας. Το πρωί μόλις ξυπνούσαν, όπως και πριν και μετά από τα κύρια γεύματα. Αρχικά, χρησιμοποιούσαν το μακιγιάζ για να προστατευτούν από διάφορες λοιμώξεις των ματιών και από την έντονη

ακτινοβολία του ηλίου. Αργότερα, καθιερώθηκε ως μέσο ομορφιάς κι έγινε κομμάτι της καθημερινής ζωής ανδρών και γυναικών. Χρησιμοποιούνταν από την υψηλότερη κοινωνικά βαθμίδα, που ήταν ο φαραώ, μέχρι την κατώτερη, που ήταν οι δούλοι. Γι' αυτό λοιπόν, επειδή χρησιμοποιούνταν από όλους, επιδρούσε και στην κοινωνία τους, υποδεικνύοντας την κοινωνική θέση του κάθε ατόμου. Ακόμα και το πόσο «βαρύ» ήταν το μακιγιάζ, ήταν ένας σημαντικός δείκτης της κοινωνικής θέσης. (Κοκκώνη, 2008)

2.3 Υλικά και τεχνικές του μακιγιάζ

Στο αιγυπτιακό μακιγιάζ παρατηρείται η έντονη μεν αλλά αρμονική ένωση των χρωμάτων και η πολύπλοκη τεχνική του. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες έκαναν χρήση καλυπτικού ανοιχτότερου τόνου από τον τόνο της επιδερμίδας τους, ώστε να μη φαίνονται οι επιπτώσεις του ήλιου (ιδανικό ομορφιάς), ενώ αντίθετα οι άνδρες τοποθετούσαν καλυπτικό στον ίδιο τόνο με το δέρμα τους. Το λιβάνι (αρωματική ρητίνη που προέρχεται από τον κορμό του δένδρου Βοσβελία) πρωτοστατούσε στις θρησκευτικές τελετές τους και ήταν η πλέον ακριβή και περιζήτητη μορφή αρώματος. Για την αποφυγή της κακοσμίας του σώματος, ιδίως κατά την περίοδο της μεγάλης ζέστης, τρίβονταν για πολλές ημέρες με μια αλοιφή, που είχε σα βάση το τερεβινθέλαιο (φυσική ουσία φυτικής προέλευσης από κορμούς κωνοφόρων δέντρων, που

Εικόνα 2.3:Μακιγιάζ στην αρχαία Αίγυπτο

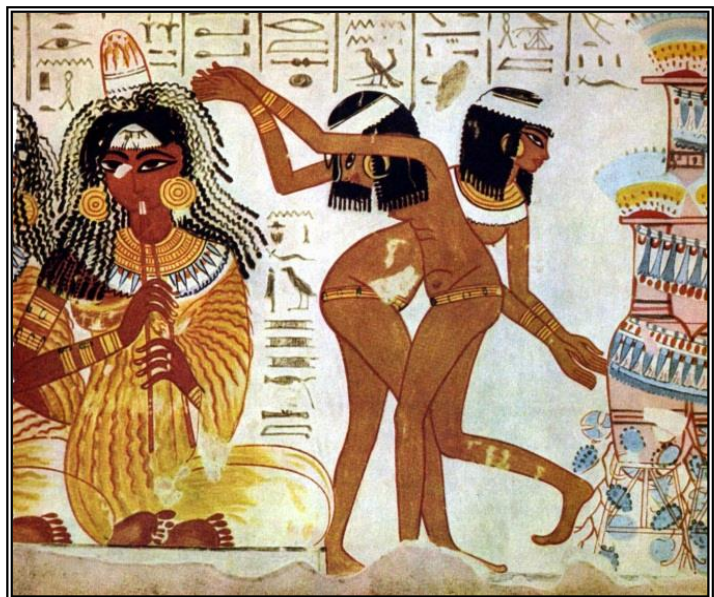
πηγή:<https://chilonas.com/>

αποτελεί ακόμη και σήμερα φυσικό διαλύτη με αντισηπτικές ιδιότητες) και το λιβάνι. Για να επιτύχουν το αποτέλεσμα της σφιχτής σάρκας δημιουργούσαν μια σκόνη από αλάβαστρο (ορυκτό του ασβεστίου - γύψος) και ανθρακική σόδα (ανθρακικό άλας του νατρίου), καθώς και ένα είδος αλατιού αναμειγμένο με μέλι. Γνώριζαν μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να απαλλαγούν από τις περιττές τρίχες του σώματος. Το δέρμα του κεφαλιού αποτελούσε για τους Αιγυπτίους αντικείμενο αδιάκοπης φροντίδας, οπότε χρησιμοποιούσαν καλλυντικά καταπολέμησης των γκριζών μαλλιών, αποφυγή άσπρων φρυδιών και φαλάκρας. Ειδικότερα για το πρόβλημα των άσπρων φρυδιών είχαν επινοήσει μια συνταγή, που είχε ως βάση το ρετινιόλαδο (φυτικό έλαιο που παράγεται από το τροπικό φυτό Ρίκινος ο

Κοινός). Η μοναδική μέχρι σήμερα περιεκτική λίστα των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν, δόθηκε από τον Βρετανό Αιγυπτιολόγο Άλφρεντ Λούκας και σύμφωνα με αυτή τα πιο συνηθισμένα καλλυντικά ήταν ο μαλαχίτης (ορυκτό του χαλκού), ο γαληνίτης (ορυκτό, το κυριότερο μέταλλευμα του μολύβδου), το πυρίτιο (ορυκτό που δεν συναντάται όμως ελεύθερο στη φύση, αλλά είναι τις περισσότερες φορές ενωμένο με οξυγόνο), και η αιθάλη (άνθρακας διαλυμένος στον αέρα, καπνιά). Επίσης χρησιμοποιούσαν το κολ (kuhl) για το μακιγιάζ των ματιών. Ήταν σκόνη που φτιαχόταν με το κάψιμο του φυτού κνήκου και εφαρμοζόταν με ένα μικρό οστό ή μια ξύλινη ράβδο.

Οι αισθητικοί της Αιγύπτου χρησιμοποίησαν και την τέχνη του τατουάζ χέννα για να κοσμήσουν το δέρμα. Η χέννα είναι το αραβικό όνομα ενός θάμνου γνωστού με το επιστημονικό όνομα *Lawsonia inermis*, από τον οποίο προέρχεται μια φυσική βαφή με κοκκινωπό χρώμα. Η βαφή με χέννα παράγεται από τα φύλλα, τα οποία πρώτα αποξηραίνονται και μετά κονιορτοποιούνται. Το τατουάζ κυμαινόταν από γεωμετρικά σχέδια μέχρι τελετουργικές εικόνες και ουλές. Οι ιστορικοί εικάζουν ότι το αιγυπτιακό τατουάζ συχνά συμβολίζει μια σύνδεση με το θείο και συνήθως το έκαναν οι γυναίκες. Το αιγυπτιακό μακιγιάζ είναι σήμερα γνωστό για τις ιδιαίτερες γωνίες στα μάτια. Έδιναν έμφαση στο μακιγιάζ ματιών, καθώς ήταν σύμβολο του θεού Ρα. Έτσι, κάποιες φορές οι γραμμές στο περίγραμμα του ματιού ενώνονταν αρκετά πιο έξω από την εξωτερική γωνία του δημιουργώντας ένα τριγωνικό σχήμα προς τους κροτάφους με τη βάση του προς τα έξω και την κορυφή του να φτάνει το τελείωμα του περιγράμματος (ανοδική γραμμή προς το τελείωμα – αμυγδαλωτό μάτι). Το περίγραμμα των ματιών γινόταν έντονο με kuhl, ξεπερνούσε τα όρια των φυσικών γραμμών και είχε πάντα διαφορετική απόχρωση από την σκιά των βλεφάρων. Στα βλέφαρα επικρατούσε μπλε ή πράσινη σκιά με τη συνήθεια επίσης σχεδίασης έντονης πράσινης ή μπλε

οριζόντιας γραμμής στη μέση του άνω βλεφάρου, η οποία σβηνόταν προς τους κροτάφους. Πολλές φορές το άνω και κάτω βλέφαρο μακιγιάρονταν με διαφορετικό χρώμα. Μαύρο χρώμα τόνιζε τα φρύδια, τα οποία βάφονταν παχιά και με καθοδική φορά προχωρώντας εξωτερικά. Παράλληλα υπήρχαν γυναίκες και άνδρες που αποτρίχωναν τα φρύδια τους με σκοπό να τα ξανασχεδιάσουν με άλλο σχήμα. Τα χείλη μακιγιάρονταν με

Εικόνα 2.4: Καλλωπισμός στην αρχαία Αίγυπτο
πηγή: <https://nea-acropoli.gr>

καρμίνιο και με μια κόκκινη θεραπευτική αλοιφή καιβάφονταν με έντονο περιγράμμα δηλαδή με σκούρο καφέ ή ακόμα και με μαύρο χρώμα το οποίο έσβηνε σταδιακά προχωρώντας εσωτερικά, όπου τοποθετούσαν σκουρόχρωμο κόκκινο. Στα ζυγωματικά τοποθετούσαν κόκκινη ώχρα, παρασκευασμένη από κόκκινο πηλό, ανακατεμένο με κρόκο και νερό και τα μάγουλα χρωματίζονταν και αυτά με σκουρόχρωμο κόκκινο, ώστε να ταιριάζουν με τα χείλη. Τα μαλλιά τα έβαφαν σε κόκκινο χρώμα και συχνά χρησιμοποιούσαν περούκα άντρες και γυναίκες. Τα νύχια των χεριών και των ποδιών βάφονταν με χέννα χρώματος κίτρινο, κόκκινο και πορτοκαλί, ανάλογα με τη θέση τους στην κοινωνία. Το κόκκινο χρώμα χρησιμοποιούνταν από τους Φαραώ. Ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό των Αιγυπτίων είναι ότι τόνιζαν τις φλέβες τους με μπλε χρώμα και με χρυσό τις θηλές του στήθους τους. Πιο μόνιμη διακόσμηση σώματος απαιτούνταν από εκείνες τις γυναίκες - τις επαγγελματίες χορεύτριες, ακροβάτες και πόρνες - που βασιζόνταν στο να επιδεικνύουν τη γοητεία του σώματός τους για να κερδίσουν τα προς το ζην. (Λαζάρου, 2015)

Γενικά τα χρώματα του μακιγιάζ είχαν ιδιαίτερο ρόλο και σημασία. Τα χρώματα ανοιχτών αποχρώσεων, όπως η ώχρα, συμβόλιζαν για τους αρχαίους Αιγύπτιους το γήινο κόσμο. Από την άλλη, όλες οι αποχρώσεις του μπλε, του μαύρου, του πράσινου, του τρκουάζ, του χρυσαφί ή του γκρι τιμούν το θεϊκό και το αιώνιο. Το χρώμα του πολύτιμου λίθου λάπις λάζουλι (ημιπολύτιμο πέτρωμα, με έντονο μπλε χρώμα) ήταν το χρώμα της δόξας και της ζωής. Ειδικότερα το τρκουάζ και το ανοιχτό πράσινο συμβόλιζαν την γονιμότητα. Όλα αυτά βέβαια σχετίζονταν με την πίστη των αρχαίων Αιγυπτίων ότι οι θεοί τους αποτελούνταν από πολύτιμους λίθους και μέταλλα, ότι ήταν φτιαγμένοι στ' αλήθεια από χρυσό και τρκουάζ. Για να τους πλησιάσουν οι θνητοί, όταν έφτανε η ώρα να πάνε στον κάτω κόσμο, έπρεπε να βαφτούν έτσι ώστε να τους μοιάζουν. (Ραμπούση, 2019)

Τα χτενίσματα διέφεραν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την κοινωνική θέση. Πίστευαν ότι οι τρίχες στο σώμα και στο πρόσωπο ήταν ανθυγιεινές. Οι γυναίκες έβγαζαν τα φρύδια τους και οι αξιωματούχοι της Αυλής συχνά φορούσαν ψεύτικες κοντές γενειάδες, αν και

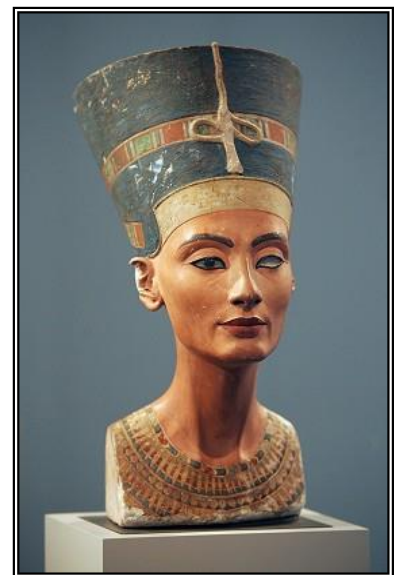
Εικόνα 2.5 : Αρχαίες Αιγύπτειες
Πηγή : <https://blogs.sch.gr>

οι περισσότεροι άνδρες ήταν καλοξυρισμένοι . Συνήθιζαν να ξυρίζουν το κεφάλι και το κορμί τους με μπρούτζινες λεπίδες. Οι ιερείς ξυρίζαν όλο το κεφάλι τους και το σώμα. Οι άνδρες είχαν συνήθως κοντά μαλλιά που άφηναν να διακρίνονται τα αυτιά τους ή εναλλακτικά μικρές μπούκλες από τον κρόταφο έως τον αυχένα. Αργότερα φορούσαν περούκες, αλλά δεν ήθελαν να αποκτήσουν φαλάκρα. Για να το αποφύγουν έτριβαν το κεφάλι τους με διάφορα παρασκευάσματα ,

όπως κοπριά γκαζέλλας και λίπος ιπποπόταμου. Πίστευαν ακόμα ότι το αίμα του μαύρου ταύρου περιείχε κάτι μαγικό που εμπόδιζε το άσπρισμα των μαλλιών. Τα χτενίσματα των γυναικών διακρίνονταν για τη μοναδικότητά τους και την ιδιαιτερότητά τους σε σχέση με τα αντίστοιχα των αντρών. Οι γυναίκες επέλεγαν ανάλαφρα, φυσικά, κυματιστά χτενίσματα. Επέλεγαν στην αρχή κοντά κουρέματα ή κότσους στο μήκος του πηγουνιού (3^η χιλιετία π. Χ.). Ωστόσο, αργότερα (1.500 π. Χ.) συνήθιζαν να φορούν περούκες. Διακοσμούσαν τα μαλλιά τους οι γυναίκες με λουλούδια και λινές κορδέλες, ενώ το προτιμώμενο εκλεκτό κόσμημα ήταν ένα κομψό χρυσό άνθος λωτού. Οι άνθρωποι των κατώτερων κοινωνικών τάξεων υιοθετούσαν πιο απλά χτενίσματα και φτηνά στολίδια από πέταλα και φρούτα. Οι περούκες, που έκαναν την εμφάνισή τους σε πολύ πρώιμο στάδιο στην ιστορία περιποίησης και διατήρησης της ανθρώπινης ομορφιάς, ήταν πολύ διαδεδομένες και τις φορούσαν τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες ή ακόμα και τα παιδιά μέσα και έξω από το σπίτι. Συνήθως ήταν μαύρες αλλά και σε μαύρο τόνο του πράσινου, του μπλε ή του κόκκινου. Σε ειδικές περιπτώσεις οι περούκες τους είχαν πλούσιες μπούκλες ή ήταν στολισμένες με χάντρες. Η βάση ήταν ένα δίχτυ από πλεγμένες τρίχες, όπου στερεώνονταν οι μπούκλες. Επίσης τα προσκεφάλια των κρεβατιών τους κρατούσαν τον αυχένα σε σχήμα ημισελήνου. Έτσι δε χαλούσε το χτένισμα ειδικά των γυναικών.

2.4 Καλλωπισμός και μακιγιάζ των φαραώ – Νεφετρίτη - Κλεοπάτρα

Με το όρο φαραώ, χαρακτηρίζονται ιστορικά, οι αρχαίοι ηγεμόνες της Αιγύπτου, συνολικά 232 τον αριθμό. Αν και ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε από τους ίδιους τους Αιγύπτιους ηγεμόνες, ο τίτλος αυτός καθιερώθηκε αργότερα, προς διευκόλυνση αρχαιολόγων και ιστορικών. Οι φαραώ εκτός των διοικητικών καθηκόντων τους, ταυτίζονταν με τους θεούς (θεϊκή υπόσταση). Το καθημερινό ξύπνημά του βασιλιά – φαραώ ήταν σημαντικό γεγονός για την αυλή. Θεωρούνταν μεγάλη τιμή να παρευρίσκονται εκεί οι αυλικοί. Μετά το λουτρό απευθύνονταν στον κουρέα για την περιποίηση των μαλλιών, των ποδιών και των χεριών τους. Όταν τελείωναν με την κόμμωση και την περιποίηση των νυχιών, σειρά είχαν άλλοι ειδικοί, διάφοροι έμποροι φαρμάκων που κουβαλούσαν αλοιφές μέσα σε κρυστάλλινα ή από αλάβαστρο ή οψιδιανό βαζάκια. Μέσα σε μικρά σακουλάκια φυλάσσονταν η πράσινη σκόνη (μαλαχίτης) και η μαύρη σκόνη (θειούχο μόλυβδος) που τους χρησίμευαν για το μακιγιάζ ματιών. Λόγω του ότι έπρεπε να φοράνε διαφορετική περούκα κάθε ημέρα, υπήρχε μια τεράστια ποικιλία από το είδος αυτό. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο οι βασίλισσες ή οι γυναίκες της ανώτερης

Εικόνα 2.6: Νεφετρίτη
πηγή: <https://ypokatastato.com>

τάξης μπορούσαν να φορέσουν περούκα με μακριά μαλλιά, καθώς όλες οι υπόλοιπες ήταν συνήθως πιο κοντές και με κυματιστές μπούκλες.

Η Νεφερτίτη ήταν μία από τις πιο διάσημες βασίλισσες της αρχαίας Αιγύπτου που έζησε μεταξύ 1370 - 1330 π.Χ. περίπου. Υπήρξε η σύζυγος του φαραώ Ακενατόν και έφερε τον τίτλο "Μεγάλη βασιλική σύζυγος". Στο Νέο Μουσείο του Βερολίνου, όπου στεγάζεται η συλλογή των αιγυπτιακών αρχαιοτήτων, βρίσκεται σήμερα η διάσημη προτομή της Νεφερτίτης που θεωρείται ως σύμβολο της γυναικείας ομορφιάς. Είναι ένα πραγματικό αριστούργημα της αρχαίας αιγυπτιακής τέχνης της αισθητικής και του μακιγιαζ. Είναι κατασκευασμένη από ασβεστόλιθο

Εικόνα 2.7:Κλεοπάτρα
πηγή:<https://science.fandom.com>

που καλύπτεται εξωτερικά με στρώσεις γυψοκονιάματος, ζωγραφισμένη με μπλε, κίτρινες, κοκκινωπές, πράσινες, μαύρες και άσπρες χρωστικές ουσίες. Για τις κόρες των ματιών της χρησιμοποιήθηκε χαλαζίας, αλλά από το αριστερό μάτι δεν σώζεται ο ένθετος ημιπολύτιμος λίθος. Η βασίλισσα φορά χρυσό διάδημα και το χαρακτηριστικό μπλε στέμμα της, γνωστό ως kheprash το οποίο φορούσαν οι βασιλείς στις μάχες, αλλά και στις τελετουργίες. Στο μπροστινό μέρος του στέμματος υπήρχε ο ουραίος όφις που σήμερα δεν σώζεται. Το λαιμό της στολίζει ένα πλατύ περιδέραιο διακοσμημένο με φυτικά σχέδια.

Μία σημαντική προσωπικότητα της Αρχαίας Αιγύπτου ήταν και η βασίλισσα Κλεοπάτρα, «η Γοητευτικότερη φυσιογνωμία που γνώρισε ποτέ η ιστορία», ονομαστή για την ομορφιά, το πνεύμα και την τόλμη της. Υπήρξε η τελευταία Φαραώ της Αιγύπτου, γεννήθηκε το 69 π.Χ. και έζησε ως το 30 π.Χ. Η Κλεοπάτρα φέρεται να έγραψε με τη βοήθεια του γιατρού της μια πραγματεία περί καλλυντικών, προσπαθώντας να καταγράψει τις συνταγές ομορφιάς που ακολουθούσε. Σύμφωνα με τα όσα μας μεταφέρει ο Πλούταρχος, ιδιαίτερα χαρακτηριστικός ήταν ο τρόπος που μακιγιαριζόταν. Τα βλέφαρα βαμμένα πράσινα, τα μάγουλα στους τόνους του κόκκινου και του λευκού, το μέτωπο τονισμένο με χρώμα θαλασσί και το περίγραμμα των χειλιών ζωγραφισμένο. Περιμετρικά του ματιού χρησιμοποιούσε μαύρο χρώμα. Τα φρύδια της ήταν παχιά και καλοσχεδιασμένα. Πασίγνωστα έγιναν και τα λουτρά της Κλεοπάτρας από γάλα γαϊδούρας, το οποίο λόγω της οξύτητάς του ήταν ιδιαίτερα ευεργετικό για τις λιπαρές επιδερμίδες. (Θεοδωρίδου, 1994)

2.5 Κοσμήματα

Ο όλος καλλωπισμός και η τεχνική του μακιγιάζ, δεν μπορούσε παρά να συνοδεύεται από κοσμήματα. Οι τεχνίτες της αρχαίας Αιγύπτου ήταν οι πρώτοι στην ιστορία που με συστηματικό τρόπο επεξεργάστηκαν τα μέταλλα και τους λίθους σε μία πολύ πρόωμη εποχή. Για ένα αρχαίο Αιγύπτιο τα κοσμήματα είχαν εντελώς διαφορετική αξία. Ο χρυσός ήταν το σύμβολο της μακροζωίας, της αιώνιας ζωής και της αρχοντίας. Βραχιόλια, δαχτυλίδια, σκουλαρίκια, ζώνες, κρίκοι αστραγάλων και επιστήθια κοσμήματα δεν ήταν αποκλειστικά γυναικείο προνόμιο, καθώς αποδεικνύεται ότι και στους άντρες άρεσε να τα χρησιμοποιούν. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι φιλοτεχνούσαν μεγάλη ποικιλία από συμπαγή βραχιόλια με δύο πλάκες από

Εικόνα 2.8:ΧρυσόΑιγυπτιακό βραχιόλι
πηγή:<https://anamniseisaigyptou.wordpress.com>

σκαλισμένο χρυσάφι που ενώνονταν με δύο κλάπες. Κρίκους ολόχρυσους, σειρές από μαργαριτάρια, κορδόνια ή κορδέλλες από χρυσάφι. Τα μύδια, που συλλέγονταν κυρίως από την Ερυθρά θάλασσα και τα κελύφη τους χρησιμοποιούνταν ως κοσμήματα και φυλαχτά. Εξήγαγαν σε μικρές ποσότητες στην Κρήτη πρώτες ύλες για την κατασκευή κοσμημάτων, όπως δόντι ιπποποτάμου, ενδεχομένως χρυσό καθώς και ημιπολύτιμους λίθους όπως αμέθυστο και σάρδιο. Τα σκουλαρίκια εμφανίστηκαν αργότερα, όταν άρχισαν να

φοριούνται από άντρες, γυναίκες και παιδιά, που προέρχονταν από διάφορα κοινωνικά στρώματα. Αγάλματα, ανάγλυφα, νεκρικές προσωπίδες και βασιλικές μούμιες δείχνουν ότι οι Αιγύπτιοι είχαν ενίοτε στους λοβούς των αυτιών μεγάλες τρύπες που πρέπει να χρησίμευαν για να κρέμονται αυτά τα κοσμήματα. (Κοκκώνη, 2008).

2.6Ο Καλλωπισμός στην ταφική πρακτική – Ιδιωτικοί τάφοι - Πυραμίδες

Οι ιδιωτικοί τάφοι στην Αίγυπτο δημιουργήθηκαν για μια σειρά ζωτικών λειτουργιών, δηλαδή για την προστασία του σώματος του νεκρού, την αιώνια ευημερία του ιδιοκτήτη του τάφου και για την προβολή της προσωπικότητάς του στον επόμενο κόσμο. Με μαγικό τρόπο, ο τάφος ήταν ένα όχημα για την αναγέννηση του ιδιοκτήτη, την προβολή της ταυτότητάς του. Αναμνηστικά, ο τάφος πρόσφερε έναν τόπο στον οποίο μπορούσαν να ζήσουν οι νεκροί. Μέσα σε ένα περίπλοκο σύστημα μαγικής ενίσχυσης, ο αποθανών απεικονιζόταν στην «επίσημη μορφή» του, με το να φορά ξεχωριστά ρούχα, περούκες και διακριτικά. Επειδή λοιπόν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν πως η ζωή συνεχίζεται και μετά το θάνατο, θεώρησαν αναγκαία

τη διατήρηση του σώματος, της κατοικίας της ψυχής. Άρχισαν να θάβουν αρχικά τους νεκρούς μέσα σε χώρους άνετους, βάζοντας κοντά τους τρόφιμα και καθετί αγαπητό στο νεκρό. Μα στη συνέχεια, βλέποντας πως η φθορά ερχόταν αναπόφευκτα, βρήκαν τρόπους ταρίχευσης.

Μούμια ονομάζεται ο ταριχευμένος νεκρός. Η συνήθεια της ταρίχευσης δεν γεννήθηκε αυθόρμητα και χωρίς ιδιαίτερο λόγο. Έχει τις αιτίες της στις δοξασίες του πρωτόγονου ανθρώπου σχετικά με τη μεταθανάτια ζωή του και την τύχη της ψυχής του. Η τέχνη της μούμιοποίησης έγινε επιστήμη, κυρίως στην Αίγυπτο. Μέχρι σήμερα σώζονται οι αιγυπτιακές μούμιες. Ο τρόπος που έκαναν την ταρίχευση ήταν πολύπλοκος. Άνοιγαν το νεκρό σ' ορισμένα σημεία και του αφαιρούσαν για λίγο τα σπλάχνα και τον εγκέφαλο, που έβαζαν για λίγο στην αλμύρα. Έπλεναν εσωτερικά κι εξωτερικά το πτώμα με αρώματα και αντισηπτικές ουσίες. Μετά επανατοποθετούσαν τα σπλάχνα, άλειψαν το σώμα με περισσότερες αντισηπτικές ουσίες, το τύλιγαν με επιδέσμους και το τοποθετούσαν στις σαρκοφάγους. Έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην εξωτερική εμφάνισή και στον καλλωπισμό των νεκρών τους. Τα νύχια των νεκρών βάφονταν κόκκινα ή χρυσά, το πρόσωπο βαφόταν με πούδρες και σκόνες, τα μάτια ζωγραφίζονταν με μολύβια και αλοιφές χρωματιστές. Συχνά στα πτώματα προστίθενται και τεχνητοί οφθαλμοί από πολύτιμα υλικά. Οι νεκροί φορούν τα πιο πολύτιμα κοσμήματά τους, και τοποθετούνται σε χρυσές σαρκοφάγους, που συχνότατα έχουν τον τύπο πλουσιότατων φέρετρων με ανθρώπινη μορφή. Το σώμα τοποθετείται σχεδόν πάντα σε ύπτια στάση μέσα στα φέρετρα - θήκες, ενώ τα χέρια σταυρώνονταν στο στήθος. Τα μαλλιά στους άντρες κόβονταν κοντά, ενώ στις γυναίκες αφήνονταν στο φυσικό τους μήκος και τα χτένιζαν περίτεχνα. Η χρήση ζελέ με βάση το λίπος ήταν αυτό που έκανε τη διαφορά στις κομμώσεις των ταριχευμένων σωμάτων. Στους τάφους, βρέθηκαν θαμμένες παλέτες καλλυντικών μαζί με τους θανόντες ως κτερίσματα, πράγμα που τόνιζε περισσότερο την άποψη ότι τα καλλυντικά δεν χρησιμοποιούνταν μόνο για αισθητικούς σκοπούς, αλλά μάλλον για μαγικούς και θρησκευτικούς. Όλα αυτά τα καλλυντικά τα τοποθετούσαν σε βαζάκια, τα οποία τους συνόδευαν και στον άλλο κόσμο. Η τοποθέτησή τους στους τάφους έφερε στο φως άλλη μια εντυπωσιακή πλευρά των αρχαίων Αιγύπτιων. Τα καλλυντικά τους προϊόντα είχαν μια συγκεκριμένη χρονική διάρκεια καθώς από διάφορες ανασκαφές προέκυψε ότι πάνω στα βάζα αναγράφονταν η ημερομηνία λήξης. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι πολλοί Αιγύπτιοι πίστευαν ότι το μακιγιάζ που έκαναν δεν είχε μόνο αισθητικό, αλλά και θεραπευτικό ρόλο, διότι οι θεοί τους προστάτευαν από τις διάφορες αρρώστιες. Πιο συγκεκριμένα το Kuhl το χρησιμοποιούσαν για να προστατευτούν από τις οφθαλμικές λοιμώξεις που προκαλούνταν από βακτήρια. (Vercoutter, 2009)

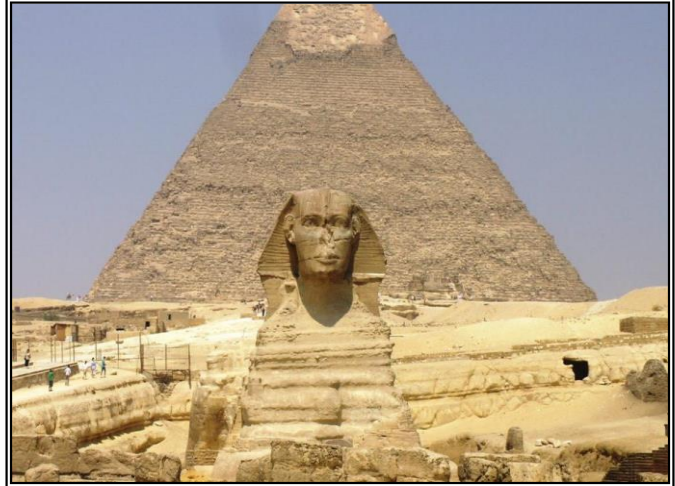

Οι πυραμίδες ήταν τάφοι για τους βασιλιάδες της Αιγύπτου, τους φαραώ. Σκοπός της πυραμίδας ήταν να «στεγάσει» το νεκρό φαραώ κατά τη διάρκεια της μεταθανάτιας ζωής του. Το σχήμα των αιγυπτιακών θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει τον αρχέγονο λόφο από τον οποίο οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι δημιουργήθηκε ο κόσμος. Επίσης οι αρχαιολόγοι λένε ότι το σχήμα της πυραμίδας συμβόλιζε τις

ακτίνες του ήλιου ή ακόμα και μια σκάλα, προς τα πάνω, προς τον ουρανό. Ακόμη θεωρείται ότι είναι το σχήμα των ακτινών του ήλιου έτσι όπως κατεβαίνουν από αυτόν, και οι περισσότερες πυραμίδες ήταν καλυμμένες με γυαλιστερό άσπρο ασβεστόλιθο που είχε εκθαμβωτική εμφάνιση όταν βλεπόταν από μακριά.

Κάποιες φορές και το όνομα των πυραμίδων έκανε αναφορά στη λάμψη του ήλιου. Η μόνη περιγραφή χτισίματος

μιας πυραμίδας ήταν του Ηρόδοτου, που είπε ότι για να χτιστεί η Μεγάλη Πυραμίδα του Χέοπα χρειάστηκαν 100.000 εργάτες, για 20 χρόνια. Ο Ηρόδοτος γράφει ότι χρησιμοποιούσαν ανυψωτικές μηχανές, αλλά δεν υπάρχουν αποδείξεις γι' αυτό. Σήμερα πιστεύουμε ότι δούλευαν 4.000 ειδικευμένοι εργάτες όλο τον χρόνο και κατά την ετήσια πλημμύρα γίνονταν περισσότεροι. Όσο για τους ογκόλιθους, είναι πιθανότερο να τους έσερναν πάνω σε ράμπα. Οι πρώτες πυραμίδες εμφανίστηκαν κατά το 3.000 π.Χ., ανάμεσα σε αυτές και η Μεγάλη Πυραμίδα του Χέοπα, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου.

Εικόνα 2.9: Πυραμίδα του Χέοπα
πηγή: <https://www.thepressroom.gr>

3. Οι λαοί της Μεσοποταμίας

3.1 Ο χώρος και ο πολιτισμός

Στις ακτές της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου και στον ευρύτερο χώρο της Εγγύς Ανατολής εμφανίστηκαν και εξελίχθηκαν μεγάλοι αρχαίοι πολιτισμοί. Η περιοχή όπως δηλώνει και το όνομά της, που εκτείνεται μεταξύ των δυο ποταμών, του Τίγρη και του Ευφράτη, αποτέλεσε την κοιτίδα λαών –Σουμερίων, Ακκαδίων, Βαβυλωνίων, Ασσυρίων και αργότερα Μήδων και Περσών– που οργανώθηκαν στην αρχή σε πόλεις και στη συνέχεια σε μεγάλα γεωργικά κράτη. Η τυφλή υποταγή στον ηγεμόνα και ο φόβος που χαρακτήριζε τη σχέση τους με τους θεούς (κυρίαρχη ήταν η αντίληψη ότι η μοίρα των ανθρώπων καθορίζεται από τη θέση των αστερών στον ουρανό κατά την ώρα της γέννησής τους) καθόρισε την ιστορική πορεία αυτών των λαών. Οι πολιτισμοί της Μεσοποταμίας χαρακτηρίζονται από την παρουσία μεγάλων δημόσιων έργων κοσμικού και θρησκευτικού χαρακτήρα (ανάκτορα και ναούς), καθώς και από σημαντικά έργα υποδομής (υδραγωγεία, αποχετευτικά συστήματα, γέφυρες) και οχύρωσης

Εικόνα 3.1: Αρχαία Μεσοποταμία

πηγή: http://users.sch.gr/aiasgr/Eguklopaideia/Xwres_kai_laoi/Mesopotamia.htm

(τείχη, πύλες, οχυρώσεις). Τα μεγάλα τους επιτεύγματα, που ήταν αποτέλεσμα σκληρής εργασίας, σκοπό είχαν να προβάλουν το μεγαλείο των βασιλέων και των ποικίλων θεοτήτων. Γενικότερα, έφτασαν σ' ένα υψηλό επίπεδο διοικητικής οργάνωσης και σχετικών επινοήσεων, οργάνωσαν συστήματα γραφής και θέσπισαν νομοθεσία. Η ανακάλυψη της σφηνοειδούς γραφής

και η ανάπτυξη των επιστημών (χωρομετρία, γεωμετρία, αριθμητική) βασίστηκαν σε πρακτικές γνώσεις που κατακτήθηκαν μέσα από την καθημερινή τους εργασία. Η αγάπη για τη λεπτομέρεια, τη συμμετρία και την ακρίβεια στην εκτέλεση είναι στοιχεία εμφανή στα διάφορα σωζόμενα δείγματα. Ασχολήθηκαν με την αστρολογία και στη συνέχεια με την αστρονομία. Μελέτησαν τις φάσεις της σελήνης, χώρισαν το έτος σε δώδεκα σεληνιακούς μήνες και το μήνα

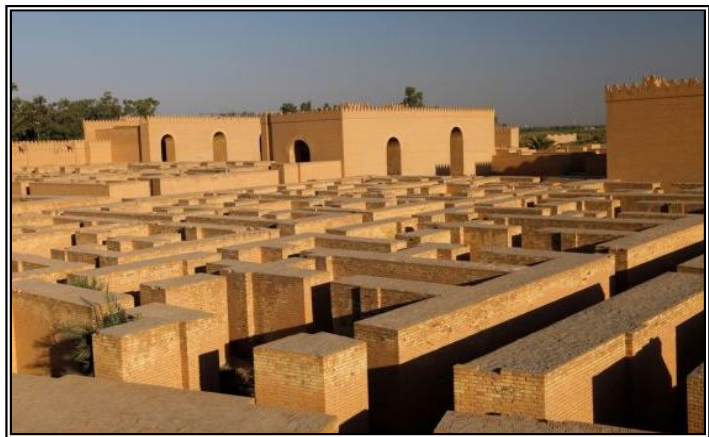
σε τέσσερις εβδομάδες. Διαίρεσαν τον ημερήσιο χρόνο σε ώρες με τη χρήση του ηλιακού ρολογιού και κατόρθωσαν να προσδιορίσουν πολλές εκλείψεις του ήλιου, αλλά και της σελήνης. Δεν είναι τυχαίο ότι μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμε το σύστημα των Σουμερίων (με βάση τον αριθμό εξήντα) για τη μέτρηση της ώρας και των μοιρών. Χωρίς αμφιβολία αυτοί οι λαοί της περιοχής συνέβαλαν με την πολιτιστική τους εξέλιξη στην πρόοδο της ανθρωπότητας και γενικότερα της επιστήμης. Το βόρειο τμήμα της Μεσοποταμίας οι αρχαίοι Έλληνες το ονόμαζαν Ασσυρία, το κεντρικό και νότιο Βαβυλωνία. Επίσης χρησιμοποιούσαν και το όνομα Χαλδαία για να διακρίνουν το νότιο μέρος της χώρας (Μάλαμα, 2008).

Σήμερα η αρχαία Μεσοποταμία αντιστοιχεί κατά τη μεγαλύτερη έκτασή της στο Ιράκ, ενώ μικρά τμήματά της ανήκουν στο Ιράν, στην Τουρκία και στην Συρία.

3.2 Ιστορικά στοιχεία

Σύμφωνα με την προϊστορία, την 7^η χιλιετία π.Χ. στις βόρειες περιοχές της Μεσοποταμίας φαίνεται ότι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις μετασχηματισμού στον τρόπο ζωής του ανθρώπου (από το κυνήγι και τη συλλογή των καρπών – θηρευτικό ή συλλεκτικό στάδιο οικονομίας, ο άνθρωπος περνά στη συλλογική ζωή, τη μόνιμη κατοίκηση και την καλλιέργεια της γης – παραγωγικό στάδιο). Έτσι στη Μεσοποταμία συντελέστηκε για πρώτη φορά το μεγάλο επίτευγμα της κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης του ανθρώπου. Την 5^η με 4^η χιλιετία π.Χ. στην περιοχή της Χαλδαίας η ζωή οργανώνεται συστηματικά με την άφιξη ενός δημιουργικού λαού, των Σουμερίων. Οι Σουμεριοί οργανώνονται σε πόλεις οι οποίες διακοσμούνται με μεγάλα ανάκτορα, με πρωτότυπους ναούς(τα ζιγκουράτ) και οχυρώνονται με ισχυρά τείχη. Η πολιτική τους οργάνωση σε ανεξάρτητες πόλεις παρουσιάζει αναλογίες με την πολιτική συγκρότηση που δημιουργήθηκε αργότερα στην αρχαία Ελλάδα.

Ανακάλυψαν τον τροχό και τον χρησιμοποίησαν για την άρδευση της γης, προχώρησαν στον υπολογισμό των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, βελτίωσαν τον τρόπο καλλιέργειας με τη χρήση μεταλλικών εργαλείων και την τελειοποίηση του αρότρου. Στην κατασκευή των κτηρίων, εξαιτίας της έλλειψης ξυλείας και πέτρας, χρησιμοποίησαν τον άργιλο που διέθετε σε αφθονία η χώρα. Έτσι επινόησαν τη χρήση της ψημένης στον ήλιο πλίνθου ως οικοδομικού υλικού. Την 3^η χιλιετία π.Χ. ήρθαν στη Μεσοποταμία φυλές πιθανότατα από

Εικόνα 3.2: Αρχαία Βαβυλώνα

πηγή: <https://www.tanea.gr/2019/07/06/lifearts/culture/i-arxaia-vavylona-anakiryxthike-mnimeio-pagkosmias-klironomias>

τις ερήμους της Αραβίας. Εγκαταστάθηκαν στις βόρειες περιοχές της Χαλδαίας, συγκρούστηκαν με τους Σουμέριους, κατόρθωσαν να κυριαρχήσουν και να ιδρύσουν ένα μεγάλο βασίλειο στη Μεσοποταμία με πρωτεύουσα την πόλη Ακκάδ (περίπου το 2350 π.Χ.). Έτσι οι Ακκάδιοι, όπως ονομάστηκαν από τους ιστορικούς, γίνονται οι άμεσοι διάδοχοι και συνεχιστές του πολιτισμού των Σουμερίων. (Μαστραπάς, χ.χ.)

Το 18^ο π.Χ. αιώνα οι λαοί της Μεσοποταμίας εισήλθαν σε περίοδο μεγάλης ακμής. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον Χαμμουραμί, ένα σπουδαίο ηγεμόνα που κατόρθωσε να ενώσει όλους τους λαούς της περιοχής σε ενιαίο κράτος με πρωτεύουσα τη Βαβυλώνα, την πρώτη μεγαλούπολη της ιστορίας, που το οργάνωσε διοικητικά και παραχώρησε στους υπηκόους του νομοθεσία. Την ακμή του αρχαίου Βαβυλωνιακού κράτους ακολούθησε περίοδος συνεχών παραχών (16^ο - 12^ο π.Χ. αιώνα). Κυριάρχησε τελικά ένας λαός που κατοικούσε τις ορεινές βόρειες περιοχές της Μεσοποταμίας, οι Ασσύριοι. Στο απόγειο της δύναμής τους έφθασαν τον 7^ο π.Χ. αιώνα, όταν βασιλιάς ήταν ο Ασσουρμπανιπάλ και πρωτεύουσα του κράτους η Νινευί. Το 612 π.Χ. οι υποτελείς λαοί (οι Βαβυλώνιοι) με συμμάχους τους Μήδους – κατοίκους του Β. Ιράν ξεσηκώθηκαν και επικράτησαν. Πρωτεύουσα του νέου Βαβυλωνιακού κράτους έγινε πάλι η Βαβυλώνα που διακοσμήθηκε με μεγάλα και εντυπωσιακά κτήρια, όπως «οι κρεμαστοί κήποι», ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου. Σε μεγάλη ακμή έφτασε το νέο Βαβυλωνιακό κράτος, όταν βασιλιάς του ήταν ο Ναβουχοδονόσορ. Το 538 π.Χ. το νέο Βαβυλωνιακό κράτος καταλύθηκε από τους Πέρσες. Έκτοτε ολόκληρη η Μεσοποταμία αποτέλεσε τμήμα της Περσικής αυτοκρατορίας μέχρι και την κατάκτησή της από το Μ. Αλέξανδρο (330 π.Χ.). (Κοπανιάς, 2018)

3.3 Όλα ξεκίνησαν από το κραγιόν...

Οι αρχαίοι Σουμέριοι επινόησαν και «φορούσαν» πολύ πιθανά πρώτοι κραγιόν, ίσως και 5.000 χρόνια πριν. Συνθλίβοντας πολύτιμους λίθους έφτιαχναν τα υλικά που θα χρησιμοποιούσαν για να διακοσμήσουν το πρόσωπό τους και ειδικά τα χείλη τους. Ως τρόπος καλλωπισμού το κραγιόν έγινε δημοφιλές αργότερα μετά το 2500 π.Χ., στην πόλη της Ουρ - αρχαία πόλη της Μεσοποταμίας, κοντά στον Περσικό κόλπο, που σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη, ως πρωτεύουσα του σουμεριακού βασιλείου, την 3^η χιλιετία π.Χ. -εξαιτίας κυρίως της Σουμεριανής βασίλισσας Raubi, η οποία απεικονίζεται πολύ συχνά με χρωματισμένα χείλη και μάλιστα κόκκινα. Το έντονο αυτό χρώμα μπορούσε να επιτευχθεί χρησιμοποιώντας θρυμματισμένες κόκκινες πέτρες και λευκό μολύβδο. Σε ακόμα πιο “extreme” περιπτώσεις, οι γυναίκες και οι άνδρες έλιωναν σκαθάρια και άλλου είδους έντομα ώστε να πετύχουν μία συγκεκριμένη βαθιά απόχρωση του κόκκινου που είχαν στο μυαλό τους. Και για επιπλέον λάμψη ξεφλούδιζαν λέπια ψαριών και τα άπλωναν στα χείλη τους. (Morris, 2008). Η φράση

«Kiss of Death» - «το φιλί του θανάτου», προέκυψε εκείνη την εποχή λόγω του επιβλαβούς μείγματος αλγίνης (κολλοειδής οργανική ουσία που παράγεται από φύκια τής θάλασσας), ιώδιου, βρώμιου και μαννιτόλης (μια αλκοόλη σακχάρου) που οι γυναίκες της Μεσοποταμίας χρησιμοποίησαν για τη δημιουργία του κραγιόν. Εξαιρετικά τοξικό το αφέψημα, συχνά οδηγούσε σε σοβαρές ασθένειες και μερικές φορές ακόμη και στο θάνατο.

3.4 Αρώματα - Καλλωπισμός

Οι Ασσύριοι, οι Σουμέριοι, οι Βαβυλώνιοι και οι Πέρσες παρουσιάζουν ομοιότητες με τους Αιγύπτιους στη χρησιμοποίηση των καλλυντικών προϊόντων, αλλά η χρήση τους στη Μεσοποταμία αφορούσε αποκλειστικά την εύπορη τάξη. Η πρώτη μορφή αρώματος που χρησιμοποιήθηκε, όπως και στην Αίγυπτο, ήταν το λιβάνι (αρωματική ρητίνη που προέρχεται από τον κορμό του δένδρου Βοσβελία). Ανακαλύφθηκε όμως στη Μεσοποταμία πριν από 4.000 χρόνια περίπου.

Η πρώτη καταγεγραμμένη αρωματοποιός στον κόσμο ήταν γυναίκα με το όνομα Etruscan. Το όνομά της αναφέρεται σε σφηνοειδή πινακίδα της Μεσοποταμίας, της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. Η πρώτη γυναίκα που αναφέρεται γραπτώς ότι εξασκούσε χημικές δεξιότητες είναι μια αρωματοποιός του βασιλιά της Βαβυλωνιακής αυτοκρατορίας στη Μεσοποταμία το 1.200 π.Χ.

Η Ταπούτι - Μπελατεκαλίμ θεωρείται η πρώτη Χημικός στην αρχαιότητα. Μπελατεκαλίμ σημαίνει «βασιλικός οικονόμος» και γι' αυτό συμπεραίνουμε ότι ζούσε στο παλάτι έχοντας την γενική επίβλεψη του. Η Ταπούτι είναι επίσης συγγραφέας ενός αρχαίου κειμένου αρωματοποιίας. Χρησιμοποιούσε λουλούδια, λάδι και καλάμια μαζί με κύπειρο (υδρόβιοφυτό των βάλτων), μύρο (αρωματική ρητίνη του δέντρου Κομμιφόρος) και βάλαμο (ανθοφόρο φυτό, γνωστό και ως βαλσαμόχορτο ή σπαθόχορτο).

Πρόσθετε νερό ή άλλους διαλύτες και στη συνέχεια απόσταζε και διηθούσε το μείγμα αρκετές φορές. Το γεγονός ότι οι πρώτοι γνωστοί χημικοί της αρχαιότητας είναι γυναίκες δεν είναι τυχαίο καθώς οι διαδικασίες και τα σκεύη που απαιτούνταν για την απόσταξη και την δημιουργία αρωμάτων έμοιαζαν και συχνά ταυτίζονταν με εκείνα που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες στην μαγειρική και το νοικοκυριό. Τα πρώτα όργανα για το χημικό εργαστήριο θεωρείται ότι εξελίχθηκαν από τα κουζινικά. Στην αρχαία Βαβυλωνία η

Εικόνα 3.3: Ταπούτι-Μπελατεκαλίμ
πηγή: <https://xhmeiapedia.blogspot.com>

αρωματοποιία ήταν εξαιρετικά σημαντική καθώς τα αρώματα χρησιμοποιούνταν εκτεταμένα για θρησκευτικούς και άλλους τελετουργικούς σκοπούς καθώς και στην ιατρική αλλά και τον καλλωπισμό. Η κοσμετολογία και η αρωματοποιία ήταν αγαπημένες δραστηριότητες των γυναικών από την αρχαιότητα, ιδιαίτερα στη Μεσοποταμία.

Η καθαριότητα των πλουσίων γινόταν στα λουτρά των ανακτόρων με ζεστές πέτρες και εργαλεία για ξύσιμο, ενώ οι χαμηλότερες τάξεις λούζονταν στις όχθες καναλιών, στις αυλές και τις νεροδεξαμενές. Στα λουτρά τους γινόταν χρήση διαφόρων λαδιών, ιδιαίτερα αιθέριων ελαίων καθώς το σαπούνι στην αρχή δεν ήταν διαδεδομένο. Τα αρωματικά φυτά και βότανα πάντα είχαν μια ιδιαίτερη θέση στους λαούς της Μεσοποταμίας. Οι Σουμερίοι και οι Βαβυλώνιοι αναγνώριζαν την αξία τους. Η κατασκευή των αιθέριων ελαίων προερχόταν από βότανα, λουλούδια, φρούτα, ρίζες, φυτά, κουκούτσια, φλοιούς και φύλλα. Το εντυπωσιακό είναι που γνώριζαν πώς θα προσλάβουν τα έλαια με απόσταξη, έκθλιψη και εκχύλιση. Τα πιο συνήθη αρώματα ήταν το γιασεμί, η λεβάντα, η μανόλια, η κανέλα, η βανίλια, το θυμάρι και η βιολέτα, με διάφορες ιδιότητες όπως χαλαρωτικές, καταπραϋντικές, μαλακτικές, τονωτικές, διεγερτικές και γενικά θεραπευτικές. Οι Βαβυλώνιοι αργότερα εφεύραν τη βασική μέθοδο παρασκευής σαπουνιού, από έλαιο κασσίας (αιθαλές δέντρο από το οποίο παράγεται η κανέλα) βρασμένο με στάχτη και νερό. Το χρησιμοποιούσαν κυρίως για επούλωση πληγών, θεραπεία δερματικών παθήσεων, καλλωπισμό αλλά και για πλύσιμο. (Μουρατίδου & Μεχμέτογλου, 2008).

3.5 Ιδιαίτερα στοιχεία στο μακιγιάζ

Το μακιγιάζ χρησιμοποιούταν εξίσου και από τους άντρες και από τις γυναίκες των λαών της Μεσοποταμίας. Ήταν ένδειξη, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ότι προέρχονταν από εύπορη τάξη. Οι γυναίκες και μερικές φορές και οι άντρες άσπριζαν το πρόσωπό τους με άσπρο μόλυβδο, κοκκίνιζαν τα χείλη και τα μάγουλα. Χρησιμοποιούσαν χέννα (βαφή που παρασκευάζεται από το φυτό *Lawsonia inermis*) στα νύχια και τις παλάμες. Μαύριζαν τα φρύδια τους τα οποία ενώνονταν πάνω από τη μύτη καθώς επίσης και τις βλεφαρίδες, ενώ περιγράφανε έντονα τα μάτια τους με αντιμόνιο (θειούχο ορυκτό) σε σκόνη. Όπως και οι Αιγύπτιοι, έτσι και οι Σουμερίοι χρησιμοποιούσαν το μαύρο kohl ως περίγραμμα γύρω από τα μάτια και σαν μάσκα, για προστασία από τα βακτήρια και τον ερεθισμό των ματιών. Το kohl στην Μεσοποταμία φαίνεται ότι ήταν μια πάστα αποτελούμενη από απανθρακωμένη ρητίνη λιβανιού και στη συνέχεια αποτελούταν από σκόνη αντιμονίου ή ενώσεις μολύβδου. Σε τάφο των Σουμερίων 5.000 ετών οι αρχαιολόγοι βρήκαν κοσμητικό δοχείο με μαλαχίτη (ουσία με χαρακτηριστικό πράσινο χρώμα, η οποία εμφανίζει αντιμικροβιακή δράση και θεωρείται ως το πρώτο χρησιμοποιούμενο συντηρητικό στην ιστορία της κοσμετολογίας), τσιμπιδάκια για αφαίρεση των τριχών των φρυδιών και ένα είδος μεταλλικής σπάτουλας για το ξύρισμα της

επιδερμίδας. Ο βασιλιάς των Ασσύριων Ασσυρμπανιμπάλ (17^{ος} π.Χ.αιώνας) ήταν γνωστός για τα έντονα χρώματα που χρησιμοποιούσε.

Ένα άλλο στοιχείο, πολύ διαδεδομένο σε όλη την κοινωνία, με εξαίρεση τις πολύ χαμηλές τάξεις, είναι το άλειμα με λάδι ολόκληρου του σώματος και των μαλλιών. Η συνήθεια αυτή είχε σκοπό να μαλακώσει την ερεθισμένη και στεγνή, από τον ξερό αέρα και τις τόσο συχνές ανεμοθύελλες επιδερμίδα και να δράσει, κυρίως με την αντιπαρασιτική της ενέργεια πάνω στα μαλλιά, γιατί η μαστιγα αυτή ταλαιπωρούσε την αρχαία Μεσοποταμία, όπως και σήμερα. Οι αρχαίοι Σουμερίοι δεν είχαν μαλλιά και γένεια, ωστόσο στη Βαβυλώνα, ο λαός είχε μια κοντή γενειάδα, ενώ οι αξιωματούχοι, και γενικά οι άνδρες ώριμης ηλικίας, είχαν μια μακρύτερη και τετράγωνη γενειάδα. Το επάγγελμα του κουρέα, που το σουμεριακό του όνομα σήμαινε «το υψηλό χέρι», εκτός από τα καθήκοντα για τα οποία σήμερα τον χρησιμοποιούμε, ξύριζε κατά τελετουργικό τρόπο τους ιερείς και τους πιστούς, ξύριζε τους σκλάβους, είτε για να χρησιμεύσει αυτή η κουρά σα διακριτικό σημάδι, περισσότερο από ένα συνηθισμένο μαρκάρισμα, είτε για να ετοιμάσει τη θέση όπου θα έκαναν αυτό το σημάδι. Το κούρεμα αυτού του ατόμου είχε συμβολική αξία, μαθαίνουμε από τους νόμους ότι αν ένας γιος απαρνιόταν τα γονικά του λέγοντας: «δεν είσαι ο πατέρας μου, δεν είσαι η μάνα μου», οι θά τον ξύριζαν και θα τον πούλαγαν για σκλάβο (Contenau, 2007).

Ευρέως χρησιμοποιήθηκαν καλλυντικά και στην αρχαία Περσία. Οι γυναίκες τρίβονταν με το θυμίαμα και οι άντρες έβαφαν τα μαλλιά τους με βάμματα αρωματικών βοτάνων. Σχεδόν όλα τα καλλυντικά που χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους Πέρσες κατασκευάστηκαν από φαρμακευτικά φυτά. Για παράδειγμα το ροδαλό νερό (λαμβάνεται με απόσταξη ώριμων ροδοπέταλων σε νερό), η συνταγή του εφευρέθηκε στην Αρχαία Περσία. Κάθε περσικό κορίτσι είχε τη δική του καλλυντική θήκη με διάφορα αρωματικά μίγματα.

3.6 Ενδυμασία στην αρχαία Βαβυλωνία

Η αντρική ενδυμασία:

Τι φορούσαν οι Βαβυλώνιοι; Ο Ηρόδοτος δίνει την περιγραφή της που δεν είναι η ενδυμασία της αυλής, αλλά του πλήθους. Κατά τη συνήθειά του, που είναι συνήθεια των ταξιδιωτών, και περισσότερο από σήμερα ακόμη, εκείνης της εποχής, ο Ηρόδοτος ήταν εγωκεντρικός και η περιγραφή του θέλει να είναι στα ελληνικά μέτρα. Γράφει πως κατ' αρχήν φορούσαν ένα λινό χιτώνα που κατέβαινε ως τα πόδια, ένα δεύτερο κατόπι μάλλινο χιτώνα και από πάνω έριχναν έναν άσπρο μανδύα. Έδεναν σαρίκια (υφάσματα, συνήθως λευκά) τριγύρω από το κεφάλι τους. Καθένας έχει ένα σφραγιδόλιθο και ένα χειροποίητο ραβδί. Πάνω στο ραβδί αυτό έχουν χαράξει άλλοτε ένα κριάρι, άλλοτε μια προβατίνα, άλλοτε ένα τριαντάφυλλο, άλλοτε ένα κρίνο και άλλοτε έναν. Για ό,τι λέει ο Ηρόδοτος αναφορικά με τη συνήθεια να κρατούν ραβδί, πρόκειται

για μια συνήθεια που δεν την έχουμε δει να επιβεβαιώνεται, παρά μόνο στα ανάγλυφα που εικονίζουν μεγάλα πρόσωπα, και ιδιαίτερα το βασιλιά, δεν είναι ένα μαστούνι παρά ένα αρκετά ψηλό κοντάρι, δείγμα ισχύος, κανένα από αυτά που έχουμε την εικόνα τους, δεν φαίνεται να

Εικόνα 3.4: Ενδυμασία Ασσύριων
πηγή: <https://www.lifo.gr/team/anatoli/54061>

ήταν κατεργασμένο. Η περιγραφή αυτή ανταποκρίνεται κυρίως στον εύπορο πληθυσμό που συναντούσαν στους δρόμους καθώς πήγαινε στις δουλειές του. Οι τεχνίτες όμως και οι χειρώνακτες φορούσαν πολύ πιο απλά ρούχα: ένα

χιτώνα με μισομάνικα που κατέληγε στο μέσο του βραχίονα, και τόσο κοντό, που σταματούσε πάνω από τα γόνατα. Τον έσφιγγαν πάνω στο σώμα με μια ζώνη. Τα παπούτσια είναι ένα επίπεδο σαντάλι με δερμάτινες λουρίδες, με δερμάτινα κορδόνια που περνούν ανάμεσα στο μεγάλο δάχτυλο και το λιχανό (το δεύτερο δάχτυλο), για να δεθούν στον αστράγαλο. Η καλύπτρα του κεφαλιού των ανθρώπων του λαού είναι συνήθως ένα απλό κορδόνι, που περνάει γύρω από το μέτωπο και διατηρεί στη θέση τους τα μαλλιά.

Γυναικείες μόδες:

Η γυναικεία φορεσιά είναι πολύ απλή, είναι μακρύτερη και κρύβει το σχήμα του σώματος. Στη γυναικεία μόδα, που πρέπει ωστόσο να εξελίχθηκε, δεν διακρίνει κανείς αξιόλογες διαφορές με το πέρασμα των χρόνων. Δεν είχε καμιά ποικιλία, όπως συμβαίνει σήμερα, και έμεινε περισσότερο σταθερή στη διάρκεια μεγάλων περιόδων. Κατά τους πρώτους χρόνους της Βαβυλωνίας, η γυναικεία φορεσιά, που απαρτίζεται από κομμάτια λίγο - πολύ όμοια με αυτά που φορούν οι άντρες, προσφέρει αυτή την ιδιομορφία, να είναι πάντοτε λίγο πιο εξελιγμένη από την αντρική φορεσιά. Στην αρχή ο άντρας εικονίζεται, κατά τις θρησκευτικές τελετές, πολύ συχνά γυμνός, η γυναίκα έχει το μέρος του σώματος από τη ζώνη και κάτω, σκεπασμένο με ένα κομμάτι ύφασμα που έχει πτυχές σε σχήμα φούστας. Ο άντρας αργότερα θα φοράει κι αυτός, με τη σειρά του, ένα πτυχωτό και λίγο - πολύ μακρύ χιτώνα, που θα του κρύβει το κάτω τμήμα του κορμιού, τη στιγμή που η γυναίκα σκεπάζει τον αριστερό της ώμο με ένα αναδίπλωμα των ρούχων της. (Mieroop, 2016)

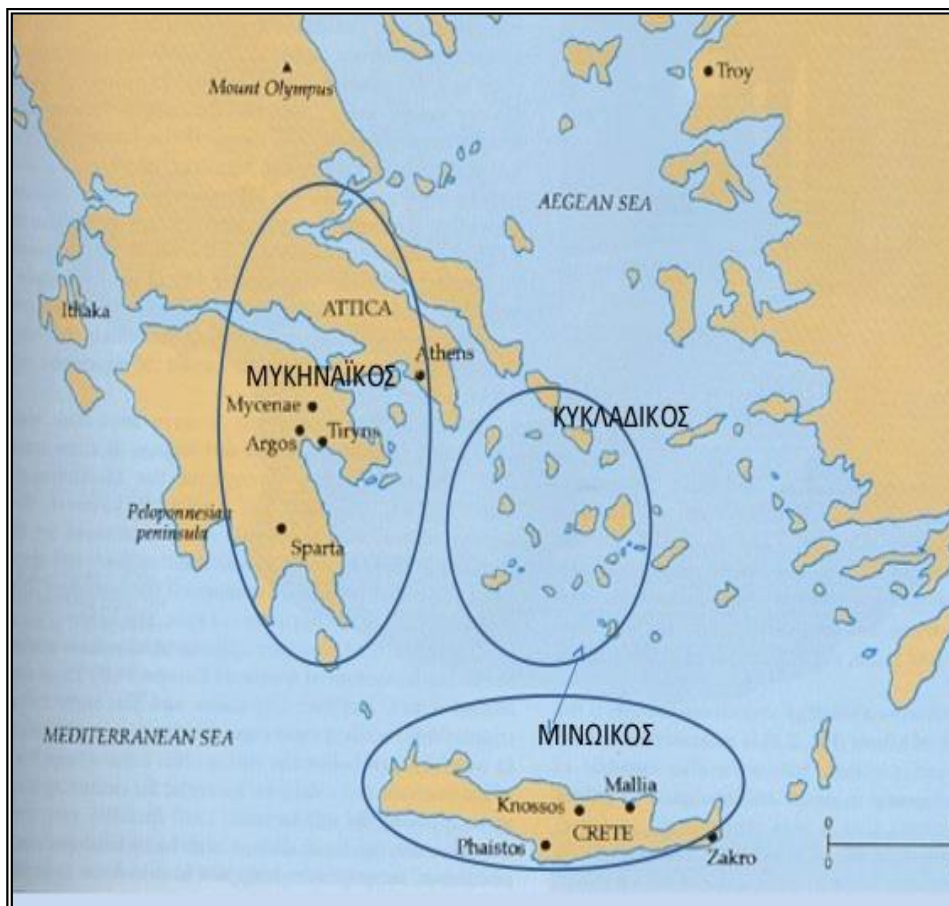
4. Αρχαία Ελλάδα

4.1 Οι αρχαίοι Έλληνες - από τους προϊστορικούς χρόνους έως τον

Ελληνιστικό κόσμο

Ο γεωγραφικός χώρος με τους μεγάλους ορεινούς όγκους και τις περιορισμένες πεδινές εκτάσεις, που διαρρέονται από μικρούς και ορμητικούς ποταμούς, με την πολυμορφία των ακτών και τα νησιωτικά συμπλέγματα, που λειτουργούν ως γέφυρες επικοινωνίας - για τον Ελλαδικό χώρο μιλάμε - επηρέασε θετικά τη διαμόρφωση της ζωής. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν και οι ήπιες κλιματολογικές συνθήκες.

Οι αρχαιότερες ανθρώπινες κοινωνίες στον τόπο αυτό χρησιμοποίησαν ως πρώτη ύλη για την οργάνωσή τους το λίθο. Έτσι η περίοδος αυτή έγινε γνωστή με το συμβατικό όρο εποχή του λίθου. Στον ελλαδικό χώρο η παρουσία του παλαιολιθικού ανθρώπου πιστοποιείται σε περιοχές όπως η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Αργολίδα και η Κέρκυρα. Η τέχνη, δηλαδή η

Εικόνα 4.1: Εποχή του Χαλκού – Πολιτισμοί του Αιγαίου
πηγή:<https://www.slideshare.net/kassia2309/m-40979517>

δημιουργία αντικειμένων και κατασκευών που δεν καλύπτουν μόνο βασικές ανάγκες και δραστηριότητες για την επιβίωση, όπως η διατροφή, αλλά έχουν και διακοσμητικό ή συμβολικό χαρακτήρα, πρωτοεμφανίζεται κατά τα τέλη της παλαιολιθικής περιόδου. Η μετάβαση του ανθρώπου από την Παλαιολιθική εποχή

της κυνηγετικής και τροφосуλλεκτικής οικονομίας στη Νεολιθική, όταν ο άνθρωπος γίνεται γεωργός και κτηνοτρόφος, δημιουργεί μόνιμους οικισμούς και κάνει χρήση της κεραμικής,

αποτελεί μία πραγματική επαναστατική αλλαγή. Ο ελληνικός χώρος στη διάρκεια της νεολιθικής εποχής (7.000 - 3000 π.Χ.) έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Εδώ εντοπίστηκαν οι σπουδαιότεροι νεολιθικοί οικισμοί (Σέσκλο και Διμήνη Θεσσαλίας), των οποίων η οργάνωση και η εξέλιξη προσδιορίζεται από το τρίπτυχο: μόνιμη εγκατάσταση, γεωργία, κτηνοτροφία.

Στις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. εγκαινιάστηκε μια νέα εποχή στη ζωή των κατοίκων του Αιγαίου. Τότε για πρώτη φορά έχουμε εισαγωγή και χρήση του χαλκού. Τη μακρά αυτή περίοδο, που οι αρχαιολόγοι ονόμασαν συμβατικά εποχή του χαλκού (3.000 - 1.100 π.Χ.), η πολιτιστική εξέλιξη δεν ήταν ενιαία σε όλες τις περιοχές του ελληνικού χώρου. Η έρευνα έχει διακρίνει τους ακόλουθους πολιτισμούς: τον Κυκλαδικό, το Μινωικό και τον Ελλαδικό, ο οποίος εξελίχθηκε στη συνέχεια στο Μυκηναϊκό πολιτισμό. Οι προϊστορικοί πολιτισμοί του Αιγαίου δημιούργησαν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε στο ξεκίνημά του ο Μυκηναϊκός πολιτισμός, ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός, και στη συνέχεια ο ελληνικός πολιτισμός των ιστορικών χρόνων.

(Καλλέγια & Τουσέ, 2012)

4.1.1 Ο Κυκλαδικός πολιτισμός

Την 3^η χιλιετία π.Χ. αναπτύσσεται στα νησιά των Κυκλάδων (Σύρο, Πάρο, Αντίπαρο, Νάξο, Σίφνο, Μήλο, Αμοργό, Θήρα κ.ά) ένας ιδιαίτερος πολιτισμός. Οι αρχαιολόγοι έχουν βρει

Εικόνα 4.2: Πορτάρα - Νάξος ναός του Απόλλωνα
πηγή: <https://tokrikri.gr>

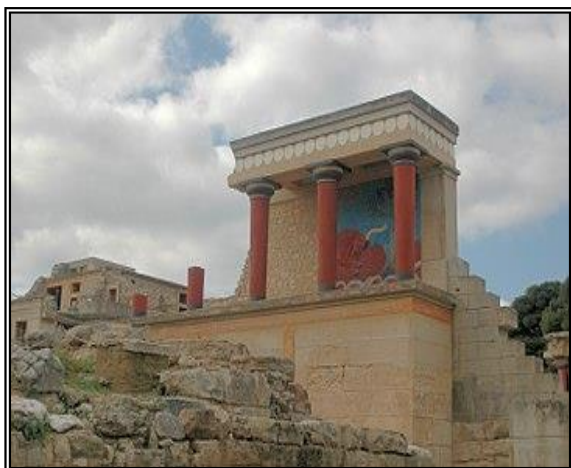
οικισμούς σε όλα σχεδόν τα νησιά. Οι μικρές αποστάσεις μεταξύ των νησιών και η γεωγραφική τους θέση στο κέντρο του Αιγαίου ευνόησαν την επικοινωνία μεταξύ τους αλλά και με άλλους πολιτισμούς γύρω από το Αιγαίο. Κάθε οικισμός ωστόσο φαίνεται ότι ήταν αυτόνομος και δεν υπήρχε κάποιο είδος κεντρικής εξουσίας. Η οικονομία τους στηριζόταν στη γεωργία, την κτηνοτροφία, αλλά και

στο ψάρεμα, τη βιοτεχνία και το θαλάσσιο εμπόριο. Οι Κυκλαδίτες ήταν ικανοί ναυτικοί και έκαναν ταξίδια για να βρουν πρώτες ύλες (μέταλλα) και να ανταλλάξουν τα προϊόντα τους. Κατασκεύαζαν αγγεία από πηλό, καθώς και εργαλεία και όπλα από πέτρα, ξύλο, αλλά και μέταλλα. Στην ανάπτυξη της μεταλλοτεχνίας σημαντικό ρόλο έπαιξε ο ορυκτός πλούτος των νησιών: ο οψιανός (ηφαιστειακό πέτρωμα) στη Μήλο, ο άργυρος στη Σίφνο, το μάρμαρο στη Νάξο και την Πάρο κ.ά. Το πιο χαρακτηριστικό δημιούργημα της κυκλαδικής τέχνης είναι τα μαρμάρινα ειδώλια. Γύρω στα 1500 π.Χ., η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας έθαψε κάτω από

τη λάβα μια μεγάλη πόλη του νησιού - στο σημερινό χωριό Ακρωτήρι, που βρισκόταν σε ακμή από τις αρχές της ύστερης εποχής του χαλκού. Οι κάτοικοι της Θήρας εγκατέλειψαν το νησί μάλλον προειδοποιημένοι από σεισμικές δονήσεις πριν την ολοκληρωτική καταστροφή. Για τους άλλους νησιωτικούς οικισμούς δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις εγκατάλειψης ή ολοκληρωτικής καταστροφής. Πάντως είναι φανερό ότι έκτοτε η κατάσταση άλλαξε σταδιακά στο Αιγαίο με επακόλουθο την προοδευτική αλλά πλήρη επικράτηση των Μυκηναίων το 14^ο π.Χ. αιώνα.(Μαστραπάς, χ.χ.).

4.1.2 Ο Μινωικός πολιτισμός

Ο μινωικός πολιτισμός αναπτύχθηκε στην Κρήτη και άκμασε ιδιαίτερα τη 2^η χιλιετία π.Χ. Ο άγγλος αρχαιολόγος Έβανς του έδωσε αυτό το όνομα από τον μυθικό βασιλιά της Κρήτης, Μίνωα. Η γεωγραφική θέση του νησιού στο κέντρο περίπου της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου μεταξύ τριών ηπείρων, η μορφολογία του εδάφους με τις εύφορες αλλά μικρές πεδιάδες ανάμεσα σε μεγάλους ορεινούς όγκους και το ζεστό κλίμα προσδιόρισαν την οργάνωση της ζωής και την ανάπτυξη πολιτισμού ήδη από τους νεολιθικούς χρόνους. Η Κρήτη ήταν χωρισμένη σε αυτόνομες περιοχές, καθεμιά από τις οποίες είχε ως κέντρο ένα ανάκτορο. Τα ανάκτορα ήταν τα διοικητικά, οικονομικά, θρησκευτικά και καλλιτεχνικά κέντρα των μινωικών πόλεων. Η οικονομία της μινωικής Κρήτης στηριζόταν στη γεωργία, την κτηνοτροφία, τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Οι Κρήτες ναυτικοί ταξίδευαν στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, πουλούσαν λάδι, κρασί, βιοτεχνικά προϊόντα κ.ά. Έφερναν πίσω μέταλλα, πολύτιμους λίθους και ελεφαντόδοντο. Με αυτά κατασκεύαζαν όπλα, εργαλεία, αλλά και πολυτελή αντικείμενα, όπως κοσμήματα και σφραγίδες. Για πρώτη φορά στην Κνωσό, στη Φαιστό, στα Μάλια και τη Ζάκρο το 1900 π.Χ. περίπου οικοδομήθηκαν συγκροτήματα, που είναι δυνατό να χαΤοιχογραφία του «ψαρά» από οικία του Ακρωτηρίου Θήρας. Τα συγκροτήματα αυτά διέθεταν μεγάλους αποθηκευτικούς χώρους που υποδεικνύουν ότι οι κάτοχοί τους ήταν μεγάλοι γαιοκτήμονες. Η μινωική κοινωνία ήταν χωρισμένη σε κοινωνικές

Εικόνα 4.3: Το ανάκτορο της Κνωσού

πηγή: <http://www.mentality10.com/o-planitis-mas-category>

ομάδες. Την εξουσία ασκούσε μια ηγετική ομάδα από τα ανάκτορα. Στα ανάκτορα ζούσαν και εργάζονταν επίσης πολλοί αξιωματούχοι και τεχνίτες. Εκεί επίσης συγκεντρώνονταν, σφραγίζονταν και αποθηκεύονταν προϊόντα και εμπορεύματα. Για την οργάνωση του κράτους και του εμπορίου οι Μινωίτες, όπως και οι λαοί στη Μεσοποταμία, δημιούργησαν μια γραφή, τη λεγόμενη Γραμμική Α. Σημαντικά έργα της

μινωικής τέχνης είναι οι τοιχογραφίες και οι παραστάσεις σε αγγεία και σφραγιδολίθους. Τα θέματά τους τα εμπνέονται κυρίως από τη φύση, αλλά και από την καθημερινή ζωή και τη θρησκεία. Ο τρόπος οργάνωσης της ζωής, όπως μπορούμε να τον κατανοήσουμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα, προβάλλει ιδιαίτερα τη γυναίκα. Εκτός από τον πρωταγωνιστικό ρόλο που έπαιζε στη θρησκεία, η θέση της στη μινωική κοινωνία φαίνεται ότι ήταν εφάμιλλη με εκείνη που κατείχε ο άνδρας. (Τζαμαλή & Σκουνάκη, χ.χ.)

Γύρω στο 1450 π.Χ., έρχεται τοτέλος του μινωικού πολιτισμού, σχεδόν όλα τα ανάκτορα της Κρήτης καταστρέφονται. Οι αρχαιολόγοι πίστευαν ότι οι καταστροφές οφείλονταν στα μεγάλα κύματα (τσουνάμι) που δημιούργησε η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας (Σαντορίνης). Σήμερα η θεωρία αυτή είναι υπό συζήτηση. Οι καταστροφές μπορεί να έγιναν από σεισμούς και ύστερα από τις επιδρομές των Μυκηναίων.

4.1.3 Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός (Ελλαδικός)

Οι ερευνητές ονόμασαν ελλαδικό τον πολιτισμό που διαμορφώθηκε στην ηπειρωτική χώρα την εποχή του χαλκού. Στην ηπειρωτική Ελλάδα η μετάβαση από την εποχή του λίθου σε εκείνη του χαλκού φαίνεται ότι συνέβη χωρίς θεαματικές αλλαγές και με αργούς ρυθμούς. Η επιστημονική έρευνα διαπίστωσε ότι στις αρχές της εποχής του χαλκού συνέβησαν δημογραφικές μεταβολές, μετακινήσεις πληθυσμών. Οι νέοι οικισμοί ιδρύθηκαν κοντά στη θάλασσα ή πάνω σε χαμηλούς λόφους. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός αναπτύχθηκε κυρίως στην Πελοπόννησο και την κεντρική Ελλάδα (1600 - 1200 π.Χ.). Ονομάστηκε έτσι, γιατί το σπουδαιότερο κέντρο του ήταν οι «πολύχρυσες Μυκήνες», όπως ανέφερε ο αρχαίος ποιητής

Εικόνα 4.4: Τα Κυκλώπεια τείχη

πηγή: <http://perahoragr.blogspot.com/2013/07/kai-h.html>

Όμηρος. Άλλα σπουδαία κέντρα του μυκηναϊκού κόσμου ήταν το Άργος, η Τίρυνθα στην Αργολίδα, η Πύλος στη Μεσσηνία, οι Αμύκλες στη Λακωνία, ο Ορχομενός, η Θήβα στη Βοιωτία, η Αθήνα, η Ελευσίνα, ο Μαραθώνας στην Αττική και η Ιωλκός στη Θεσσαλία. Τα μυκηναϊκά κράτη οργανώθηκαν σε μικρά ανεξάρτητα βασίλεια, τα οποία διοικούσε μια ηγετική τάξη. Πάνω απ' όλους βρισκόταν ο «άναξ» (βασιλιάς).

Ακολουθούσαν οι διάφοροι αξιωματούχοι, οι ιερείς, ο λαός και τέλος οι δούλοι. Οι Μυκηναίοι έχτιζαν τα ανάκτορά τους σε ακροπόλεις, τις οποίες οχύρωναν με ισχυρά τείχη. Όπως και τα

μινωικά, τα μυκηναϊκά ανάκτορα ήταν το κέντρο της διοίκησης και του εμπορίου. Με τα εμπορικά πλοία τους οι Μυκηναίοι εξαπλώθηκαν σε ολόκληρο το Αιγαίο, την Κύπρο, τη Μικρά Ασία, και έφτασαν έως την Ισπανία, την Αίγυπτο, τη Φοινίκη. Οι βλέψεις τους στράφηκαν και στα βόρεια. Οι επαφές με τον Εύξεινο Πόντο, απ' όπου προμηθεύονταν πρώτες ύλες και κυρίως μέταλλα, τους συνδέουν με την περίφημη τρωική εκστρατεία. Η έλλειψη μυκηναϊκής εγκατάστασης στην περιοχή της Τρωάδας μας οδηγεί στη σκέψη ότι λόγοι ανασφάλειας οδήγησαν τους Έλληνες στο δρόμο της επιστροφής για τις πατρίδες τους. Γύρω στο 1250 π.Χ. τα μυκηναϊκά κέντρα καταστρέφονται και πολλοί οικισμοί ερημώνουν. Είναι το τέλος μιας εποχής και η αρχή μιας άλλης. Ωστόσο, στον νέο και πολύ διαφορετικό πολιτισμό που θα αναπτυχθεί σταδιακά, θα διατηρηθούν η ελληνική γλώσσα, οι μύθοι και τα ονόματα των θεών. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα τους λόγους που προκάλεσαν την καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτόρων (εξωτερικός εχθρός ή εσωτερικές εξεγέρσεις). Την εποχή εκείνη πάντως επικρατεί μεγάλη αναταραχή σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Στον ελλαδικό χώρο ακολουθεί μια περίοδος φτώχειας. Οι άνθρωποι έχουν λιγότερα υλικά αγαθά και ζουν σε μικρότερες ομάδες (οικογένεια, χωριό). Οι αιώνες αυτοί ονομάζονται «σκοτεινοί», γιατί οι μαρτυρίες που έχουμε είναι περιορισμένες. (Καλλέγεια & Τουσέ, 2012)

Την ίδια εποχή γίνονται μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών που αναζητούν καλύτερες συνθήκες ζωής. Κάποιες ελληνικές φυλές κατεβαίνουν από τον βορρά στην Πελοπόννησο («κάθοδος των Δωριέων»), ενώ άλλες (Αιολείς, Ίωνες) μεταναστεύουν από τον ελλαδικό χώρο στα νησιά του Αιγαίου, την Κύπρο και στα παράλια της Μικράς Ασίας. Το γεγονός αυτό είναι γνωστό ως Α΄ ελληνικός αποικισμός. Όλα τα ελληνικά φύλα που μετανάστευσαν στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και στις μικρασιατικές ακτές απέκτησαν γρήγορα μόνιμη εγκατάσταση στους νέους τόπους και προοδευτικά επεκτάθηκαν στην ενδοχώρα. Σε ορισμένες περιπτώσεις αναμείχθηκαν μεταξύ τους αλλά και με τους γηγενείς πληθυσμούς.

Εικόνα 4.5: Α΄ ελληνικός αποικισμός
πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook>

4.1.4 Από το μύθο στην ιστορία - Ομηρική εποχή (1100-750 π.Χ.)

Την παρακμή των μυκηναϊκών κέντρων ακολούθησε περίοδος αναστατώσεων, η οποία διήρκεσε περίπου τρεις αιώνες. Οι συνεχείς μετακινήσεις των ελληνικών φύλων αποτέλεσαν μια μεταβατική εποχή, προς το τέλος της οποίας, μετά την απόκτηση μόνιμων εγκαταστάσεων, οι Έλληνες διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις της ανασυγκρότησής τους. Κύρια πηγή πληροφοριών γι' αυτή την περίοδο, εκτός από την αρχαιολογική έρευνα, είναι τα ομηρικά έπη. Για το λόγο αυτό, οι ερευνητές την ονομάζουν συμβατικά ομηρική εποχή. Έχει χαρακτηριστεί και ως ελληνικός μεσαίωνας ή σκοτεινοί χρόνοι, γιατί παλαιότερα τη θεωρούσαν εποχή παρακμής και οι γνώσεις μας γι' αυτήν ήταν περιορισμένες. Σήμερα η ιστορική έρευνα μιλάει πλέον για μια περίοδο ανασυγκρότησης και οργανωτικής δημιουργίας, στη διάρκεια της οποίας τέθηκαν τα θεμέλια του ελληνικού πολιτισμού. Για τη γένεση του κόσμου, την εξέλιξη των θεών και των ανθρώπων κυκλοφορούσαν πολλοί μύθοι, που μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά σαν παραμύθια ή και με τη μορφή μεγάλων ποιημάτων (έπη). Τα πιο γνωστά έπη είναι η Ιλιάδα και η Οδύσσεια του ποιητή Ομήρου (8^{ος} π.Χ. αιώνας). Το θέμα της Ιλιάδας αφορά τον Τρωικό πόλεμο, δηλαδή τη σύγκρουση ανάμεσα στους κατοίκους της Ελλάδας, τους Αχαιούς (ο ποιητής δεν τους αποκαλεί Έλληνες), και τους Τρώες. Λέγεται ότι ο πόλεμος ξεκίνησε γιατί ο τρωαδίτης πρίγκιπας Πάρις άρπαξε την Ελένη, τη γυναίκα του βασιλιά της Σπάρτης, Μενέλαου. Για να εκδικηθούν οι Αχαιοί εκστρατεύσανε εναντίον της Τροίας υπό την αρχηγία του βασιλιά των Μυκηνών, Αγαμέμνονα. Ο πόλεμος κράτησε δέκα χρόνια και τελικά έληξε με την άλωση της Τροίας. Στην Οδύσσεια ο Όμηρος διηγείται τις περιπέτειες που πέρασε ο βασιλιάς της Ιθάκης Οδυσσεύς για να επιστρέψει στην πατρίδα του μετά τον Τρωικό πόλεμο. Μας μιλούν για τη ζωή και τη δράση βασιλιάδων και ηρώων που οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν προγόνους τους.

Τα ομηρικά έπη δεν περιγράφουν με ακρίβεια μια ιστορική εποχή. Είναι κυρίως προϊόν

της φαντασίας του ποιητή. Παρόλα αυτά παρέχουν πληροφορίες που μας βοηθούν να καταλάβουμε τον αρχαίο κόσμο, λιγότερο τον μυκηναϊκό και περισσότερο μάλλον την εποχή των Σκοτεινών Χρόνων και του Ομήρου. (Bury & Meigg, 2011).

Εικόνα 4.6: Β' Ελληνικός αποικισμός

πηγή: <https://kelliteacher.weebly.com/>

4.1.5 Ο Β΄ Ελληνικός αποικισμός - Αρχαϊκή εποχή (750 – 480 π.Χ.)

Από τον 8^ο έως και τον 6^ο π.Χ. αιώνα πολλοί Έλληνες μεταναστεύουν. Αντίθετα με τον πρώτο αποικισμό, ο δεύτερος είχε οργανωμένο χαρακτήρα. Πολλές ελληνικές πόλεις ιδρύουν αποικίες στον Εύξεινο Πόντο και την Προποντίδα, το Βόρειο Αιγαίο και τη Θράκη, την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία, την Αίγυπτο, την Κυρηναϊκή (σημερινή Λιβύη), την Αίγυπτο, έως και τη Νότια Γαλλία και την ανατολική Ισπανία. Ο λόγος που ώθησε τους ελληνικούς πληθυσμούς να μεταναστεύσουν ήταν κυρίως η αύξηση του πληθυσμού και η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης. Ορισμένοι ωστόσο αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους και για πολιτικούς λόγους. Οι συνέπειες του αποικισμού ήταν μεγάλες. Πρώτον, ο αρχαιοελληνικός κόσμος απλώθηκε ευρύτατα σε όλη τη Μεσόγειο. Όπου πήγαιναν οι άποικοι έφερναν μαζί και τον πολιτισμό τους. Δεύτερον, αναπτύχθηκε σημαντικά το εμπόριο ανάμεσα στις μητροπόλεις, τις αποικίες και τους ντόπιους πληθυσμούς. Τέλος, οι ελληνικοί πληθυσμοί ήρθαν σε επαφή με άλλους λαούς και επηρεάστηκαν από αυτούς. Ταυτόχρονα όμως η επαφή αυτή ενίσχυσε και το αίσθημα ότι έχουν μια κοινή ταυτότητα. (Τζαμαλή & Σκουνάκη, χ.χ.)

Την ίδια εποχή έχουμε τη γένεση της πόλης-κράτους. Οι ιστορικοί χρησιμοποίησαν τον όρο αυτό για να δηλώσουν την έννοια του χώρου και συγχρόνως της οργανωμένης κοινότητας ανθρώπων κάτω από μια εξουσία. Η οργάνωση προϋποθέτει την κυριαρχία σε συγκεκριμένο χώρο, που αντιστοιχεί σε όρια μιας πόλης ή μιας ευρύτερης περιοχής μαζί με την πόλη, τη συγκρότηση εξουσίας για την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων και τον τρόπο άσκησης της εξουσίας με η συμμετοχή ή μη των πολιτών σ' αυτήν, που όριζε το άλλο συστατικό στοιχείο της πόλης - κράτους, το πολίτευμα. Η δημιουργία των πόλεων-κρατών συνδέεται με την παρακμή και την πτώση της βασιλείας. Στη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής κάθε πόλη - κράτος παγίωσε μέσα από κοινωνικές ανακατατάξεις και «στάσεις» ένα σύστημα διακυβέρνησης. Οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι της Σπάρτης και της Αθήνας. Η Σπάρτη κατά τον 7^ο π.Χ. αιώνα διαμόρφωσε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα, το οποίο διατήρησε μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση, το 2^ο π.Χ αιώνα. Αντίθετα, η Αθήνα διήνυσε όλο το φάσμα των πολιτειακών εξελίξεων, από την αριστοκρατική οργάνωση τον 7^ο π.Χ. αιώνα μέχρι τη θεμελίωση της δημοκρατίας στα τέλη του 6^{ου} π.Χ αιώνα.

Ένα σημαντικό γεγονός της ίδιας περιόδου είναι οι περσικοί πόλεμοι. Στη διάρκεια της πρώτης εικοσαετίας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα οι Έλληνες υποχρεώθηκαν να αντιμετωπίσουν την επεκτατικότητα των Περσών βασιλέων. Η ατυχής εξέγερση των Ελλήνων της Ιωνίας (ιωνική επανάσταση, 499 - 494 π.Χ.), οι οποίοι ήταν υποτελείς στην περσική αυτοκρατορία, έδωσε την αφορμή για μια σειρά περσικών επιχειρήσεων εναντίον της Ελλάδας. Η πρώτη απόπειρα επέκτασης των Περσών στον ελλαδικό χώρο δεν είχε αίσιο τέλος. Κατέληξε σε καταστροφή του στόλου τους, λόγω θαλασσοταραχής, στο ακρωτήριο του Άθω. Ωστόσο, ο

στρατός τους υποχρέωσε σε υποταγή τους Έλληνες της Θράκης και της Μακεδονίας (492 π.Χ.). Η πρώτη οργανωμένη περσική εκστρατεία είχε χαρακτήρα ναυτικής επιχείρησης και στόχευε στην τιμωρία των Ερετριέων και των Αθηναίων, επειδή είχαν βοηθήσει τους Έλληνες της Ιωνίας στην εξέγερσή τους. Τελείωσε με τη μάχη στο Μαραθώνα, όπου οι Πέρσες νικήθηκαν από τους Αθηναίους και τους Πλαταιείς (490 π.Χ.). Η δεύτερη συστηματικά οργανωμένη εκστρατεία έγινε υπό την αρχηγία του Ξέρξη με συγκέντρωση πολυπληθών θαλάσσιων και χερσαίων δυνάμεων και στόχευε στην κατάκτηση ολόκληρου του ελλαδικού χώρου. Οι ελληνικές πόλεις μπροστά στον περσικό κίνδυνο συγκάλεσαν συνέδριο στην Κόρινθο (481 π.Χ.), όπου αποφάσισαν τη συγκρότηση αμυντικής συμμαχίας κατά των Περσών. Μέσα από μια σειρά συγκρούσεων – Θερμοπύλες (Λεωνίδας), Αρτεμίσιο, Σαλαμίνα (Θεμιστοκλής), Πλαταιές (Παυσανίας), Μυκάλη – οι Έλληνες αντιμετώπισαν τους Πέρσες και τους υποχρέωσαν να εγκαταλείψουν με τα υπολείμματα του στρατού τους τον ελλαδικό χώρο (480-479 π.Χ.). Το επιτυχές αποτέλεσμα των περσικών πολέμων δεν πρόβαλε μόνο το δυναμισμό που έκρυβε η πόλη - κράτος ως οργανωτικός θεσμός, αλλά κυρίως την ιδέα ότι οι αγώνες αυτοί ήταν κοινό έργο των Ελλήνων. Δεν είχαν συγκρουστεί δύο δυνάμεις διεκδικώντας οι μεν ζωτικούς χώρους εξάπλωσης, οι δε την επιβίωσή τους. Είχαν συγκρουστεί στην ουσία δύο διαφορετικοί τρόποι ζωής, δύο συστήματα αξιών, δύο πολιτισμοί. Οι περσικοί πόλεμοι (τα Μηδικά), χωρίς αμφιβολία, συνέβαλαν στη δημιουργία κοινής ιστορικής μνήμης, ήταν οι πρώτοι «εθνικοί» πόλεμοι των Ελλήνων. Ο αγώνας των Ελλήνων για την προάσπιση της ανεξαρτησίας τους, της γης, των ιερών τους και κυρίως του «Ελληνικού» έθνους, απηχεί για πρώτη φορά συνειδητοποιημένα την ιδέα πανελλήνιου πνεύματος. (Μαστραπάς, χ.χ.).

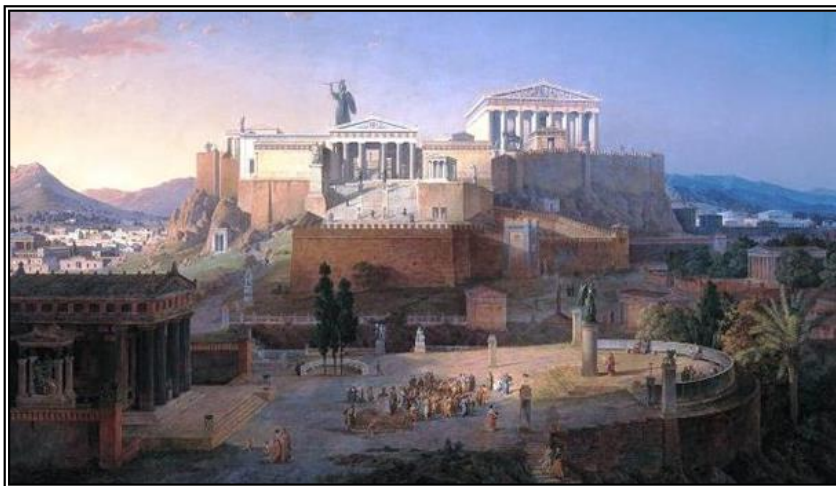
4.1.6 Η αρχαία Σπάρτη – Κλασσική εποχή (480 – 323 π.Χ.)

Η παράδοση λέει ότι οι Δωριείς κατέλαβαν κάποτε την Πελοπόννησο. Μια ομάδα αυτών, οι Σπαρτιάτες (ή, αλλιώς, οι Λακεδαιμόνιοι) εγκαταστάθηκαν στη Λακωνία. Για να επεκτείνουν το κράτος τους έκαναν πόλεμο με τους γειτονικούς Μεσσήνιους. Τους νίκησαν, πήραν τη γη τους και τους ίδιους τους έκαναν δούλους (είλωτες). Η Σπάρτη ήταν μια κλειστή στρατιωτική κοινωνία. Τα παιδιά από μικρά ζούσαν ομαδικά, μάθαιναν να υπομένουν τη σκληρή ζωή και διδάσκονταν τις τέχνες του πολέμου (αλλά και ανάγνωση, γραφή, μουσική και χορό). Οι πολίτες της Σπάρτης ονομάζονταν «όμοιοι», δηλαδή ίσοι, και ασχολούνταν μόνο με τα στρατιωτικά ζητήματα. Τις γεωργικές, εμπορικές και τις άλλες εργασίες, τις έκαναν όσοι κατοικούσαν σε χωριά γύρω από την πόλη (οι περίοικοι) και οι είλωτες. Η χλιδή στην ιδιωτική ζωή απαγορευόταν αυστηρά. Μάλιστα, για να μην επηρεάζονται από άλλους, οι Σπαρτιάτες δεν επέτρεπαν να μένουν στην πόλη τους ξένοι για περισσότερο από 2 ή 3 ημέρες. Η Σπάρτη λοιπόν ήταν ένα στρατόπεδο, όπου ύψιστο αντικειμενικό σκοπό της ζωής του είχε ο καθένας, να είναι

σε κάθε στιγμή έτοιμος να πολεμήσει με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για την πόλη του. Ο σκοπός κάθε νόμου, ο έσχατος λόγος όλου του συστήματος κοινωνικής διατάξεως ήταν να διαμορφώσει καλούς στρατιώτες. Η χλιδή στην ιδιωτική ζωή απαγορευόταν αυστηρά, η σπαρτιατική λιτότητα έγινε παροιμιώδης. Ο επιμέρους άνθρωπος, απορροφημένος ολότελα μέσα στο κράτος, δεν είχε καθόλου δική του ατομική ζωή, δεν είχε να λύσει προβλήματα της δικής του ανθρώπινης υπάρξεως. Η Σπάρτη δεν ήταν τόπος για διανοουμένους ή φίλους της θεωρίας, το χρέος όλο του ανθρώπου και το υπέρτατο ιδεώδες της ζωής του Σπαρτιάτη περιέχονταν μέσα στους νόμους της πόλης του. Την εξουσία στην πόλη είχαν οι 2 βασιλείς, οι 5 έφοροι και η Γερουσία (ένα συμβούλιο 28 ατόμων, ηλικίας άνω των εξήντα ετών, που εκλέγονταν δια βίου από τη συνέλευση των ομοίων). Μέχρι το τέλος του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, η Σπάρτη ήταν η πιο ισχυρή πόλη-κράτος (Bury&Meigg, 2011).

4.1.7 Η Αθήνα και ο χρυσός αιώνας της δημοκρατίας - Κλασική εποχή (480 – 323 π.Χ.)

Η μεγάλη ακμή της Αθήνας συνδέθηκε με το δημοκρατικό της πολίτευμα. Όποιος καταγόταν από πατέρα και μητέρα Αθηναίους θεωρούνταν πολίτης και μπορούσε να συμμετέχει στα κοινά. Οι ξένοι (μέτοικοι) που κατοικούσαν μόνιμα στην Αθήνα δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Τις αποφάσεις για την πόλη έπαιρνε η πλειοψηφία των πολιτών στη λαϊκή

Εικόνα 4.7: Αναπαράσταση της αρχαίας Αθήνας
πηγή: <http://www.apodytiriakias.gr/koultoura/2015/08/14/etsi-itan-i-arhaia-athina.aspx>

συνέλευση (Εκκλησία του Δήμου). Υπήρχαν όμως πολλά ακόμη όργανα και αξιώματα: η Βουλή των Πεντακοσίων, ο Άρειος Πάγος, το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας, οι στρατηγοί κ.ά. Για πολλά από αυτά, οι πολίτες δεν εκλέγονταν αλλά επιλέγονταν με κλήρο. Ο 5^{ος} π.Χ. αιώνας σημαδεύτηκε επίσης από το έργο ενός

σπουδαίου πολιτικού, του Περικλή. Αυτός πρότεινε στους Αθηναίους να ενώσουν με τείχη την Αθήνα και το εμπορικό λιμάνι του Πειραιά (Μακρά Τείχη), αλλά και να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα από τους φόρους των συμμάχων τους (Αθηναϊκή Συμμαχία) για να ανοικοδομήσουν την Ακρόπολη, που είχε καταστραφεί από τους Πέρσες. Ο Περικλής επίσης όρισε να παίρνουν μισθό οι δικαστές. Έτσι έκανε το αξίωμα προσιτό και στους πιο φτωχούς πολίτες. Την εποχή

εκείνη η μεγαλύτερη κοινωνική ομάδα ήταν οι δούλοι. Υπήρχαν περίπου 40.000 ενήλικοι άντρες πολίτες, αλλά πάνω από 100.000 δούλοι. Οι δούλοι δούλευαν στα σπίτια και στα χωράφια των πολιτών, στα εργαστήρια των μετοίκων αλλά και στα μεταλλεία του Λαυρίου. Η προσωπικότητα του χαρισματικού αυτού ηγέτη σφράγισε ουσιαστικά με τη δράση του την εποχή, ώστε δίκαια από πολλούς μελετητές ολόκληρος ο 5ος αι. π.Χ. να χαρακτηρίζεται για την Αθήνα ως «χρυσούς αιών του Περικλέους». (Τζαμαλή & Σκουνάκη, χ.χ.)

4.1.8 Πανελλήνιοι δεσμοί

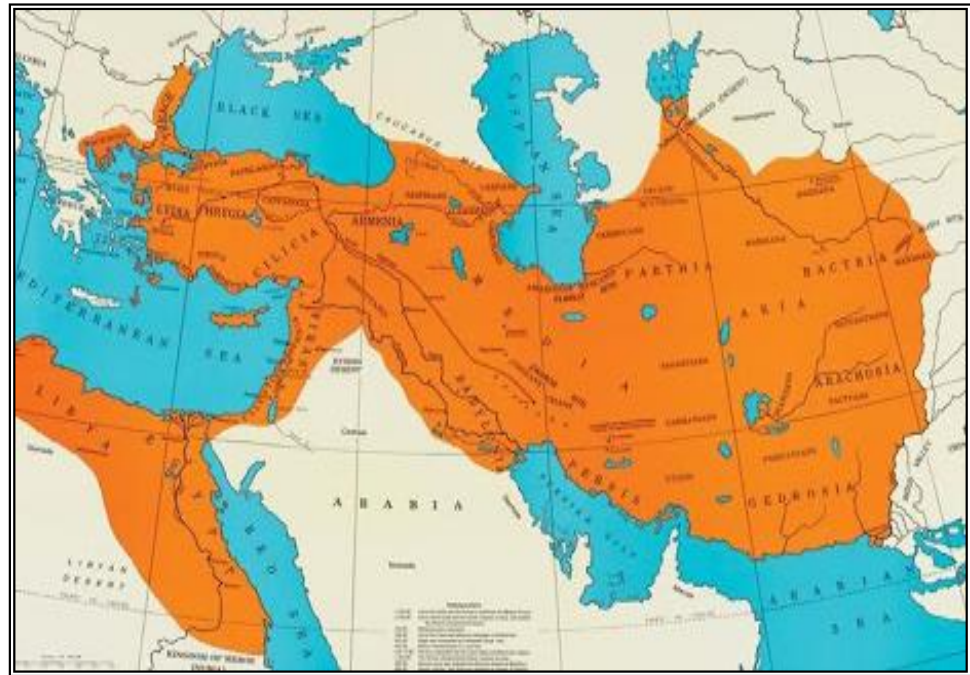
Οι αρχαίοι Έλληνες ζούσαν χωρισμένοι σε κοινότητες. Οι πόλεις ήταν ανεξάρτητες και συχνά πολεμούσαν μεταξύ τους. Όμως η γλώσσα, η θρησκεία και οι παραδόσεις έκαναν τους πολίτες των πόλεων - κρατών να αισθάνονται ότι έχουν μια κοινή ταυτότητα. Έτσι υπήρχαν πανελλήνια ιερά και αγώνες που έπαιρναν μέρος όλοι. Ένα από τα πιο γνωστά πανελλήνια ιερά ήταν των Δελφών. Ήταν γεμάτο από κτίσματα και έργα τέχνης που αφιέρωναν οι πόλεις - κράτη για να τιμήσουν τον θεό Απόλλωνα, αλλά και για να προβάλλουν τη δύναμη τους. Ξακουστό ήταν και το μαντείο στο ίδιο σημείο. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι εκεί ο θεός Απόλλωνας έδινε χρησμούς (προφητείες) μέσω μιας γυναίκας, της Πυθίας. Εκεί πήγαιναν να ζητήσουν χρησμούς ακόμη και ξένοι βασιλείς από την Αίγυπτο και τη Λυδία. Άλλα γνωστά μεγάλα ιερά ήταν της Ολυμπίας, της Δωδώνης και της Δήλου. Οιαρχαίοι ολυμπιακοί αγώνες, ήταν αθλητικοί αγώνες μεταξύ αγωνιζόμενων από τις ελληνικές πόλεις της αρχαιότητας και οι σημαντικότεροι από τους πανελλήνιους αγώνες της αρχαίας Ελλάδας (οι άλλοι ήταν τα Πύδια, Νέμεα, και Ίσθμια). Διεξάγονταν στην αρχαία Ολυμπία κάθε τέσσερα έτη από το 776 π.Χ, και διοργανωνόταν έως το 393 μ.Χ. όταν ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Θεοδόσιος τους κατάργησε οριστικά. Από το 1896, οι σύγχρονοι αγώνες έγιναν διεθνείς και αναβίωσαν με την ονομασία Ολυμπιακοί Αγώνες, γνωστοί και ως θερινοί Ολυμπιακοί ενώ διεξάγονται και χειμερινοί ολυμπιακοί αγώνες από το 1924. Εκτός από τους Ολυμπιακούς αγώνες, άλλοι σημαντικοί αθλητικοί αγώνες ήταν τα Νέμεα (προς τιμή του Δία), τα Πύθια (προς τιμή του Απόλλωνα) και τα Ίσθμια (προς τιμή του Ποσειδώνα). Κατά τη διάρκεια των εορτών προς τιμή των θεών γίνονταν όχι μόνο αθλητικοί, αλλά και μουσικοί και ποιητικοί αγώνες.

4.1.9 Η Μακεδονία και ο Μ. Αλέξανδρος

Οι Μακεδόνες ήταν ελληνική φυλή εγκατεστημένη στη βόρεια Ελλάδα. Δεν συγκρότησαν πόλεις-κράτη, αλλά διατήρησαν τον θεσμό της βασιλείας. Το 359 π.Χ. έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας ο Φίλιππος Β'. Μέσα σε είκοσι χρόνια, ο Φίλιππος Β' κυριάρχησε στον ελλαδικό χώρο δίνοντας μάχες και κάνοντας συμμαχίες. Σχεδίαζε να ενώσει τους Έλληνες και να επιτεθούν όλοι μαζί εναντίον των Περσών. Δολοφονήθηκε όμως και το σχέδιο του

πραγματοποίησε ο γιος του Αλέξανδρος ο Γ' (336-323 π.Χ.), γνωστός στην ιστορία ως Μέγας Αλέξανδρος. Ο Μ. Αλέξανδρος, αφού έγινε αρχηγός των Ελλήνων, ξεκίνησε το 334 π.Χ. τη μεγάλη εκστρατεία του εναντίον των Περσών και έφτασε έως τα βάθη της Ασίας. Το κράτος που δημιούργησε

ξεκινούσε από την Ελλάδα και την Αίγυπτο και έφτανε μέχρι τον Ινδό ποταμό. Παντού έχτισε νέες πόλεις, οι οποίες έγιναν κέντρα για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής

γλώσσας. Η τεράστια

Εικόνα 4.8: Οι κτήσεις του Μ. Αλέξανδρου

πηγή: http://users.sch.gr/aiasgr/Eguklopaideia/Xwres_kai_laoi/Persia.htm

αυτοκρατορία του Μ. Αλέξανδρου περιλάμβανε ένα πλήθος λαών με διαφορετικές γλώσσες, θρησκείες και παραδόσεις. Για να τη διοικήσει, ο Αλέξανδρος αναγνώρισε τον πολυεθνικό χαρακτήρα της, διατήρησε τους τρόπους διοίκησης των Περσών, υπήρξε ανεκτικός στις τοπικές θρησκείες και ενθάρρυνε τους μεικτούς γάμους. Ο ίδιος παντρεύτηκε τη Ρωξάνη, την κόρη ενός ηγεμόνα της Βακτριανής. Μετά από οκτώ χρόνια αδιάκοπων πολέμων, οι ταλαιπωρημένοι άνδρες του Αλεξάνδρου αρνήθηκαν να προχωρήσουν άλλο. Έτσι άρχισε η δύσκολη πορεία της επιστροφής. Το 323 π.Χ. ο Αλέξανδρος αρρώστησε και πέθανε (32 ετών) στη Βαβυλώνα.

(Μαστραπάς, χ.χ.).

Σε ό,τι αφορά την πολιτική του δράση, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι πράξεις του αποσκοπούσαν στην ανάμειξη του ελληνικού με τον ασιατικό κόσμο και στην ένωσή τους κάτω από μια ισχυρή διοίκηση. Έκανε αποδεκτές τις τοπικές συνήθειες, τις παραδόσεις και το διαφορετικό τρόπο άσκησης της εξουσίας για κάθε λαό. Στον οικονομικό τομέα, προώθησε το σύστημα της νομισματικής οικονομίας και εγκατέλειψε την ιδέα του αυτοκρατορικού θησαυροφυλακίου. Οι θησαυροί που συγκεντρώνονταν μεταβάλλονταν σε χρυσό νόμισμα. Έτσι δημιουργήθηκε ενιαίο νομισματικό σύστημα στην απέραντη αυτοκρατορία. Τέλος, στον πολιτιστικό τομέα, με τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, την υιοθέτηση πολιτιστικών στοιχείων από την παράδοση των λαών της Ανατολής, την ίδρυση νέων

πόλεων που εξελίχθηκαν σε εμπορικά και πνευματικά κέντρα, τις εξερευνήσεις περιοχών, την επιθυμία για έρευνα –όπως αποδείχθηκε από τη συμμετοχή στην εκστρατεία φιλοσόφων και ερευνητών– διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις που έδωσαν στην εκστρατεία του Αλεξάνδρου τη διάσταση της ένοπλης εξερεύνησης. (Bury&Meigg, 2011).

4.1.10 Ο Ελληνιστικός κόσμος

Ελληνιστική εποχή ονομάζεται η περίοδος στην ιστορία της ανατολικής Μεσογείου που ξεκινάει το 323 π.Χ., με το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και τελειώνει όταν οι Ρωμαίοι κατέλαβαν και το τελευταίο ανεξάρτητο ελληνιστικό βασίλειο της Αιγύπτου (31 π.Χ.). Μετά τον θάνατό του Μ. Αλεξάνδρου η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε μικρότερα κράτη από τους διαδόχους του. Στην Ανατολή δυο ήταν τα σημαντικότερα κράτη – βασιλεία, της Αιγύπτου και της Συρίας. Στον ελλαδικό χώρο δημιουργήθηκαν τα βασίλεια της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Τα ελληνιστικά κράτη βρίσκονταν σε διαρκή σύγκρουση μεταξύ τους και τα βασίλεια άλλαζαν διαρκώς χέρια και σύνορα. Η πόλη-κράτος χάνει τη δύναμή της και ενισχύεται η μοναρχική εξουσία. Οι εμπορικές και πνευματικές ανταλλαγές ανάμεσα στον ελληνικό κόσμο και την Ανατολή είναι πιο πολλές από ποτέ. Η ελληνική γλώσσα γίνεται η κύρια γλώσσα της διοίκησης αλλά και επικοινωνίας στο μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής (κοινή ελληνιστική). Το γυμνάσιο γίνεται τόπος συνάντησης και άσκησης για όσους θέλουν να λογίζονται Έλληνες. Στις ελληνιστικές πόλεις ζουν και εργάζονται ένα πλήθος σπουδαίων ανθρώπων, αρχιτέκτονες, γλύπτες, ποιητές, ζωγράφοι, ιστορικοί, γεωγράφοι, φιλόσοφοι. Στον ελλαδικό χώρο, οι μεγάλες πόλεις-κράτη έχουν εξασθενήσει από τους πολέμους και τα οικονομικά προβλήματα. Πολλές σχηματίζουν ισχυρές ενώσεις, τις συμπολιτείες. Τον 3^ο π.Χ. αιώνα ο ελληνικός κόσμος δοκιμάζεται από την επιδρομή και τις λεηλασίες των Γαλατών, οι οποίοι τελικά αποκρούονται και εγκαθίστανται στην κεντρική Μικρά Ασία. (Μαστραπάς, χ.χ.).

4.2 Στοιχεία καλλωπισμού και μελέτη του μακιγιάζ στην αρχαία Ελλάδα

Οι Αρχαίοι Έλληνες επηρεάστηκαν από τα είδη καλλωπισμού των Αιγυπτίων, όπου διαδόθηκαν μέσω εμπορικών ανταλλαγών. Αρχαία Ελληνικά αγγεία παριστάνουν σκηνές με τον καλλωπισμό των γυναικών, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής τους ζωής. Οι Νύμφες που εικονίζονται στη Σαντορίνη τον 16ο αιώνα, χρωμάτιζαν τα νύχια τους με τριανταφυλλί χρώμα. Μέλημα τους ήταν να αναδεικνύουν με διάφορους τρόπους την ομορφιά που τις πρόσφερε απλόχερα η φύση. Ο αρχαίος Ελληνικός πολιτισμός έχει να μας επιδείξει μια ποικιλία στοιχείων σχετικά με τον καλλωπισμό του ανθρώπου. Οι Έλληνες έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στο κάλλος όπου έπρεπε να είναι αρμονικά δεμένο σε ψυχή και σώμα. Σε καμία άλλη

χώρα του κόσμου το μακιγιάζ δεν απέδιδε το φιλοσοφικό ιδεώδες της κοινωνίας όσο στην αρχαία Ελλάδα, που είχε σαν πρότυπο την «καλή καγαθή» γυνή. Οι γυναίκες μακιγιάρωνταν με γεωμετρικές αρχές παρόμοιες με αυτές που χρησιμοποιούνταν στις καλές τέχνες και με κυρίαρχα στοιχεία την ισορροπία, τη λεπτότητα και την αρμονία. Οι Έλληνες είναι γνωστό ότι ήταν υμνητές της τελειότητας και φυσικά ήταν αδύνατο οι άνθρωποι μιας χώρας σαν της Ελλάδας, να ενδιαφέρονται για την ομορφιά του τόπου τους και να αδιαφορούν για την ομορφιά του προσώπου τους και του σώματος τους. Εξάλλου πίστευαν ακράδαντα και στο ρητό «Νους υγιής εν σώματι υγιή».(Matyszak,2019).

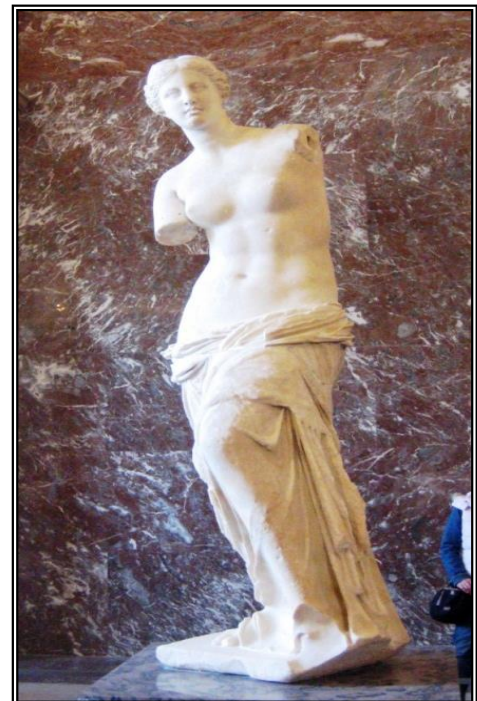
Ο καλλωπισμός όμως αφορούσε και τα δύο φύλα. Οι άντρες ύστερα από μια κουραστική ημέρα καθάριζαν την σκόνη από το δέρμα τους με αρωματικά έλαια. Οι γυναίκες είχαν στη διάθεση τους ολόκληροεργαστήριο με μπουκάλια για αρώματα, τριχολαβίδες, δοχείο μεκρέμες και χρώματα σε σκόνη. Ένα αντικείμενο που δεν έλειπε ποτέ από τη ζωή των γυναικών ήταν ο καθρέφτης. Η γυναίκα που άνηκε στην ανώτερη κοινωνική τάξη διέθετε υπηρέτριες. Οι υπηρέτριες πέρα από τις δουλειές του σπιτιού, φρόντιζαν και για την καθημερινή περιποίηση της κυρίας τους κατά τους Ομηρικούς χρόνους ο καλλωπισμός των γυναικών διεξαγόταν με διάκριση και σεμνότητα μέσα στα απομονωμένα διαμερίσματα.

Το μακιγιάζ στην Αρχαία Ελλάδα κυμαινόταν σε ισορροπημένους, αρμονικούς και απαλούς τόνους. Το λευκό και καθαρό δέρμα συμβόλιζε την αθωότητα. Οι γυναίκες παρασκεύαζαν μόνες τους ή με τις φίλες τους τα καλλυντικά που χρησιμοποιούσαν. Τη βάση του προσώπου τηλεύκαιναν με ψιμύθιο (σκόνη ανθρακικού μολύβδου) αλλά σύντομα, αντικαταστάθηκε μ' άλλα υλικά, λόγω της καταστρεπτικής επίδρασης που είχε στο δέρμα. Στο μακιγιάζ των ματιών στο άνω βλέφαρο τοποθετούνταν σκιά κόκκινο-καφέ, ενώ τονιζόταν η περιοχή του τόξου των φρυδιών με πράσινο χρώμα. Οι σκιές ματιών φτιάχνονταν από ελαιόλαδο και κάρβουνο. Με μαύρη koh1 σχεδιάζόταν το περίγραμμα των ματιών. Οι μαύρες γραμμές και οι σκιές των βλεφάρων ήταν σημάδι της πνευματικής αναζήτησης. Τις βλεφαρίδες τις χρωμάτιζαν πρώτα μαύρες, έπειτα τοποθετούσαν πάνω σε αυτές μείγμα αβγού, αμμωνίας και ρετσίני. Μερικές γυναίκες χρησιμοποιούσαν ψεύτικες Βλεφαρίδες. Επίσης μαύριζαν τα φρύδια τους με αντιμόνιο. Το μαύρο χρώμα που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες για να χρωματίσουν τα φρύδια τους, το έλιωναν πρώτα πάνω στη φωτιά. Οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων χρωμάτιζαν τα χείλη και τα ζυγωματικά τους με ροζ ή γήινο κόκκινο χρώμα που ήταν φτιαγμένο από λουλούδια και ρίζες φυτών. Το ρουζ το τοποθετούσαν σε στρογγυλό σχήμα. Γυναίκες χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων δεν χρησιμοποιούσαν έντονα χρώματα στο πρόσωπο τους.(Kolobova & Ozereckaja, 2009). Καθώς δεν διασώθηκαν γραπτές αναφορές οι πληροφορίες που έχουμε για τις συνήθειες της εποχής είναι περιορισμένες και προέρχονται κυρίως από γλυπτά και άλλα έργα τέχνης. Οι Έλληνες θέλουν να αρέσουν ο ένας στον

άλλον. Παράλληλα όμως μελετούν και την ιατρική χρήση διαφόρων σκευασμάτων. Χρησιμοποιούσαν το μασάζ με αιθέρια έλαια γιατί πίστευαν στην θεραπευτική τους δράση. Ο λυρικός ποιητής Ανακρέων υποστήριζε ότι η καλύτερη συνταγή για την υγεία μας είναι να ερεθίζουμε με ουσίες αρωματικές τον εγκέφαλό μας. Οι πατέρες της ιατρικής Ιπποκράτης (ίδρυση Ιατρικής σχολής στην Κω) και Ασκληπιός βασίστηκαν στα πολύτιμα βότανα, άνθη και καρπούς και έφτιαχναν ιαμακτά για πλήθος παθήσεων, πληγών και ασθενειών, ενώ κάτι ανάλογο έκανε και ο Γαληνός, ο πατέρας της φαρμακευτικής ως προσωπικό συστατικό μακροζωίας.

4.2.1 ...με αφετηρία την ελληνική μυθολογία – η θεά Αφροδίτη

Οι Έλληνες το κάλλος το θεοποίησαν με τη θεά του έρωτα και της ομορφιάς - την Αφροδίτη – η οποία αποτελεί το πρότυπο ομορφιάς από τότε μέχρι και σήμερα. Σύμφωνα με τη Θεογονία του Ησίοδου, γεννήθηκε από το σπέρμα του Ουρανού, που έπεσε στη θάλασσα. Πάνω σε ένα τεράστιο κοχύλι, ο άνεμος την παρέσυρε μέχρι τα Κύθηρα, όπου πάτησε για πρώτη φορά το πόδι της. Τα Κύθηρα θεωρούνταν το νησί της Ουράνιας Αφροδίτης και εκεί υπήρχε το πρώτο ιερό της στον ελληνικό χώρο. Από τα Κύθηρα πήγε στη Κύπρο, που έγινε η έδρα του πιο σημαντικού ιερού της. Στις ακτές της Κύπρου την υποδέχτηκαν οι Ώρες που στόλισαν το κεφάλι της με ένα στεφάνι και την οδήγησαν στον Όλυμπο, όπου οι θεοί έμειναν άφωνοι μπροστά στην ομορφιά της. Με βάση τον ομηρικό μύθο γεννήθηκε στην Πέτρα του Ρωμιού, μια ακτή της Πάφου στην Κύπρο και ήταν κόρη του θεού Δία και της Ωκεανίδας Διώνης. Σύμβολά της είναι το περιστέρι, η μυρτιά, το ρόδο. Στα έργα τέχνης εικονίζεται σαν νέα όμορφη, άλλοτε γυμνή και άλλοτε ντυμένη, τότε να λούζεται και τότε να καλλωπίζεται. Συχνά εικονίζεται δίπλα της ο Έρωτας, που ήταν ο θεός του πόθου και της σεξουαλικής δραστηριότητας. Ακόλουθος της θεάς Αφροδίτης. Είχε τη μορφή ενός όμορφου έφηβου με τόξο, βέλη και φτερά. Έτοιμος να χτυπήσει τους ανθρώπους και να τους κάνει να ερωτευτούν. Ο Έρωτας στον Πλάτωνα δεν ήταν παντοδύναμος θεός, αλλά μια δύναμη ανήσυχη και ανικανοποίητη.

Εικόνα 4.9: Αφροδίτη της Μήλου
πηγή: <https://stonenews.eu/>

Όμοια με θάνατη θεά περιγράφεται η Ωραία Ελένη της Τροίας, γυναίκα του Μενέλαου. Η απαγωγή της από τον Πάρι πυροδότησε το ξέσπασμα του Τρωικού Πολέμου. Λέγεται πως τα προϊόντα καλλωπισμού παρασκευάστηκαν πρώτη φορά από την θεά Αφροδίτη και διαδόθηκαν

μέσω της Ωραίας Ελένης. Ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός θεωρούσε την ομορφιά αρετή και την υπηρετούσε μειρότητα.

4.2.2 Εποχή του χαλκού (Κυκλαδικός – Μινωϊκός – Μυκηναϊκός πολιτισμός)

Η χρήση του μακιγιάζ εδραιώθηκε από τον 5^ο π.Χ. αιώνα και οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν διάφορα καλλυντικά, τα περισσότερα από τα οποία προέρχονταν από την Ανατολή. Ευρήματα στις Κυκλάδες που χρονολογούνται στο τέλος της 4^{ης} έως στο τέλος της 2^{ης} π.Χ. χιλιετίας δείχνουν πως οι Έλληνες έφεραν είδη στολισμού από την Ανατολή. Επιπλέον βρέθηκαν στοιχεία επάνω σε αγαλαμτίδια για τον τρόπο βαφής των γυναικών της εποχής. Φαίνεται λοιπόν πως έβαφαν με χρώμα τα μάτια, τα χείλη αλλά και τα γεννητικά τους όργανα. Το πρόσωπο διαιρούνταν σε τρία μέρη τα οποία έπρεπε να είναι μεταξύ τους ίσα. Από τη γραμμή των μαλλιών ως τα φρύδια, από τα φρύδια ως το πάνω χείλος και από το άνω χείλος ως το πηγούνι. Την ιδανική αυτή αναλογία ονόμασαν «χρυσή τομή». Την ίδια εποχή τα πρώτα ευρήματα στις Κυκλάδες, δείχνουν για πρώτη φορά ότι έθαβαν τους νεκρούς μαζί με τα κτερίσματά τους. Ανάμεσα στα κτερίσματα υπήρχαν πλήθος από μαρμάρινα είδωλα που ήταν ανθρωπόμορφα. Παρότι στην αρχή δεν ήταν ευκρινές το φύλο στην συνέχεια έγινε φανερό ότι παρίσταναν γυναίκα. Από αυτά τα κτερίσματα μπορούμε να πληροφορηθούμε για τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες έβαφαν το πρόσωπο τους. Συγκεκριμένα το μεγαλύτερο που βρέθηκε σε τάφο της Αμοργού με ύψος 1,52 μέτρα και απεικονίζει μια γυναίκα η οποία όπως φαίνεται έβαφε με χρώμα τα μάτια, χείλη και την Vulva (γεννητικά όργανα).

Η Κρήτη γεωγραφικά και πολιτιστικά βρίσκεται σε μια θέση ελέγχου της θαλάσσιας κίνησης από το Αιγαίο, την Ανατολική Μεσόγειο, τη μεσοποταμία και την Αίγυπτο. Υπήρξε εισαγωγικό και εξαγωγικό κέντρο πρώτων υλών. Σύνδεσμοι με τις Κυκλάδες φανερώνονται μέσω των ευρημάτων και των τοιχογραφιών. Ήδη από το 2.000 π.Χ. περίπου, υπήρχε μια καθιερωμένη βιομηχανία αρωματικών ελαίων στη Δυτική Κρήτη. Αναλύσεις σε σκεύη έδειξαν πιθανώς παραγωγή ελαίων σε ρευστή ή παχύρευστη μορφή. Ενδείξεις για τον καλλωπισμό κατά τη 2^η και 3^η χιλιετία π. Χ. είναι οι τοιχογραφίες καθώς και οι στιγμές και οι γραμμές στα ειδώλεια, που υποδηλώνουν ότι οι γυναίκες χρωμάτιζαν το πρόσωπο και το σώμα τους σε ειδικές εκδηλώσεις, με κοινωνικό τελετουργικό και λατρευτικό περιεχόμενο ή διακοσμούσαν το πρόσωπο τους με μόνιμο τρόπο. Ο Μινωϊκός πολιτισμός εννοείται ο προϊστορικός πολιτισμός

Εικόνα 4.10: Παριζιάνα
Πηγή: <https://www.gtp.gr/>

της Κρήτης, διακριτός του προϊστορικού πολιτισμού που αναπτύχθηκε στην ηπειρωτική Αρχαία Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου. Η Μινωική περίοδος χωρίζεται σε δύο επί μέρους περιόδους την προανακτορική περίοδο και την ανακτορική περίοδο. Η προανακτορική περίοδος στην Κρήτη θεωρείται ότι αρχίζει περί το 7000 π.Χ. Το νησί αποικίστηκε από λαούς της ΝΔ Μέσης Ανατολής. Πιστοποιημένη μαρτυρία για την κατοίκηση αυτής της περιόδου είναι η Κνωσός. Η ανακτορική περίοδος ξεκινά με την εμφάνιση των ανακτόρων στη περιοχή της Κνωσού, των Μαλίων και της Φαιστού. Οι εικονογραφικές μαρτυρίες και τα τέχνηρα μας κατευθύνουν ότι τα ανάκτορα χρησιμοποιούντο επίσης ως τελετουργικά κέντρα. Το μακιγιάζ ήταν άκρως επιμελημένο και πολύ έντονο. Προνόμιο μόνο των γυναικών. Το 1905 αποκαλύφθηκε στην Κνωσό μια τοιχογραφία του 15ου αιώνα περίπου η οποία απεικονίζει μια νέα γυναίκα πιθανότατα θεά η ιέρεια, η οποία ονομάστηκε από τους αρχαιολόγους Παριζιάνα λόγω της αρτιότητας της όψης της. Σύμφωνα με τις τοιχογραφίες και τα έργα τέχνης της εποχής οι

γυναίκες άπλωναν στο πρόσωπο τους λευκή πούδρα ,ενώ έβαφαν τα χείλη τους με έντονο κόκκινο χρώμα. Ακόμα οι γυναίκες με κόκκινο χρωμάτιζαν τα μάγουλα τα νύχια καθώς και τους λοβούς των αυτιών ενώ περιέγραφαν έντονα τα μεγάλα μάτια τους με σκούρα βαφή. Ο τρόπος που έβαφαν οι γυναίκες τα μάτια τους θυμίζει την Αιγυπτιακή τεχνοτροπία. Ενώ και εδώ όλες οι βαφές προέρχονταν από φυτά. Γενικότερα στο μακιγιάζ αλλά και σε όλη την εικόνα τους οι γυναίκες έδειχναν μεγαλοπρεπείς και αριστοκρατικές. Από αυτά τα στοιχεία προκύπτει ότι το μακιγιάζ είναι επηρεασμένο από αιγυπτιακά στοιχεία ειδικά στο βάψιμο των ματιών, κάτι που προέκυψε λόγω των συναλλαγών μεταξύ αυτών των δύο πολιτισμών. Σε αντίθεση όμως με τους Αιγύπτιους οι Μινωίτες δεν προσδίδουν μαγικές ιδιότητες στο μακιγιάζ και στον καλλωπισμό τους ούτε τον συνδέουν μόνο με τις θρησκευτικές τους παραδόσεις, αλλά επεκτείνουν την έννοια της εικόνας τους και τη συνδέουν με όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας τους. Ακόμα κάτι που αξίζει να αναφερθεί είναι πως η γυναίκα στον μινωικό πολιτισμό κατείχε ισότιμη θέση με τον άνδρα και συμμετείχε σε όλες της δραστηριότητες εξίσου, ενώ ακόμα στην οικογένεια είχε αρχηγική θέση. Κατανοούμε λοιπόν πως η εικόνα της γυναίκας πλαισιωνόταν από δυναμισμό και επιβλητικότητα πράγμα που αντικατοπτρίζεται στον τρόπο που βάφονταν και καλλωπίζονταν γενικότερα. (Διπτένη & Κοκκινέλη, 2015). Για τις πρώτες ύλες καλλυντικών στον Μινωικό πολιτισμό έχουμε σήμερα τις πινακίδες Γραμμικής Β (η γραφή είναι συλλαβογραφική, δηλαδή κάθε σύμβολο αντιστοιχεί σε μια συλλαβή) που βρέθηκαν και είναι διοικητικά έγγραφα, όπως κατάλογοι και απογραφές, τα οποία τηρούσε το ανάκτορο. Αποτελούν πολύτιμες πηγές πληροφοριών για την ανακτορική ιεραρχία, την παραγωγή και επεξεργασία των αγαθών, το εμπόριο και τις επαγγελματικές και κοινωνικές τάξεις. Τέτοιες πρώτες ύλες που υπάρχουν στην Κρήτη και χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγή αρωματοποίησης και κοσμητικής

είναι : δίκταμος (αιθέριο έλαιο που παράγεται από τη δρόγη και τα φύλλα του και έχει τονωτικές ιδιότητες), κρόκος (τα κοκκινοπορτολόχρωμα στίγματα του λουλουδιού που αποτελούν χρωστική ουσία), ίρις (στα σπέρματα, τις ρίζες και τα φύλλα του, που οφείλεται η αρωματική του ιδιότητα), λυνάρι (αξιόλογο για τις ίνες του και τα σπέρματα του στην παρασκευή αλοιφών), κορίανδρος (από τους καρπούς του με τη μέθοδο της απόσταξης χρησιμοποιείται το αιθέριο έλαιο σε μικρές ποσότητες). Χρησιμοποιήθηκε καλλυντική ρόδινη πούδρα, και το χρώμα προέκυψε από την ανάμιξη μίνιου και ασβεστίτη. Το χρώμα παρουσιάζει λεπτότατες στρώσεις με τη μορφή ιζήματος, που υποδηλώνει ότι βρισκόταν μέσα σε χρωματοδοχείο έτοιμο για χρήση. (Γκούντα, 2018-19).

Εικόνα 4.11: Καλλυντική ρόδινη πούδρα
πηγή: <http://users.uoi.gr>

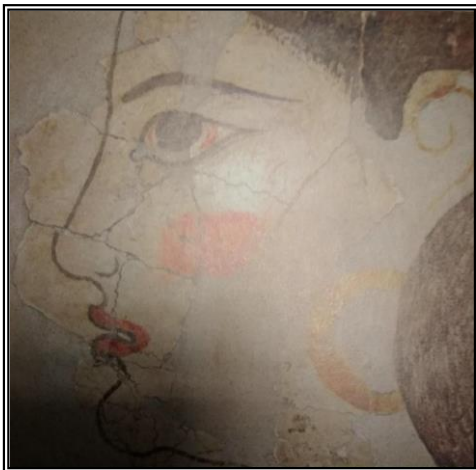

Εικόνα 4.12: Αμφορέας μεταφοράς και φύλαξης
αρωματικών ελαίων
πηγή: <http://users.uoi.gr>

Όσο αφορά τις πληροφορίες σχετικά με την ένδυση στην εποχή του χαλκού στην Κρήτη, από το 2100-1560 π.Χ. συλλέγουμε πληροφορίες από τοιχογραφίες στις οποίες βλέπουμε ότι οι άντρες φορούν το μινωικό ζώμα και παρουσιάζονται με ξυρισμένο κεφάλι φορώντας ψηλά υποδήματα. Αντίθετα, τα ρούχα των γυναικών ήταν κομψά και πολυτελή. Φορούσαν φανταχτερές μακριές φούστες, κοντές ποδιές, λεπτά πουκάμισα, πανωφόρια κι εσάρπες. Βάφονταν και χτενίζονταν με φροντίδα, όπως και οι σημερινές γυναίκες. Στο κεφάλι φορούσαν καπέλα, κορδέλες και κοσμήματα. Ασχολούνταν με τις δουλειές του σπιτιού και με την υφαντική. Σε όλα σχεδόν τα σπίτια υπήρχαν αργαλειοί. Ύφαιναν υφάσματα μάλλινα και λινά, αλλά και υφάσματα πολύ λεπτά και διάφανα με ωραία σχέδια. Είχαν τις ίδιες ελευθερίες και τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες. Έπαιρναν κι αυτές μέρος σε γιορτές, σε αγωνίσματα και στο κυνήγι. Σε τοιχογραφίες από την οικία των γυναικών στο Ακρωτήρι, φαίνεται ότι οι γυναίκες άπλωναν στο πρόσωπό τους το ψιμίθιον ένα στρώμα κερουσίτη από λευκό μόλυβδο ή ανθρακικό άλας του μολύβδου. Για τα μάγουλα έκαναν χρήση μίλτου, ορυκτής ερυθρής χρωστικής ουσίας. Δεξιά η γυναίκα εικονίζεται σχεδόν σε φυσικό μέγεθος κάτω από τον έναστρο ουρανό. Έχει μακρὰ μαλλιά, χρυσά σκουλαρήκια, βαμμένα χείλη και μάγουλα και φορά

μινωϊκή ενδυμασία. Γενικά η ανάπτυξη της αρωματοποιίας στην Ελλάδα αρχίζει στην Μινωϊκή Κρήτη. Οι Έλληνες δεν επένδυσαν στην παραγωγή αρωματικών ουσιών τις οποίες κυρίως εισήγαγαν από την Ανατολή, αλλά στην κατεργασία και τελειοποίηση αλοιφών και αρωμάτων. Οι Μινωίτισσες καλλωπίζονταν:

Μέσα σε αχηβαδούλες ανακάτεψε (η Οινόη) καλά τα χρώματά της και με ψιλό πινέλο ζωγράφισε μαύρη γραμμή κάτω από τα μάτια της Πριήνης. Με πράσινη μπογιά τής πέρασε τα βλέφαρα. Μετά κοιτώντας στο χάλκινο, καλογυαλισμένο καθρέφτη, έφτιαξε και τα δικά της. – Όμορφα δεν είναι; έκανε περήφανη για την τέχνη της. Η Οινόη είχε τελειώσει την ετοιμασία του κόκκινου και βουτώντας το πινέλο της πέρασε τα χείλη της φίλης της με παχύ, γυαλιστερό στρώμα. – Να φτιάσω και τα δικά μου και φύγαμε! Εξήγησε κάνοντας το καλογραμμένο στόμα της να μοιάζει με μισάνοιχτη παπαρούνα. (Τζώρτζογλου, 1978, σ. 112)

Εικόνα 4.13: Οικία γυναικών
πηγή: <http://users.uoi.gr>

Με τον όρο Μυκηναϊκός Πολιτισμός χαρακτηρίζεται από τους αρχαιολόγους ο προϊστορικός πολιτισμός της ύστερης εποχής του Χαλκού, που αναπτύχθηκε την περίοδο 1600-1100 π.Χ. κυρίως στην κεντρική και νότια ηπειρωτική Ελλάδα. Το επίθετο «μυκηναϊκός»

Εικόνα 4.14: Η Μυκηναία
πηγή: <https://anakalipto.blogspot.com>

προέρχεται από την πρώτη αρχαιολογική θέση στην οποία εντοπίστηκε, τις Μυκήνες, που αποτελούν και ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του. Σχετικά με τη θρησκεία οι λατρευτικές πρακτικές, τα ιερά σκεύη και σύμβολα και η θρησκευτική τέχνη των Μυκηναίων αναπτύχθηκαν υπό την έντονη επίδραση του Μινωικού Πολιτισμού σε τέτοιο βαθμό, ώστε ακόμα και στο επίπεδο της έκφρασης να είναι εξαιρετικά δύσκολη η διάκριση του καθαρά μυκηναϊκού από το μινωικό στοιχείο. Ένα χαρακτηριστικό γλυπτό που μας δια φωτίζει για το μακιγιάζ της Μυκηναϊκής Περιόδου είναι μια

γυναικεία κεφαλή που ανακαλύφθηκε το 1896, και απεικονίζει πιθανότατα θεά η σφίγγα. Ο χρωματισμός του προσώπου από ότι φαίνεται συνηθίζονταν από τις γυναίκες της Μυκηναϊκής εποχής και συνεχίζει να συναντάται μετά την μυκηναϊκή και ομηρική εποχή στα αρχαϊκά βοιωτικά πήλινα ειδώλια. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι έντονα και επιβλητικά. Τονίζονται από ζωνρή ζωγραφική σε ερυθρό (κόκκινο) και μελανό (μαύρο) χρώμα σε λευκό βάθος. Στα μάγουλα και το πηγούνι διακρίνονται στιγμορόδακες (ερυθρές βούλες). Το στόμα είναι μικρό και αυστηρό, τα χείλη σφιγμένα λεπτά και ζωγραφισμένα με ερυθρό κραγιόν. Από ότι προκύπτει και στον μυκηναϊκό πολιτισμό οι γυναίκες είναι αυτές που βάφουν το πρόσωπο τους και όχι οι άντρες. Η μυκηναϊκή, όπως και η μινωική εποχή θέλουν τη γυναίκα να έχει μεγαλοπρεπή θέση στη κοινωνία. Για τις γυναίκες εκείνης της περιόδου το μακιγιάζ φαίνεται να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας τους. Οι γυναίκες έχουν έντονο βλέμμα και άσπρο πρόσωπο, αποκτούν μια όψη θεόρατη, και επιβλητική. Το πρότυπο της γυναίκας κατά τη μυκηναϊκή εποχή φαίνεται να ταυτίζεται με αυτό της μινωικής όπου λατρεύονταν η Μεγάλη Θεά. Η γυναίκα φροντίζει καθημερινά να εμφανίζεται επιμελημένη και να ανταποκρίνεται σε αυτό το πρότυπο, οι κοινωνικές και οικονομικές επιδράσεις είναι εμφανής στο μακιγιάζ και σε αυτή τη περίοδο. Οι Μυκηναίες φορούσαν μακριές πολύχρωμες φούστες και μπλούζες με μακριά μανίκια. Χτενίζονταν όμορφα, έφτιαχναν πολλές μπούκλες, βάφονταν και στολίζονταν με πολλά κοσμήματα. Οι άντρες φορούσαν χιτώνες, κούρευαν τα μαλλιά τους κι άφηναν

γενειάδα και μουστάκι. Άντρες και γυναίκες φρόντιζαν πολύ το σώμα τους. Έκαναν λουτρά και αλείφονταν με αρωματικά λάδια.

Η «Μυκηναία»:

Είμαι η «Μυκηναία». Ζωγραφίστηκα πριν από 3.300 χρόνια. Σου λέω τη χρονολογία για να καταλάβεις τη μεγάλη αξία μου. Η ομορφιά μου πέρασε ακόμα και τις Μινωίτισσες. Δεν βρίσκεις πως είμαι πιο όμορφη από την «Παριζιάνα», τη γνωστή μινωική τοιχογραφία; Ζωγραφίστηκα πάνω σε γαλάζιο φόντο κι έτσι αναδεικνύεται η ομορφιά μου. Είμαι γεροδεμένη, έχω πλούσια μαλλιά, που περνούν μπροστά από τ' αυτιά, στολισμένα με μια κορδέλα, λοξά μάτια, καμαρωτά φρύδια, φορώ όμορφα ρούχα και λεπτά κοσμήματα. Έχω γυρίσει το στήθος μπροστά για να καμαρώσεις και τα κοσμήματά μου! Μόνο το κεφάλι μου είναι στο πλάι. Το έκανα επίτηδες για να θαυμάσεις την αρχοντιά μου. Έτσι που γέρνω το κεφάλι είναι σαν να μην ξέρω ποιο περιδέραιο να διαλέξω. (Γιαλουράκη, 2000 , σ. 122-124).

4.2.3 Η αρχαϊκή εποχή

Η περίοδος της αρχαίας ελληνικής ιστορίας από το 750 π.Χ. έως το 480 π.Χ. περίπου ονομάζεται αρχαϊκή εποχή. Το συσσωρευμένο αποτέλεσμα όλων των μετακινήσεων πληθυσμών που συνέβησαν σε αυτήν την περίοδο, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν τεράστιο. Πρώτο σημαντικό φαινόμενο της εποχής είναι η κατάργηση της βασιλείας και η εγκαθίδρυση του αριστοκρατικού πολιτεύματος, που σημαίνει την άσκηση της διακυβέρνησης από τους ευγενείς. Γενικότερα κατά την Αρχαϊκή περίοδο σημειώνονται μεγάλες αλλαγές σε κοινωνικό πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Ιδρύονται αποικίες (β' ελληνικός αποικισμός). Στην Αθήνα, πέρα από τα κοινωνικής υφής, έλαβε και πολιτικά μέτρα. Διαχώρισε τους Αθηναίους πολίτες σε τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με το εισόδημά τους. Ανάλογα με την κατάταξη του καθενός με βάση το εισόδημά του, καθορίστηκε ο βαθμός συμμετοχής στη διακυβέρνηση των κοινών και στη συγκρότηση του στρατού. Σε αυτή τη περίοδο κάνει την εμφάνιση της για πρώτη φορά και η τυραννίδα. Το πλαίσιο εμφάνισης της τυραννίδας, της ανάληψης, με άλλα λόγια της άσκησης της εξουσίας από ένα πρόσωπο, κατά την αρχαϊκή περίοδο συνθέτουν οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των ευγενών για την κατάληψη των αξιωμάτων. Οι γυναίκες σε αυτή τη περίοδο δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα ούτε ίση θέση με τον άντρα, μπορούσαν όμως να είναι ιέρειες και αυτό της καθιστούσε σεβαστές από τον κοινωνικό περίγυρο. Ακόμα πολύ σημαντικό ρόλο έπαιζε η οικογένεια από την οποία προέρχονταν η

γυναίκα. Η εποχή αυτή υπήρξε για τις γυναίκες κρίσιμη καθιερώθηκαν νόμοι οι οποίοι προσδιόρισαν τη θέση των γυναικών για αρκετούς αιώνες μετά.

Οι πηγές για τον καλλωπισμό και το μακιγιάζ σε αυτή την εποχή περιορίζονται στα ομηρικά κείμενα. Από ότι προκύπτει οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν διάφορα είδη καλλωπισμού όπως κρέμες, αρώματα, μολύβια και άλλα καλλυντικά σκευάσματα. Σε αυτή την εποχή δίνεται μεγάλη βαρύτητα στη πνευματική υπόσταση της γυναίκας εκτός από την εμφάνισή της. Έτσι αυτή την περίοδο το λευκό δέρμα και τα ξανθά μαλλιά θεωρούνται πρότυπο ιδανικής ομορφιάς. Η ιδανική, όμως, γυναίκα συνδυάζει ομορφιά και εξυπνάδα, όπως η Ναυσικά, που με τη σεμνή της χάρη, τη νεανική απλότητα, τον αυθορμητισμό και την ώριμη σκέψη της συναρπάζει τον Οδυσσέα. Η Πηνελόπη θεωρείται εξίσου πρότυπο αληθινής γυναίκας, λόγω της ευαισθησίας, της σταθερότητας και της υπομονής της. Οι γυναίκες του Ομήρου, όμορφες και περιποιημένες, διαθέτουν και ψυχικά χαρίσματα. Η ομορφιά εναρμονίζεται με την ψυχή και το σώμα, οπότε η όμορφη παρουσία μαρτυρά και την καλοσύνη της ψυχής και την ωριμότητα του πνεύματος. Από άποψη εικόνας οι γυναίκες δείχνουν απλές και δε φαίνεται να χρησιμοποιούν έντονα χρώματα, αποσκοπούν σε ένα φυσικό και υγιές πρόσωπο που δηλώνει αρμονία και ανταποκρίνεται στο πρότυπο που θέλει τη γυναίκα ενάρετη και σεμνή. Η διαίρεση της κοινωνίας σε διάφορες επαγγελματικές τάξεις και θέσεις επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ενδυμασία και κατ'επέκταση το μακιγιάζ. Φαίνεται ότι και σε αυτή τη περίοδο οι άντρες παρόλο που δέχονται διάφορες περιποιήσεις δεν χρησιμοποιούν το μακιγιάζ στη καθημερινότητα τους, σε αντίθεση οι γυναίκες συνεχίζουν να καλλωπίζονται προσέχοντας ιδιαίτερα την εμφάνιση τους. Η διαφορά τους σε σχέση με τους προηγούμενους πολιτισμούς είναι ότι η θέση της γυναίκας θεωρείται πλέον κατώτερη από αυτή του άντρα και το πρότυπο της εποχής θέλει τη γυναίκα σεμνή νεανική και όσο πιο φυσική και λιτή γίνεται σε σχέση με το μινωικό πρότυπο που ήθελε την μορφή της γυναίκας να ανταποκρίνεται σε μια θεϊκή υπόσταση. Σε αυτή την εποχή το μακιγιάζ χρησιμοποιείται σε μικρή έκταση και μόνο για να τονίσει φυσικά χαρακτηριστικά, καμία γραμμή δεν είναι έντονη και όλα εναρμονίζονται με την απλότητα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε όσο πιο χαμηλή τάξη ανήκε μια γυναίκα, τόσο περισσότερες ελευθερίες φαίνεται να είχε σε σχέση με την εμφάνισή της. (Διπτένη & Κοκκινέλη, 2015).

4.2.4 Η κλασική εποχή

Η κλασική εποχή (480 π.Χ.-323 π. Χ.) είναι χρονική περίοδος της αρχαίας ελληνικής ιστορίας και ονομάστηκε έτσι λόγω των υψηλών επιτευγμάτων που σημειώθηκαν κατά την περίοδο αυτή στο χώρο του πολιτισμού. Ο 5^{ος} και ο 4^{ος} αιώνας π. Χ. είναι η εποχή της ακμής ορισμένων πόλεων- κρατών και της μετέπειτα επικράτησης της Μακεδονίας. Ο 5^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της σταθερότητας, καθώς όλος ο ελληνικός κόσμος οργανώνεται σε συμμαχίες γύρω

από το δίπολο Αθήνα- Σπάρτη. Ο 4^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της πολυδιάσπασης των δυνάμεων του ελληνικού κόσμου (με τη σπαρτιατική, έπειτα τη θηβαϊκή ηγεμονία και στη συνέχεια τη Β' αθηναϊκή συμμαχία), με αποτέλεσμα την αστάθεια, τις συχνές περσικές παρεμβάσεις αλλά και τη διαμόρφωση της πανελλήνιας ιδέας, με κύριο εκπρόσωπο τον Ισοκράτη, ο οποίος αναζητούσε έναν ισχυρό ηγεμόνα για να συνενώσει τους Έλληνες εναντίον των Περσών. Χαρακτηριστικό αυτής της εποχής είναι οι δραματικές αλλαγές στην κοινωνική και πολιτική διάρθρωση. Ο 5^{ος} π.Χ. αιώνας συντέλεσε στο να διαμορφωθεί για πρώτη φορά η ελληνική ιδέα. Ενώ έπειτα η ιδέα αυτή παγιώθηκε από τους συχνούς πολέμους με τους Πέρσες. Η άνθηση του θεάτρου και των τεχνών γενικότερα είναι ακόμα ένα σημάδι της ευμάρειας που επικρατούσε.

Στα καλλυντικά και το μακιγιάζ της περιόδου αυτής της αρχαίας Ελλάδας υπήρχε μια ευρεία ποικιλία πουδρών αλλά και ελαίων που ορισμένες φορές ήταν ανακατεμένα με χρωστικές ουσίες είτε φυτικής είτε ορυκτής προέλευσης. Με τις χρωστικές αυτές ουσίες υπήρχαν πολλά διαφορετικά χρώματα όπως άσπρο, κόκκινο και μαύρο. Επιπλέον εμφανίζεται το ψιμύθιο, δηλαδή ανθρακικός μόλυβδος, συνήθως λευκού χρώματος ή κόκκινου, όταν φτιαχνόταν από φύκια, ή αλλιώς μίλτος, δηλαδή κόκκινο ορυκτό χρώμα. Τα φρύδια τα μαύριζαν με τριμμένο αντιμόνιο ή αλλιώς με καπνά και σκίαζαν τα βλέφαρα ελαφρά με φούμο (κάρβουνο). Αρχικά τις βλεφαρίδες τις έβαφαν με μαύρο χρώμα, ενώ στη συνέχεια με ένα μείγμα από ασπράδι αυγού,

Εικόνα 4.15: Ο καλλωπισμός στην κλασική Ελλάδα
 πηγή: <https://theancientwebgreece.wordpress.com/>

αμμωνία και ρετσίνη το άσβολον. Στα μάγουλα και στα χείλη έβαζαν σκόνη χένας, ρεάλγιο, ώχρα, χυμούς από μούρα και άκανθα. Μερικά από αυτά ήταν ανακατεμένα με κρέμες και έλαια. Επιπρόσθετα, για να βάψουν το πρόσωπο και τα χείλια χρησιμοποιούσαν μολύβια ή τη ρίζα του φυτού μολόχα. (Blundell, 2004).

Πιο συγκεκριμένα οι Αθηναίες του 5^{ου} π.Χ. αιώνα λεύκαιναν το πρόσωπό τους με ένα στρώμα κερουσίτη (ψιμύθιον) και χρησιμοποιούσαν ρουζ. Επιπλέον, χρησιμοποιούσαν το φύκον, που φτιαχνόταν από φύκια, την

έγχουσα, που ήταν η ρίζα του ομώνυμου φυτού. Σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους εδώ διαθέτουμε περισσότερα ιστορικά στοιχεία σχετικά με το μακιγιάζ και τις συνήθειες των γυναικών εκείνης της εποχής. Το πρότυπο που ακολουθείται εκείνη τη περίοδο αποσκοπεί στο κάλος και μέσα από τα γλυπτά και τα έργα τέχνης των τότε ζωγράφων μας παρουσιάζονται τρία διαφορετικά πρόσωπα : τα απλά και αξιοπρεπή πλάσματα των επιτύμβιων στηλών τα χαριτωμένα και σαγηνευτικά πρόσωπα που κοσμούν τα αγγεία, και καλλονές ασύγκριτης ομορφιάς στα αγάλματα. Γνωρίζουμε ότι με το μακιγιάζ οι γυναίκες προσπαθούσαν να φτάσουν στο ιδανικό πρότυπο της εποχής το οποίο ήταν ένα πρόσωπο φρέσκο και υγιές και κυρίως θελκτικό για το αντίθετο φύλο. Σημειώνεται επομένως για πρώτη φορά σε μια δομημένη κοινωνία η χρήση του μακιγιάζ ως μέσο επικοινωνίας και προσέγγισης ερωτικού συντρόφου. Ακόμα σε αυτή τη περίοδο ειδικά στην Αθήνα παρατηρούνται διαφορετικά πρότυπα ανάλογα με την κοινωνική θέση που κατείχε η γυναίκα. Είναι γνωστό πως οι σεμνές και αξιοπρεπείς σύζυγοι αποσκοπούσαν σε ένα φυσικό και απλό αποτέλεσμα κι αυτό όταν άφηναν το πρόσωπό τους να φανεί ενώ οι ιέρειες έπρεπε να δείχνουν μεγαλοπρεπείς και επιβλητικές. Επίσης η εταίρες - οι ανεξάρτητες γυναίκες και μόνες που κατείχαν ίση θέση με αυτή των αντρών- συνήθιζαν να βάφονται με πιο έντονα και ζωηρά χρώματα. Η εμμονή των γυναικών με το κάλος δεν πέρασε απαρατήρητη από τους άντρες. (Διπτένη & Κοκκινέλη, 2015). Σατιρικοί της εποχής ειρωνεύτηκαν τις γυναίκες της Αθήνας για τον υπέρμετρο καλλωπισμό που τις διακατείχε. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρχαν διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες της Αθήνας από αυτές της Σπάρτης. Καθώς οι Σπαρτιάτισσες ακολουθούσαν μια πολύ πιο ήπια προσέγγιση σε σχέση με την εμφάνιση και το μακιγιάζ τους, μιας και στην κοινωνία της Σπάρτης η θέση των γυναικών ήταν ίση με αυτή του άντρα και συμμετείχαν μάλιστα στις ίδιες δραστηριότητες.

4.2.5 Η γυναικεία φιλαρέσκεια στην αρχαία Αθήνα

Όπως σ' όλες τις εποχές, οι κάτοικοι της Αθήνας, όταν αναφέρονταν στη φιλαρέσκεια είχαν κατά νου τους τις γυναίκες. Στην Αθήνα του βουπ.Χ. αιώνα εμφανίζονται οι τελετές για το θεό Διόνυσο. Σ' αυτές τις τελετές η τέχνη του μακιγιάζ έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην απόδοση και τη εκτέλεση του μυστηρίου. Τα Διονύσια ήταν μια πομπή της οποίας οι ακόλουθοι μαύριζαν τα πρόσωπά τους με καταπατιά κρασιού και ψιμύθια. Τα ψιμύθια ήταν λευκόχρωμο ανθρακωπό μολύβι (σουλιμάς). Τον 5^οπ.Χ. αιώνα, οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα παρουσιάζονται με λευκό πρόσωπο. Για να πετύχουν το λευκό δέρμα χρησιμοποιούσαν ένα λεπτό στρώμα κερουσίτη (καθαρό ανθρακικό μόλυβδο), το οποίο ονόμασαν ψιμύθιο. Το ψιμύθιο καθιερώθηκε στην ελληνική γλώσσα για να υποδηλώνει τον καλλωπισμό του προσώπου. Τα βλέφαρα μακιγιάρονταν ελαφρά με κάρβουνο. Τις βλεφαρίδες τις χρωμάτιζαν μαύρες και μετά τοποθετούσαν πάνω σε αυτές μείγμα από ασπράδι αβγού και γόμα. Τα φρύδια ήταν καλοσχηματισμένα και

ζωγραφίζονταν με τριμμένο αντιμόνιο. Απαραίτητα κόκκινα ήταντα χείλη, από μίλητο, παρασκεύασμα φυκιών. Το ρουζ πουτοποθετούσαν στα ζυγωματικά ήταν και αυτό κόκκινο και τοέφτιαχναν από το εκχύλισμα της ρίζας ενός φυτού. Τα καλλυντικάτοποθετούνταν στο πρόσωπο με ειδικά βουρτσάκια ή με τα δάκτυλα.Επίσης ενδιαφέρον παρουσίασε η Δήλος που το 2οπ.Χ.αιώνα υπολογίζεται ότι είχε περίπου 30.000 κατοίκους, πάρα πολλοί αν αναλογιστούμε πως είναι απλά μόνο μια μόνο κουκίδα μέσα στον χάρτη της Μεσογείου. Η Δήλος είχε γίνει κέντρο εμπορείου, τέχνης και γνώσης καθώς φιλοξενούσε πρέσβεις, μισθοφόρουςηθοποιούς, μουσικούς, δασκάλους και φυσικά εμπόρους. Οι γυναίκες της Δήλου φαίνεται από τα ευρήματα και της εικονογραφίες ότι ήταν κομψές και φιλάρεσκες όπως οι Αθηναίες. Βρέθηκαν ψιμύθια χάλκινα εργαλεία καλλωπισμού, βαζάκια και αρκετά κοσμήματα. Γενικά έχουμε πληροφορίες από αγάλματα τοιχογραφίες και είδωλα που παριστάνουν τις γυναίκες ιδιαίτερα κομψές, συγκροτημένες, αγέρωχες και αξιοπρεπείς, σχεδόν πάντα στην ίδια στάση ώστε να τονίζετε ο κορμός και το στήθος. Το τέλειο γυναικείο σώμα φαίνεται στα γυμνά αγάλματα της Αφροδίτης: πλούσιες καμπύλες, μικρό στήθος, καλοσχηματισμένοι γλουτοί (σημείο μεγαλύτερης προσοχής στη γλυπτική και στους άντρες). Στα κορίτσια των καλών οικογενειών υπήρχε ένας αυστηρός κώδικος συμπεριφοράς και εμφάνισης αλλά σιγά σιγά η χρήση ψιμυθίων εκτός από τις εταιρες γενικεύετε σε γυναίκες όλων των κοινωνικών τάξεων.(Garland, 2001).

Δημόσια λουτρά υπήρχαν στην Αθήνα από τον 5^ο π.Χ. αιώνα. Ήταν γύρω-γύρω σε μια κυκλική αίθουσα, μεγάλα και βαθιά ώστε να μπορεί κανείς να ξαπλώσει μέσα ολόκληρος μέσα στο νερό χωρίς όμως να μπορεί να βυθιστεί γι' αυτό έπρεπε να ρίχνει νερό με ένα βάζο ή ένα σφουγγάρι. Στα οικοδομήματα αυτά υπήρχαν εγκαταστάσεις με υπερβολική θέρμανση για να προκαλεί εφίδρωση. Τα παιδιά που εργαζόντουσαν στα λουτρά φρόντιζαν την θέρμανση, έχυναν νερό και άλειφαν το σώμα των ατόμων με λάδι. Ξεφυλλίζοντας τις χρυσές σελίδες της αρχαίας Ελληνικής ιστορίας, βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα κολοσσιαίο και αξιοθαύμαστο πολιτισμό που αναπτύχθηκε στην πόλη – κράτος την Αθήνα, φτάνοντας στην κορύφωση του, τον 5^ο αιώνα που δίκαια χαρακτηρίστηκε ως «χρυσός αιώνας του Περικλέους». Εφόσον το εμπόριο βρίσκεται σε άνθηση οι Αθηναίες προμηθεύονταν από μεταξωτά και λινά ως καλλυντικά και αρώματα. Οι εισαγωγές γινόντουσαν από την Συρία, την Αίγυπτο και την Αλεξάνδρεια. Οι Αθηναίοι συνήθιζαν να βάζουν τα μαλλιά τους ή να φορούν περούκες, τα κοντά μαλλιά στις γυναίκες ήταν σημάδι πένθους ή αναγνώριση γηρατειών, επίσης οι δούλες είχαν κοντά μαλλιά . Στο μακιγιάζ τους χρωμάτιζαν τα μαγουλά τους άσπρα με κρέμες από ένα λεπτό στώμα κερουσίτη (καθαρό ανθρακικό μολύβι) που το έλεγαν ψιμύθιον: είναι ακριβώς η ονομασία εκείνη που απο τότε καθιερώθηκε στην ελληνική γλώσσα για να υποδηλώνει το οποιοδήποτε φτιασίδι, ενώ μαύριζαν τα φρύδια τους με καπνιά ή ψιλοτριμμένο αντιμόνιο , σκίαζαν τα βλέφαρα τους με καρβουνάκια ή με στίμμι αντιμόνιο με σκόνη και μεγάλωναν τις βλεφαρίδες τους με ένα μείγμα

από ασπράδι αυγού, ρετσίνης και αμμωνίας. Για να κοκκινίζουν τα χείλη και τα νύχια τους χρησιμοποιούσαν ρίζα από αγριομολόχα. Όσο για «ρουζ» της εποχής ήταν το μίλτον, ένα μίνιο προσώπου ή το φύκον παρασκεύασμα από φύκια ή έγχουσα από ρίζα του ομώνυμου φυτού ή παιδέρωσ από ρίζα ενός

αγκαθιού. Επίσης σε όλο το πρόσωπο έβαζαν μια παρασκευή από λευκό μόλυβδο ενώ τα μάτια τα αλείφαν με καολίνη. Το βερμύλιο μια κόκκινου χρώματος βαφή από θειούχο υδράργυρο που το έτριβαν σε ψηλή σκόνη. Πολλές γυναίκες είχαν ολόκληρο εργαστήριο με καθρέφτες, τσιμπιδάκια, καρφίτσες, μπουκαλάκια με αρώματα

Εικόνα 4.16: Γυναίκα στην αρχαία Αθήνα
πηγή: <http://www.pontos-news.gr>

και αρωματικές ουσίες, δοχεία με κρέμες. Έβαζαν πολλά μυρωδικά όπως και οι άντρες, πράγμα που φαίνεται από τις πικρές μορφές του Σωκράτη που παραπονιόταν πως έκαναν κατάχρηση τους. Διέθεταν κρέμες για τις ρυτίδες και τις πανάδες, μαστιχόλαδο για τον ιδρώτα, καρυδόλαδο και φοινικόλαδο για το στήθος, θυμαρόλαδο για το λαιμό και τα γόνατα. Μια απέραντη ποικιλία μυραλοιφών από λουλούδια και φυτά με βάση πάντα το λάδι που το πασάλειμμά τους γινόταν με ειδικά βουρτσάκια τους χριστήρας ή απλά με τα δάχτυλα. (Matyszak, 2019).

Καλλυντικές αλοιφές χρησιμοποιούσαν ακόμα και οι θεές. Η σεμνή Ήρα παντρεμένη με τέσσερα παιδιά, χρησιμοποιούσε χωρίς ενδοιασμούς τις τέχνες της Αφροδίτης προκειμένου να ερεθίσει τον Δία, ενώ γίνεται έξαλλη όταν η κόρη της κλέβει την αλοιφή για να την δώσει στην Ευρώπη τη νεωμένη του Δία. Στον Οικονομικό όταν ο Ισχύμαχος βλέπει την συζυγό του να αλείφει το πρόσωπό της με πολύ ψιμίθιο για να φαίνεται λευκότερη, κοκκινάδι για να γίνει πιο ρόδινη και ψηλά παπούτσια κάνει έναν παραλληλισμό: Πες μου γυναίκα πως θα σου φαινόταναν κόμπαζα ότι έχω μεγαλύτερη περιουσία από αυτήν που έχω δεν θα σε εξαπατούσα; Ο Αριστοφάνης και οι κωμικοί ποιητές σατίριζαν τις προσπάθειες των γυναικών να φανούν ωραιότερες μιας έδωσαν αρκετές πληροφορίες για την καθημερινή ζωή. Ο Λουκιανός περιγράφει τις πρωινές φροντίδες μίας κυρίας που κλείνεται στο δωμάτιο πριν την δει ο άντρας της, μαζί με τις υπηρέτριες που την παστώνουν με διάφορα γιατροσόφια, ηκάθε υπηρέτρια κρατά κάτι διαφορετικό, ασημένιες λεκάνες, κανάτια, καθρέφτες, πλήθος κουτάκια που θυμίζουν

φαρμακείο, αγγεία γεμάτα ελεεινά πράγματα για να λευκαίνουν τα δόντια και να σκουραίνουν τις βλεφαρίδες. Τις πιο πολλές ώρες όμως τις αφιέρωναν στο χτένισμα, άλλες τα βάφουν κόκκινα και άλλες ξανθά, ενώ αυτές που αφήνουν μαύρα ξοδεύουν μια περιουσία σεαρώματα για να μυρίζουν όμορφα. (Blanck, 2004).

4.2.6 Προσωπεία(μάσκες) στο αρχαίο ελληνικό θέατρο

Προσωπείο είναι το ομοίωμα προσώπου που καλύπτει το πρόσωπο ή και το κεφάλι. Το φορούσαν οι ηθοποιοί στο αρχαίο ελληνικό θέατρο και αργότερα σε παραδοσιακά θέατρα ή παραδοσιακές παραστάσεις σε όλο τον κόσμο. Μάσκα είναι ένα αντικείμενο ειδικά κατασκευασμένο για να καλύπτει το πρόσωπο ή ορισμένο τμήμα του. Η μάσκα χρησιμοποιείται για κάλυψη ή προστασία. Οι λέξεις προσωπείο και μάσκα είναι ταυτόσημες όταν αναφέρονται σε συνάρτηση με το θέατρο. Το προσωπείο στην ιστορική αναδρομή της παγκόσμιας ιστορίας παρουσιάζεται με διαφορετικές όψεις. Το νεκρικό το οποίο αναπαρίστανε την μορφή του νεκρού (Αίγυπτο, Ελλάδα, Ρώμη, Καμπότζη, Σιάμ, Αφρική), το αποτροπαικό το οποίο προκαλούσε φόβο και δέος (αρχαία τείχη πόλεων νομίσματα, φάλαρα αλόγων, ναούς), το τελετουργικό-θρησκευτικό (λατρεία του θεού Διονύσιου), το καρναβαλικό και τέλος το εθνολογικό σε ιθαγενείς της Αμερικής και Αυστραλίας που χρησιμοποιούταν από μάγους. (Τσιγώνια & Μικελάτου, χ.χ). Στα ελληνιστικά χρόνια, τα τρισδιάστατα προσωπεία αντικαταστάθηκαν από άλλα που έδιναν έμφαση στη μπροστινή όψη του κεφαλιού. Λόγω των φθαρτών υλικών τους, αληθινά προσωπεία από αρχαίες παραστάσεις δεν έχουν σωθεί. Οι γνώσεις μας βασίζονται στις απεικονίσεις προσωπείων σε αγγεία και ανάγλυφα, καθώς και στα διακοσμητικά προσωπεία από μάρμαρο, πηλό και μέταλλο. Αυτά χρησίμευαν στη διακόσμηση κτηρίων (θεάτρων, ωδείων, σπιτιών κ.α.) ή αποτελούσαν αφιερώματα νικητών σε θεατρικούς αγώνες.

Στο αρχαίο θέατρο οι υποκριτές και τα μέλη του χορού έπαιζαν φορώντας προσωπεία, δηλαδή θεατρικές μάσκες. Το πρώτο προσωπείο που κατασκευάστηκε ήταν γυναικείο, το οποίο επηρεασμένο από τις Αιγυπτιακές τοιχογραφίες ήταν λευκό, βαμμένο με το λευκό τουψιμυθίου. Η μάσκα είναι παρούσα στο θέατρο από τις απαρχές του και χρήσιμη στην εναλλαγή ηρώων και καταστάσεων. Στον ηθοποιό λειτουργεί με τρόπο, ώστε να διευκολύνεται στη μέθεξή με το άλλο, θείο, ηρωικό, αληθινό ή πλασματικό πρόσωπο που ενσαρκώνει. Αντίστοιχα, στον θεατή λειτουργεί ως στοιχείο παραπομπής και συμπληρωματικό στην κατάσταση του δρώμενου. Η κάθε μάσκα δήλωνε την ηλικία, την κατάσταση και το φύλο του κάθε χαρακτήρα, όπως και το κυρίαρχο συναίσθημα που τον κατείχε. Φορώντας το, ο υποκριτής δεν ήταν ο εαυτός του, αλλά υποδύοταν κάποιον άλλο, ακόμα και έναν ήρωα ή θεό. Το προσωπείο, λοιπόν, επέτρεπε την έκσταση. Διευκόλυνε επίσης τη μεταμπίεση των υποκριτών που έπαιζαν δύο ή περισσότερους

ρόλους, αντρικούς και γυναικείους, στο ίδιο έργο. Η χρήση του προσωπίου προήλθε από τη διονυσιακή λατρεία, καθιερώθηκε όμως γιατί εξυπηρετούσε με πολλούς τρόπους το αρχαίο δράμα. Στις διονυσιακές γιορτές, έβαφαν τα πρόσωπά τους με το σκουρόχρωμο κατακάθι του νέου κρασιού και στόλιζαν τα κεφάλια με φυλλωσιές και κλαδιά. Σύμφωνα με την παράδοση, την πρώτη μάσκα με ανθρώπινα χαρακτηριστικά φτιάχνει ο Θέσπις, την τελειοποιεί ο Χοίριλος, ενώ ο Φρύνιχος εισάγει το γυναικείο πρόσωπο. Ο διαχωρισμός των φύλων βέβαια γινόταν από πολύ παλαιότερα, βάφοντας το δέρμα ώστε να είναι άσπρο για τις γυναίκες και «ηλιοκαμένο» για τους άντρες. Στις τραγικές μάσκες έδιναν όγκο για να έχει ο ηθοποιός πιο επιβλητική εμφάνιση. Στις μάσκες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής ο νατουραλισμός προσδίδει έντονο ατομικό χαρακτήρα.

Οι σοφιστές της εποχής τα διαιρούσαν σε τέσσερις κατηγορίες(τραγικά προσωπεία,σατυρικά προσωπεία,προσωπεία της αρχαίας κωμωδίας,προσωπεία νέας κωμωδίας).Στο *Ονομαστικόν* του, ο Πολυδεύκης μάς πληροφορεί ότι υπήρχαν 76 τύποι προσωπιών για αντίστοιχους χαρακτήρες: 28 για την τραγωδία, 4 για το σατυρικό δράμα και 44 για την κωμωδία. Στην εποχή του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη, τα προσωπεία με

Εικόνα 4.17: Χάλκινο τραγικό προσωπίο
πηγή:<http://ancienttheater.culture.gr>

Εικόνα 4.18:Μαρμάρινο θεατρικό προσωπίο
Πηγή:<http://ancienttheater.culture.gr>

πάγια μορφή πολλαπλασιάστηκαν, ενώ κατά τη γνώμη ορισμένων μελετητών υπήρχαν τουλάχιστον 25 τύποι τραγικών προσωπιών (κατά τον Πολυδεύκη 28), που ήταν κατά κανόνα άσπρα για τα θηλυκά πρόσωπα, γκρίζα για τα αντρικά, 6 για τους γέρους, 7 για τους νέους, 9 για τις γυναίκες, και 3 για τους δούλους. Ενώ οι μάσκες της αρχαίας τραγωδίας διακρίνονταν σε τρεις ομάδες, τα πλαστά πρόσωπα, τα πορτραίτα, οι φανταστικοί δημιουργοί, στα προσωπεία της Νέας Κωμωδίας (γεν. 350 π.Χ.) δίνεται μεγάλη έμφαση στην έκφραση σύμφωνα με τις επιταγές μιας εποχής που εξαίρει τον ατομικισμό και την προσωπικότητα.Στην κωμωδία

τα χαρακτηριστικά των προσωπείων ήταν υπερβολικά και παραμορφωμένα για να προκαλούν το γέλιο των θεατών. Το στόμα ήταν ιδιαίτερα πλατύ, τα φρύδια τονισμένα και οι εκφράσεις έντονες. Οι ζωόμορφοι χοροί της Αρχαίας Κωμωδίας φορούσαν προσωπεία που θύμιζαν τα αντίστοιχα ζώα ή έντομα. Στους Όρνιθες του Αριστοφάνη, για παράδειγμα, τα προσωπεία του χορού είχαν ράμφος και λειρί.

Τα κωμικά προσωπεία στη συνέχεια αντικαθιστώνται με άλλα, στα οποία δεν τονίζεται μονάχα το κωμικό στοιχείο αλλά δίνεται μεγάλη έμφαση στην έκφραση. Ο ηθοποιός φρόντιζε να δείχνει τη μάσκα του στο προφίλ και ανάλογα με την διάθεση του ήρωα εμφάνιζε είτε τη δεξιά, είτε την αριστερή πλευρά. Είναι πιθανό στην διάρκεια ενός έργου η ίδια προσωπικότητα να είχε δύο μάσκες, όπως για παράδειγμα ο Οιδίπους πριν την τύφλωση και μετά. Στην τραγωδία και το σατυρικό δράμα τα προσωπεία των υποκριτών μοιράζονταν κοινά στοιχεία. Τα αντρικά ήταν σκουρόχρωμα, ενώ τα γυναικεία ανοιχτόχρωμα. Υπήρχε μεγάλη ποικιλία στα χαρακτηριστικά τους, όπως στην κόμμωση, τα φρύδια, τη μύτη και τις ρυτίδες. Στα ελληνιστικά χρόνια δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στη μπροστινή όψη των προσωπείων που έγινε πιο μακριά και ογκώδης. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με την καθιέρωση του λογείου, απ' όπου οι υποκριτές έπαιζαν με το μέτωπο στραμμένο στους θεατές. Στη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ. τα προσωπεία τυποποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, σε κάθε παράσταση χρησιμοποιούνταν οι τύποι που αντιστοιχούσαν στους χαρακτήρες του έργου. Τα μέλη του χορού της τραγωδίας φορούσαν προσωπεία παρόμοια με εκείνα των υποκριτών. Ιδιαίτερα ήταν τα προσωπεία που φορούσε ο χορός των Σατύρων στο σατυρικό δράμα. Απεικόνιζαν άντρες με μυτερό γένη, έντονα χαρακτηριστικά και αυτιά τράγου. Με τον καιρό, ειδικά προσωπεία αποκτούν οι στερεότυποι κωμικοί χαρακτήρες όπως ο δούλος, η ηταιρά, ο νεαρός εραστής και ο μάγειρας, ενώ ο χορός φορά αποκλειστικά ανθρωπόμορφα προσωπεία. Κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά όπως λινάρι, φελλό, ξύλο, δέρμα, ύφασμα και στο τέλος πάνω από αυτά τα υλικά αλείφανε λεπτό στρώμα γύψου πάνω στο οποίο σχεδιάζονταν τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Το λινό ύφασμα, το οποίο είχε πρώτα μουσκευτεί σε γύψο έπαιρνε το σχήμα του προσώπου μέσα σε ειδικές μήτρες. Στη συνέχεια η επιφάνεια του προσωπείου αλειφόταν με ένα λεπτό στρώμα γύψου, πάνω στο οποίο ζωγραφίζονταν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, όπως το χρώμα της επιδερμίδας, τα χείλη, τα φρύδια και οι ρυτίδες. Στη θέση των ματιών και του στόματος υπήρχαν ανοίγματα που επέτρεπαν στους υποκριτές να βλέπουν και να ακούγονται. Ο τύπος προσωπείου που κυριάρχησε σκέπαζε ολόκληρο το κεφάλι σαν ένα είδος κράνους και στερεωνόταν κάτω από το σαγόνι με δερμάτινα λουριά. Κάτω από το προσωπείο φορούσαν ένα σκουφάκι, το πιλίδιο για να προστατεύουν το κεφάλι τους. Τα μαλλιά και τα γένια, φτιαγμένα από φυσικό μαλλί, ήταν κολλημένα πάνω στο προσωπείο. Την ευθύνη για την κατασκευή τους είχε ένας ειδικός τεχνίτης, ο *σκευοποιός*. Ήταν σημαντικό για τον σκευοποιό να κατασκευάζει ανθεκτικά

προσωπεία, ώστε να αντέχουν στην θεατρική χρήση, η οποία απαιτούσε γρήγορη εναλλαγή πολλών προσωπειών σε ένα έργο.

Το προσωπείο βοηθά τον ηθοποιό να αναπτύξει αισθήσεις που συνήθως παραμελεί, όπως είναι η ακοή και η αίσθηση της παρουσίας του άλλου. Το οπτικό του πεδίο είναι αρκετά περιορισμένο, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιεί περισσότερο το σώμα, την κίνηση, τη φωνή του. Το προσωπείο δεν καμουφλάρει, αλλά αποκαλύπτει τις αδυναμίες του ηθοποιού. Η μάσκα λειτουργεί σαν μουσικό όργανο, σαν ηχείο που μπορεί να επηρεάσει τη φυσική κατάσταση του ηθοποιού και την επικοινωνία με τους θεατές. Η μάσκα είναι μορφή που μεταλλάσσεται (Βοβόλης, 2008).

4.2.7 Ελληνιστική περίοδος

Ήταν μία περίοδος ανανέωσης, κατά την οποία οι Έλληνες συναντούν τους πολιτισμούς της Ανατολής με τους οποίους βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, από την οποία προκύπτει ο ελληνισμός. Υπεύθυνος για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού θεωρείται ο Μέγας Αλέξανδρος. Όλες οι παλαιές λατρείες εξακολούθησαν να υπάρχουν. Παράλληλα, όμως, και νέες, ανατολικές λατρείες διαδόθηκαν με πιο χαρακτηριστικό φαινόμενο τη λατρεία της προσωπικής ευζωίας βασιλέων και άλλων επιφανών πολιτικών προσώπων.

Η Ελληνιστική περίοδος είναι μια περίοδος όπου η επιρροή της Ανατολής αρχίζει και γίνεται εμφανής στην καθημερινότητα και στις συνήθειες των Ελληνίδων γυναικών της εποχής. Η εικόνα της γυναίκας αλλάζει σε σχέση με την Κλασική περίοδο. Οι γυναίκες εδώ δεν ενστερνίζονται τόσο τη φιλοσοφία του κάλλους αλλά αντίθετα ρέπουν στην υπερβολή. Το ψιμύθιο αντικαθίσταται με πιο φυσικά υλικά καθώς αρχίζουν και γίνονται γνωστές οι βλαβερές του παρενέργειες. Οι γυναίκες δίνουν μεγάλη σημασία στην εμφάνισή τους και ειδικότερα στα κοσμήματα τους, γύρω από τα οποία διαμορφώνουν όλη τους την εμφάνιση και κατ'επέκταση τον τρόπο που τοποθετούν το μακιγιάζ τους. Τα κοσμήματα όπως και το μακιγιάζ επηρεάζονται από την ανατολίτικη κουλτούρα. Τα καλλυντικά που υπήρχαν στην Κλασική περίοδο εμπλουτίζονται με πρώτες ύλες από την Ασία και την Αίγυπτο. Επίσης από γλυπτά προκύπτει ότι η μορφή του προσώπου γίνεται πλέον αποδεκτή κρατώντας τα ρεαλιστικά της στοιχεία και δεν υπάρχει τάση για εξιδανίκευση της γυναικείας μορφής. Όλα τα στοιχεία συγκεντρώνονται κυρίως από γλυπτά και αναφορές στο εμπόριο μεταξύ των Ελλήνων και των λαών της Ανατολής, καθώς δεν υπάρχουν άλλα ιστορικά στοιχεία που να μιλούν για τον καλλωπισμό των γυναικών. Την περίοδο αυτή λαμβάνουν χώρα πολλά ποικίλα παράλληλα φαινόμενα. Έχουμε μία πολύμορφη πολιτική θεωρία και πρακτική με δεσπόζουσα θέση, αλλά αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς η επιστήμη και η τεχνολογία. (Διπτένη & Κοκκινέλη, 2015). Και στην ελληνιστική εποχή δεν υπάρχουν αναφορές στη χρήση μακιγιάζ από άντρες αλλά μόνο από

γυναίκες και μάλιστα όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Η κοινωνική θέση της γυναίκας εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την εθνικότητά της ανάλογα με τη καταγωγή της. Σε γενικές γραμμές οι γυναίκες της Ελληνιστικής εποχής ήταν πιο απελευθερωμένες, έβγαιναν περισσότερο έξω από το σπίτι, δίνοντας πάντα μεγάλη σημασία στην εμφάνισή τους. Η κοινωνία συνέχιζε να είναι πατριαρχική όμως εδώ οι γυναίκες απέκτησαν υπόσταση και δικαιώματα. Οι γυναίκες στην Ελληνιστική περίοδο είναι πλέον σε θέση να παίρνουν αποφάσεις για τον εαυτό τους. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στην εμφάνιση τους η οποία σε αυτή τη περίοδο δεν αποσκοπεί να πλησιάσει ένα εξιδανικευμένο πρότυπο. Θα μπορούσε κανείς να πει μάλιστα πως η ροπή τους προς τον υπέρμετρο καλλωπισμό δεν είναι πάντα καλαίσθητη ίσως και λόγω αντίδρασης σε σχέση με τους Κλασικούς χρόνους όπου η γυναίκα έπρεπε να ανταποκρίνεται σε μία σεμνή και ισορροπημένη αισθητικά μορφή. (Blundell, 2004).

4.2.8 Περιποίηση σώματος και μαλλιών

Το πρωινό πλύσιμο, πολύ πρόχειρο αναμφίβολα, γινόταν στα γρήγορα, πριν από το πρωινό κολατσιό, το 'άριστον', στο οποίο κατανάλωναν τα κατάλοιπα του τελευταίου γεύματος της προηγούμενης ημέρας. Οι άνθρωποι της εποχής του Ομήρου δεν ασχολούνταν με το σώμα τους το πρωί, αλλά στο τέλος του απογεύματος, πριν το δείπνο και ύστερα από τη δουλειά της ημέρας. Σε ειδική αίθουσα που βρίσκεται στην ακτίνα των γυναικών, η οποία είναι εφοδιασμένη με λουτήρες από καλογουλισμένη πέτρα, δούλες ραντίζουν τον λουόμενο, από το κεφάλι μέχρι τα πόδια, με ζεστό νερό, που το μεταφέρουν μέσα σε λέβητες. Τρίβουν το σώμα του και το αλείφουν ύστερα ελαφρά με εκλεκτό λάδι, που καμιά φορά είναι αρωματισμένο. Οι Έλληνες γιατροί έδιναν πολύ μεγάλη σημασία στην υγιεινή, στην περιποίηση του σώματος και στις

σωματικές ασκήσεις. Για τους άντρες, τουλάχιστο στη Σπάρτη, και για τις γυναίκες η γυμναστική φαινόταν απαραίτητη για την υγεία και την ευεξία. Ο ίδιος ο Σωκράτης, σε προχωρημένη ηλικία, γυμναζόταν λιγάκι <<για να ρίξει την κοιλιά του που είχε ξεπεράσει το κανονικό μέγεθος>>. Τα παιδιά μάθαιναν από μικρά να πλένονται και να κολυμπάνε στη θάλασσα και στα ποτάμια. Τα Σπαρτιατόπουλα έκαναν κάθε μέρα το μπάνιο τους στον Εύρωτα, ακόμη και

Εικόνα 4.19: Λουτρά στην αρχαία Ελλάδα
πηγή: <http://ellinondiktyo.blogspot.com/2017/09>

τον χειμώνα. Οι ενήλικοι άντρες έκαναν το ίδιο, η Ναυσικά και οι δούλες της, που έκαναν το μπάνιο τους στο ποτάμι, αφού είχαν πλύνει τα ασπρόρουχά τους, δεν έχουν όμοιές τους στην κλασική εποχή. Οι γυναίκες δεν πλένονταν σε ανοικτό χώρο παρά μόνο σε ορισμένες θρησκευτικές γιορτές Ο Πεισίστρατος και οι γιοι του, στον έκτο αιώνα, εφοδίασαν την Αθήνα με κρήνες μνημειώδεις, όπου έρχονταν οι γυναίκες να γεμίσουν τις στάμνες τους, μα που μπορούσαν ακόμη, επειδή οι κρήνες είχαν ψηλά τους κρουνούς τους, να σταθούν ακριβώς κάτω από τον κρουνό και να κάνουν έτσι το <<ντους>>τους. Αν η κρήνη έχει και μια λεκάνη, που μαζεύει τα νερά, απαγορεύεται να κάνει κανείς εκεί το μπάνιο του, για να αποφεύγεται κάθε μίανση. Στην Αθήνα του πέμπτου αιώνα, έκαναν σπάνια το λουτρό τους στις δημόσιες κρήνες, γιατί άλλες συνήθειες έκαναν την εμφάνισή τους. Είναι η εποχή που πληθαίνουν οι παλαιστρες και τα γυμναστήρια, που ήταν εφοδιασμένα με κρήνες, με στρογγυλές και χωρίς βάθος λεκάνες για καθαρισμό κι ακόμη και με πισίνες. (Λαζάρου 2015). Οι αθλητές χωρίς αμφιβολία πρώτα θα πλένονταν στις γούρνες που ήταν κάτω από τις κρήνες και μετά θα έκαναν το μπάνιο τους ομαδικά στην πισίνα. Τα γυμναστήρια ιδρύονται- όταν αυτό μπορεί να γίνει- κοντά στη θάλασσα σ' ένα ρυάκι ή σε μια πηγή. Αργότερα τα γυμναστήρια εφοδιάστηκαν με αφιδρωτήρια, όπου η υπερβολική ζέστη προκαλούσε μεγάλη εφίδρωση. Τα γυμναστήρια συνετέλεσαν ασφαλώς πολύ για να διαδοθεί στην Ελλάδα η συνήθεια να έχουν το σώμα καθαρό. Οι Έλληνες της κλασικής εποχής γνώριζαν επίσης το λουτρό της καθαριότητας και της ξεκούρασης σε μπάνιο ατομικό, όπως έκαναν ήδη οι ήρωες του Ομήρου. Στα δημόσια λουτρά δεν πηγαίνουν μόνο για να πλυθούν, αλλά επίσης, -τουλάχιστον οι φίλοι τηςκαλοπέραςης- για να συναντήσουν τους φίλους τους και να κουβεντιάσουν. Τον χειμώνα μένουνπολλή ώρα στα λουτρά για να ζεσταθούν, όταν δεν έχουν θέρμανση σπίτι τους. Στα περισσότερααπ' αυτά τα λουτρά δύο αίθουσες τις κρατούσαν αποκλειστικά για τις γυναίκες, μα φαίνεται πως σύχναζαν εκεί μόνο οι φτωχές Αθηναίες, οι εταίρες κι οι δούλες. Οι Αθηναίες της αστικής τάξης έκαναν το μπάνιο τους στο σπίτι τους ή σ' ένα λουτρό ή πιο συχνά σε μια γούρνα με πόδια, που ήταν σ' ένα δωμάτιο του γυναικωνίτη. Οι Έλληνες δε γνώριζαν το σαπούνι. Οι αθλητές στο γυμναστήριο αλείφονταν με λάδι και με άμμο, μετά καθάριζαν το δέρμα τους με τη στλεγγίδα και κατόπιν πλένονταν. Στο μπάνιο, χρησιμοποιούσαν ή ανθρακικό άλας από ακάθαρτη σόδα, ορυκτό ή διάλυση ποτάσας που την έφτιαχναν με στάχτυ από ξύλα (χωρίς αμφιβολία την ίδια χρησιμοποιούσαν και για να πλένουν τα ρούχα, κονία λίτρον, αλκαλική σκόνη που τη χρησιμοποιούσαν όπως εμείς το σαπούνι) ή μια ειδική άργιλο (σμήγμα χαλαστρίου, κιμωλία) Πλένονταν πάντα το βράδυπριν από το δείπνο. Ήταν μια συνήθεια τόσο διαδεδομένη, ώστε οι λέξεις <<λούομαι>> και <<πηγαίνω να δειπνήσω>> ήταν ουσιαστικά συνώνυμες. Τ' αρώματα που χρησιμοποιούσαν ήταν πάντα αρκετά έντονα και διαφορετικά ανάλογα με την περίσταση. Η βάση των αρωμάτων αυτών ήτανε το λάδι, μέσα στο οποίο προσέθεταν αποξηραμένα πέταλα λουλουδιών. Ένα πολύ

διαδεδομένο επάγγελμα ήταν του παρασκευαστή αρωμάτων, αλοιφών, και ψιμυθίων. Ήταν λάδια ζωής, ικανά να ξανανιώσουν, να αναμορφώσουν, ακόμη και να αναστήσουν. Τα χρησιμοποιούσαν τόσο για να αλείφουν τους ζωντανούς, όσο και τους νεκρούς ή τα θεϊκά είδωλα. Υπήρχαν και τα υγρά αρώματα που περιείχαν μια ουσία αποσταγμένη από το χυμό του φυτού, ένα λάδι που χρησίμευε σαν βάση και σαν διαλυτικό, όπως για παράδειγμα κάποια ρητίνη ή γόμμα. Μικροί χειροκίνητοι πέτρινοι μύλοι, γουδιά και ραβδιά περασμένα σε σχοινιά για το στύψιμο, χρησίμευαν διαδοχικά για να θρυμματίζουν, να κοπανίζουν και να ξεξουμίζουν τα αρωματικά μέρη των φυτών. Τα αρώματα, τα καλλυντικά και οι αλοιφές χρησίμευαν ταυτόχρονα για τον καλλωπισμό αντρών και γυναικών καθώς και των ειδώλων. Καθένας καλλωπιζόταν ανάλογα με την περιουσία του. Η σύνθεση των αρωμάτων και η δοσολογία τους ήταν το αντικείμενο μιας πραγματικής επιστήμης, με τις εικασίες, τους πειραματισμούς και τους υπολογισμούς της. Μπορεί να σπάνιζαν οι πραγματικές αίθουσες λουτρού, ξέρουμε, ωστόσο, ότι οι χώροι καθαρού αφθονούσαν στα μεγάλα ιερά (Blundell, 2004).

Τα μακριά μαλλιά και η περιποιημένη γενειάδα είναι διακριτική ένδειξη κι ακόμη προνόμιο των ευγενών και της τάξεως των πολεμιστών. Η κόμη των ομηρικών ηρώων, είναι συνήθως ξανθιά, δείγμα κάποιας ίσως αριστοκρατικότητας. Ίσως, επίσης, το ξανθό χρώμα των μαλλιών των μεγάλων αρχηγών να ήταν τεχνητό, γιατί η γενειάδα του Οδυσσέα παραμένει μαύρη. Στις αρχαίες Ελληνίδες άρεσε να περιποιούνται τα μαλλιά τους και τόνιζαν το χρώμα τους με διάφορες βαφές που γίνονταν από όστρακα ή χένα. Σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία, στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν όλοι οι χρωματικοί τύποι μαλλιών με επικρατέστερο το καστανόξανθο χρώμα. Οι κομμώσεις δήλωναν την κοινωνική θέση της γυναίκας. Οι παντρεμένες είχαν μαλλιά μαζεμένα σε ψηλούς κότσους, οι ανύπαντρες άφηναν ελεύθερα τα μαλλιά τους, οι νεαρές είχαν αλογοουρές, ενώ οι εταίρες είχαν περίτεχνα χτενίσματα με πλεξίδες γύρω από το κεφάλι τους. Όλες χρησιμοποιούσαν κορδέλες, μπούκλες ή κοσμήματα για να στολίσουν το κεφάλι τους. Ορισμένοι άντρες έβαφαν τα μαλλιά τους ξανθά ή κόκκινα, ενώ οι μεγαλύτεροι είχαν γένια ή μούσια. Οι στρατιώτες είχαν ξυρισμένο πρόσωπο και τα μαλλιά τους ήταν συνήθως σπαστά και κομμένα κοντά. Οι δούλοι είναι πάντα κουρεμένοι.

4.2.9 Οι αρχαίες Ελληνίδες αγαπούσαν τη «μόδα»

Οι πρώτες ιστορικές αναφορές στην ένδυση και την παραγωγή ενδυμάτων από τις γυναίκες περιέχονται στον Όμηρο. Η γυναικεία ενδυμασία εκείνης της εποχής δεν έθετε θέμα κοπτικής, αλλά απαιτούσε μεγάλη ευχέρεια στην τέχνη του στολισμού. Τα ενδύματα αυτά χωριζόταν σε δύο κατηγορίες, στην εσωτερική ενδυμασία και στον πέπλο. Ο χιτώνας τους ήταν μακρύς και πιανότανε μόνο με ένα κορδόνι, το οποίο οι παντρεμένες το δένανε κάτω από το στήθος και τα νεαρά κορίτσια στο θώρακα ή στους γοφούς. Στις παρυφές ο χιτώνας ήταν

στολισμένος με μια ταινία άλλου χρώματος. Στο σπίτι οι γυναίκες φορούσαν μόνο τον χιτώνα. Όταν όμως βγαίνανε έξω, φορούσανε από πάνω έναν πέπλο τριώνπερίπου μέτρων σε έντονο χρώμα, συνήθως κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, γκριζογάλανο ή και λευκό. Σε περίπτωση που βγαίνανε από την πόλη, βάζανε στο κεφάλι τους ένα στρογγυλό κάλυμα, το οποίο είχε μυτερή κορυφή. Στα πόδια φορούσανε σανδάλια λευκά ή ακόμα και κίτρινα. Το αρχαίο ένδυμα δεν το έφτιαχναν και δεν το προσάρμοζαν, όπως γίνεται με τα δικά μας ρούχα, στο σχήμα του σώματος με το κατάλληλο κόψιμο και ράψιμο. Ήταν ένα ρούχο που σκέπαζε το σώμα. Αποτελείται απλώς από ένα ορθογώνιο ύφασμα που το έχουν υφάνει, αφού πρώτα το είχανβάψει. Τυλίγει πολύ ελεύθερα το σώμα και ορισμένες φορές το στηρίζει μια ζώνη, αγκράφες ήμερικές βελονιές. Η μισογύμνια που δημιουργούσε τυχαία η ίδια κινητικότητα αυτού του ίδιου του ρούχου δείχεταικάθε στιγμή στην εξωτερική ζωή όπως τη βλέπουμε στις αγγειογραφίες και τα γλυπτά τηςαρχαιότητας βρίσκοντάς την απολύτως φυσική. Δούλοι, εργάτες, χωρικοί, ναύτες, έχουν συνεχώςτους ώμους και τον κορμό τους γυμνά, τα μπράτσα και τις γάμπες τους ψημένες απ' τον ήλιο καιτο κρύο. Αυτή η μισογύμνια, που την υπέφεραν χάρη στο κλίμα και τη συνήθεια, δεν κάνει καμιάέντύπωση σε χώρες που οι αθλητές γυμνάζονταν τελείως γυμνοί. Οι άντρες δε φορούν κανένα εσώρουχο. Αυτό που παίρνει τη θέση του πουκάμισου είναι ο χιτώνας, που σκεπάζει απ' ευθείας το δέρμα. Για να πέφτουν τα ενδύματα στο σώμα σύμφωνα με το σχήμα του ήταν απαραίτητη η χρησιμοποίηση μιας ζώνης. Αφενός μεν ως σκόπιμη, αφετέρου δε ως εξωραϊστική, η ζώνη γνώρισε με την πάροδο του χρόνου μιαν εξάπλωση της σημασίας της τόσο με λατρευτική όσο και με συμβολική έννοια. Της απέδωσαν μάλιστα ακόμη και μαγική επίδραση. Έτσι, ως φυλαχτό όφειλε εκείνον που το φορούσε να τον προστατεύει από κάθε επήρεια που προκαλούσε το κακό. Σύμφωνα με άλλη ερμηνεία η ζώνη εθεωρείτο ως σύμβολο της παρθενίας. Γι' αυτό πολλές γυναίκες αφιέρωναν τη ζώνη τους σε θεότητες που προστάτευαν τον γάμο και την οικογένεια, ως τεκμήριο ότι με τον γάμο μ'αυτές είχαν εγκαταλείψει την παρθενία. Η ελληνική τέχνη αποδείχνει πλήθος διαφορετικών μορφών και τύπων. Η ζώνη κατασκευαζόταν άλλοτε από ένα σχοινί και άλλοτε από μια πλατιά ταινία. Το συνηθισμένο πανωφόρι των Ελλήνων, το ιμάτιον, ήταν ένα ορθογώνιο ύφασμα, μάλλινο μονοκόμματο, που το τύλιγαν γύρω στο σώμα χωρίς να το στερεώνουν πουθενά. Η χλαμύδα, με το χρώμα της πορφύρας θα μείνει σ' όλα τα αρχαία χρόνια το πιο συνηθισμένο στρατιωτικό ιμάτιο. Οι δούλοι, στην Ελλάδα, δε φορούσαν ρούχα διακριτικά. Ντύνονταν όπως περίπου οι μέτοικοι κι οι φτωχοί Αθηναίοι. Το πιο απλό γυναικείο ένδυμα είναι των κοριτσιών της Σπάρτης. Πρόκειται για τον πέπλον, πουανοικτός και κοντός χρησίμευε σαν χιτώνας και ιμάτιο συγχρόνως. Είναι ένα μάλλινο σάλι αρκετά στενό, που στερεώνεται με μία μόνο αγκράφα σε κάθε ώμο. Δεν έχει ούτε ζώνη ούτε ραφή. Μόνο η μία από τις δύο πλευρές του σώματος είναι πραγματικά σκεπασμένη απ' αυτό το τόσο απλό ρούχο. Το άλλο μέρος γυμνώνεται με την παραμικρή κίνηση. Γενικώς, το γυμνό στην

αρχαιότητα δεν το έβλεπαν με το μάτι που το βλέπουμε σήμερα, όπως προαναφέρθηκε (Matyszak,2019).

Μεγάλη σημασία δίνανε στα κοσμήματα. Συνήθιζαν να φοράνε χρυσά σπειροειδή σκουλαρίκια, χρυσά περιδέραια, χρυσά βραχιόλια στο πάνω μέρος του βραχίονα αλλά και στο ένα πόδι, δαχτυλίδια και κάτι μικρούς δακτύλιους στην κλείδωση του χεριού. Αυτό όμως που ποτέ δεν έλειπε από την ζωή της αρχαίας Ελληνίδας είναι ο καθρέφτης, τον οποίο συνήθιζαν όταν η ηλικία τους περνούσε να τον

χαρίζουνε στην Αφροδίτη για να έχουνε την προστασία της. Τα κοσμήματα που χρησιμοποιήθηκαν στη ζωή συνόδευαν τον ιδιοκτήτη τους και στον θάνατο.

Χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο απ' τις γυναίκες για να τονίσουν την ομορφιά τους, αλλά και ως σύμβολα πλούτου και κοινωνικής θέσης, καθώς

Εικόνα 4.20: Κοσμήματα στην αρχαία Ελλάδα
πηγή: <http://kosmimatamexantres.blogspot.com>

και ως θρησκευτικά σύμβολα και φυλαχτά, προστατεύοντας τον ιδιοκτήτη ή προσδίδοντάς του υπερφυσικές ιδιότητες. Δωρίζονταν στις γεννήσεις και στους γάμους και ασφαλώς δεν φοριούνταν καθημερινά, αλλά σε ειδικές περιστάσεις όπως σε θρησκευτικές τελετές και σε δημόσιες εμφανίσεις. Κοσμήματα αφιέρωναν οι αρχαίοι Έλληνες και στους θεούς τους. Τα αρχαία κοσμήματα ήταν απλά στη σύνθεση και τη διακόσμησή τους, πολλές φορές όμως ήταν περίτεχνα στη μορφή τους και πλούσια διακοσμημένα με συνδυασμό διαφορετικών τεχνικών που απαιτούσαν εμπειρία, υπολογισμούς και ίσως σχεδίαση εκ των προτέρων. Ήταν χρυσά ή ασημένια, τα οποία κατατάσσονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα χυτά και τα κοσμήματα σφυρήλατα, συχνά κοσμημένα με ημιπολύτιμες πέτρες και ελεφαντοστό κι ένας μεγάλος αριθμός ήταν φτιαγμένα από φθηνότερα υλικά, χαλκό (μπρούντζο) και πηλό, τα οποία επιχρυσώναν και στόλιζαν με γυαλί και κόκαλο. Αυτά ήταν προσιτά στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Οι γυναίκες φορούσαν πολύ συχνά κολιέ, βραχιόλια, σκουλαρίκια και δαχτυλίδια γύρω στις γάμπες τους. Τα βραχιόλια τα φορούν στον καρπό, αλλά επίσης ανάμεσα στον αγκώνα και στον ώμο, όταν το επάνω μέρος του μπράτσου μένει γυμνό. Τα βραχιόλια είναι βέργες ή απλά δαχτυλίδια χρυσά ή ασημένια, που πολλές φορές κλείνουν μ' ένα μικρό αγαλματάκι. Πολύ συχνά αυτό το κόσμημα παίρνει τη μορφή φιδιού που είναι περιτυλιγμένο γύρω από τον εαυτό του. Η συνήθεια να τρυπούν τον κάτω λοβό του αυτιού για να κρεμάσουν από εκεί μπιζού είναι συνήθεια κάθε εποχής. Η μόδα να περνάνε δαχτυλίδια στον αστράγαλο ή στην γάμπα ήταν πολύ διαδεδομένη και φαίνεται πως είχε θρησκευτική δύναμη ή μάλλον μαγική

(αποτρεπτική). Τα χρυσαφικά τους τα έκλειναν σ' ένα κουτί (πυξίς) που το κρατούσε μια δούλα, όταν ήθελαν να ετοιμαστούν. Οι άντρες κανονικά περπατάνε χωρίς καπέλο και δε σκεπάζουν το κεφάλι τους παρά μονάχα στην εξοχή. Ο πίλος είναι ένα καπέλο με ωραία εμφάνιση με ψηλό κάλυμμα κωνικό και μυτερό- άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο - που μπορούσε να έχει και γύρο, για να προστατεύει από τον ήλιο. Καμιά φορά είχε και στολίδια. Ήταν κανονικά από περιποιημένο πύλημα και σχετικά σκληρό για να μην πλαταίνει πολύ εύκολα. Μπορούσε να είναι από δέρμα, ακόμη κι από μέταλλο. Υπάρχει και το πιλίδιον, σκούφος από πύλημα ή από μαλλί, εφοδιασμένος με γύρο και με στολίδια και τον φοράνε στην εξοχή δούλοι και άνθρωποι του λαού, χωρικοί, βοσκοί, τεχνίτες, ναυτικοί, βαρκάρηδες. Η κύνη ήταν ένας σκούφος από δέρμα σκύλου με χρήση παρόμοια με αυτή του πιλιδίου. Ο κεκρύφαλος ήταν ένα είδος εσάρπας που το έδεναν γύρω από τα μαλλιά. Αλλά οι γυναίκες έχουν επίσης ένα σκέπασμα του κεφαλιού στρογγυλό με φαρδύ γύρο, που προς το κέντρο καταλήγει σε μύτη, τη θολία, που οι κομπές της εποχής ήξεραν να φοράνε. (Blundell, 2004).

4.2.10 Διατροφή

Οι Αθηναίοι ήταν οι διασημότεροι για την ολιγοφαγία τους, γι' αυτό βγήκε και η έκφραση «αττικηρώς ζην». Αν και υπήρχαν κάποιοι Έλληνες που στα συμπόσιά τους και γενικότερα η τροφή τους αποτελούνταν από ποικίλα εδέσματα, η Αθήνα και γενικότερα η Αρχαία Ελλάδα αντιμετώπιζε πάντα ένα μεγάλο πρόβλημα. Την φτώχεια, η οποία είχε γίνει παντοτινός σύντροφος των Αρχαίων Ελλήνων. Το άγονο έδαφος της Ελλάδας, η δυσκολία στις συγκοινωνίες και βέβαια οι πολύχρονοι πόλεμοι είχαν όπως ήταν φυσικό μεγάλη επίπτωση και στη διατροφή των αρχαίων. Η Αττική ήταν πολύ «λεπτόγεως» (άπαχη γη) και εξαιτίας του μεγάλου προβλήματος του νερού η παραγωγή της ήταν αρκετά μικρή. Η έλλειψη και η ακρίβεια των τροφίμων ανάγκαζε πολλούς να μην πετάνε τίποτα από τα περισσεύματα των δείπνων. Ελάχιστοι μπορούσαν να αντέξουν τη σπαρτιατική λιτότητα. Γι' αυτό και οι Σπαρτιάτες, πολύ πιθανόν να φάνταζαν ήρωες μπροστά σε κάποιους άλλους Έλληνες και συγκεκριμένα Αθηναίους που ήθελαν να ζουν μέσα στην πολυτέλεια και να μην λείπει κανένα είδος τροφής και ποτού από τα σπίτια τους. Τα κύρια γεωργικά προϊόντα της αρχαίας Ελλάδας ήταν το κριθάρι, το σιτάρι, το κρασί, το λάδι και οι ελιές. Τα δημητριακά αποτελούσαν την κύρια βάση της διατροφής για τους αρχαίους. Αλλά τόσοτο σιτάρι όσο και το κριθάρι δεν ήταν σε αφθονία για τους Αθηναίους, έτσι αναγκάζονταν να το εισάγουν από άλλα μέρη. Από τα όσπρια, γνωστά στους αρχαίους ήταν τα φασόλια, οι φακές, τα ρεβύθια (που τα προτιμούσαν ψημένα), τα μπιζέλια και τα κουκιά, που τα έτρωγαν συνήθως σε πουρέ (έτνος). Ένα από τα πιο απαραίτητα αγαθά σ' ένα σπίτι ήταν το λάδι. Φημισμένα ήταν τα λάδια της Σάμου και της Ικαρίας. Οι αρχαίοι συνήθιζαν να βγάσουν λάδι από άγουρες ελιές, που το προτιμούσαν στις σαλάτες τους.

Επίσης από τα αμύγδαλα και τα καρύδια έβγαζαν ένα είδος λαδιού, καλό για τα γλυκίσματά τους. Οι Έλληνες φαίνεται να έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στα αρτύματα και στα διάφορα καρυκεύματα, που έδιναν πικάντικες γεύσεις στα φαγητά τους. Έτσι, ένα σπίτι της Αθήνας φρόντιζε να έχει πάντα στα ράφια του αλάτι (άλας), ρίγανη (ορίγανο), ξύδι (όξος), θυμάρι(θύμον), σουσάμι (σύσαμο), σταφίδες, κάππαρη, αυγά, αλίπαστα, κάρδαμο, συκόφυλλα, κύμινο, ελιές, σίλφιο, πετιμέζι, σκόρδα και διάφορα άλλα. Μια και η ζάχαρη ήταν άγνωστη στους αρχαίους, το μέλι ήταν κάτι από τα απαραίτητα για την καθημερινή διατροφή τους και βέβαια για τα γλυκίσματά τους που ήταν αγαπητά σε όλους. Η μελισσοκομία ανθούσε σε πολλά μέρη, στα νησιά και στην Αίγυπτο. Το μέλι ήταν τόσο σημαντικό για τους αρχαίους, που αρκετές φορές γέμιζαν μεγάλους αμφορείς με αυτό και τ'ανακάτευαν με κρασί για να κάνουν τις σπονδές, τόσο στους θεούς που τιμούσαν, όσο και στις ψυχές των νεκρών. Η αγάπη των αρχαίων για τα φρούτα θεωρείται φυσικά αναμφισβήτητη, αφού ήταν απαραίτητα για τη διατροφή τους. Το πιο αγαπημένο φρούτο των αρχαίων ήταν τα σύκα. Από τα πιο περιζήτητα φρούτα ήταν βέβαια σταφύλια, αλλά όσοι τα καλλιεργούσανε τα βλέπανε περισσότερο σαν κρασί (Garland,2001).

Το πιο συνηθισμένο ψωμί ονομαζόταν μάζα και ήταν από το αλεύρι από το κριθάρι, ζυμωμένο σε γαλέτες. Το πιο διαδεδομένο πρωινό ρόφημα, αφού βέβαια αγνοούσαν τον καφέ, ήταν το γάλα, κυρίως το κατσικίσιο, κι ένα ανακάτεμα από χλιαρό νερό και μέλι, που προκαλούσε ιδιαίτερη ευχαρίστηση. Οι Αθηναίοι φουρνάρηδες είχαν καλή φήμη, για τα γλυκίσματα και τις πίτες τους. Οι αρχαίοι συνήπως τρώγανε μόνο ένα κομμάτι μπιμπότα για αυτό το λόγο εκτιμούσαν περισσότερο σε σχέση με σήμερα την ύπαρξη ψωμιού. Ο Αθηναίος πριν βγει από το σπίτι του, με το θαμπό ακόμη φως της αυγής, έτρωγε κάτι λιτό, το λεγόμενο ακράτισμα. Συνήθως, λίγο κριθαρένιο ή σταρένιο ψωμί βουτηγμένο σε λίγο ανέρωτο κρασί (άκρατος οίνος). Καμιά φορά το πρώτο αυτό γεύμα της ημέρας ήταν πιο πλούσιο. Πρόσθεταν ελιές και σύκα. Προς το μεσημέρι ή προς το απόγευμα οι Έλληνες έπαιρναν ένα γεύμα πολύ απλό, στα γρήγορα (άριστον). Μερικοί απ' αυτούς προς το βράδυ ξανατρώνε κάτι (εσπέρισμα). Το γάλα και το τυρί ήταν δύο σπάνια αγαθά. Μάλιστα οι διαιτολόγοι συνιστούσαν, για τους αθλητές, τομαλακό τυρί. Πολλές φορές για να πήξει καλά το τυρί, έβαζαν μέσα στο γάλα που έβραζε, ένα φυτό, κνήκον ή οκνήκος. Φυσικά τα σκόρδα και τα κρεμμύδια ήταν στο καθημερινό μενού. Ορισμένοι όμως θεωρούσαν αυτό το είδος διατροφής χωριάτικο. Από τα εκλεκτότερα edésματα ήταν οι κοχλιοί, τα σαλιγκάρια, που τα έτρωγαν περισσότερο οι Κρητικοί. Τα μικρά πουλιά, σπίνους, τσίχλες, ακόμη και λαγούς, αφού τα ψήνανε, τα διατηρούσανε μέσα σ' ευωδιαστό λάδι. Μάλιστα, το αρωματίζανε με διάφορα καρυκεύματα. Οι σούπες ήταν το φαγητό των πιο φτωχών ανθρώπων. Έτρωγαν βέβαια και ψαρόσουπες, η πλούσια όμως τάξη τις απέφευγε. Ένας ζωμός που ευχαριστούσε ιδιαίτερα τον Ηρακλή ήταν ο

ζωμός από μπιζέλια. Στα χορταρικά έριχναν μια σάλτσα φτιαγμένη από λάδι, δυνατό ξύδι, διάφορα καρυκεύματα, ακόμη και μέλι. Τα θαλασσινά που προτιμούσε ο λαός, ήταν οι σαρδέλες του Φαλήρου, το πιο συνηθισμένο θαλασσινό, μαζί με κριθαρένιο ψωμί. Αντίθετα, τα χέλια, ήταν πανάκριβα. Το κρέας τρωγόταν συχνότερα από ότι το ψάρι. Στις θυσίες τους ετοίμαζαν και ένα είδος πλακούντος, κάτι δηλαδή σαν πίτα, που το 'λεγαν «πελανό». Ήταν ένα παχύρρευστο κράμα από αλεύρι, μέλι και λάδι. Άλλα εδέσματα «Εκχυτος», που αναφέρεται σ' ένα επίγραμμα της Παλατινής Ανθολογίας, ήταν ένα μείγμα από αλεύρι και ψημένο τυρί, που το έριχναν σε ειδικά καλούπια και τα γέμιζαν με κρασί μελωμένο. Το δείπνο το παίρνανε στο τέλος της ημέρας ή όταν είχε νυχτώσει. Σ' ένα πλούσιο δείπνο (περίπου τον 5ο π.Χ. αιώνα) μπορούσε κανείς να δει τυρί της Αχαΐας, σύκα και μέλι της Αττικής, « αίθοπα οίνου » από τη Χίο και τη Λέσβο, θαλασσινά από τις πλούσιες ακτές της Εύβοιας, δαμάσκηνα από τη Δαμασκό της Συρίας, κριθαρένιο ψωμί από την Πύλο, φάβα ή ζωμό από μπιζέλια, τηγανίτες βουτηγμένες στο λάδι και γαρνιρισμένες με μέλι, τυρί αλογίσιο που έτρωγαν μόνο οι «πολεμοχαρείς», βραστούς βολβούς, ραπανιών για να φεύγει το μεθύσι και βέβαια τις πίτες της Αθήνας, καύχημα της πόλης, παραγεμισμένες με τυρί, μέλι και διάφορα «νωγαλεύματα». Οι αρχαίοι έτρωγαν όχι μόνο τα περιστέρια αλλά όλα τα πετούμενα, ακόμη και τα μικρά σπουργίτια, εκτός απ' τα κοράκια, με το σκληρό και στυφό κρέας τους. Απέφευγαν να τρώνε τα ορτύκια τα οποία κρατούσαν για ιδιαίτερες περιπτώσεις όπως οι ορτυκομαχίες. Προϊόντα του κυνηγιού ήταν ακόμη κυρίως, τσίχλες, συκοφάγοι, κοτσύφια, πέρδικες, ψαρόνια, αγριόπαπιες, χήνες κ.λ.π. Αλλά από τα πιο ζηλευτά θηράματα ήταν οι αγριόχοιροι, τα ελάφια και τα ζαρκάδια, που ζούσαν τότε σ' όλα τα ελληνικά βουνά. (Χασαπίδου & Τσιλιγκίρογλου-Φαχαντίδου, 2008).

Το κρασί ήταν κάτι το απαραίτητο στα γεύματα των αρχαίων και βέβαια στα συμπόσια, όπου έρεε άφθονο. Όμως δεν έπιναν το κρασί όπως εμείς, αλλά νερωμένο, όχι μόνο με γλυκό αλλά και με θαλασσινό νερό, αφού απέφευγαν να το πίνουν όπως φαίνεται ανέρωτο (άκρατος οίνος, όπως το έλεγαν). Μεγάλη σημασία δινόταν στην αναλογία κρασιού και νερού αφού τους ήταν πολύτιμο και δεν έπρεπε να γίνει λάθος. Η αναλογία λοιπόν με το νερό, ήταν συνήθως στο μισό ή τρία μέρη νερό και δύο κρασί. Το νερό, ανάλογα με την εποχή, ήταν χλιαρό ή κρύο. Μερικές φορές έριχναν μέσα και παγάκια, που τα έφερναν από τα βουνά και τα διατηρούσαν εμέσα σε άχυρα. Βέβαια, το παγωμένο κρασί αποτελούσε μια πολυτέλεια. Τα δροσερά πηγάδια έτσι ήταν σχεδόν απαραίτητα, αφού χρησίμευαν φυσικά για ψυγεία και τα καλά σπίτια φρόντιζαν να έχουν τους ειδικούς κάδους (ψυκτήρες) όπου έβαζαν και χιόνι για να παγώνει όχι μόνο το κρασί αλλά και το νερό. Περίεργο πάντως είναι το γεγονός πως οι αρχαίοι Έλληνες αγνοούσαν ή απέφευγαν το ζύθο, το εθνικό ποτό των Αιγυπτίων, που γινόταν από κριθάρι ή σίκαλη και από χουρμάδες, παρά τις τόσες συναλλαγές που είχαν. Η διατροφή των αρχαίων Ελλήνων όπως φαίνεται ήταν πλήρης αν αναλογιστούμε τις τροφές που υπήρχαν τότε.

Φαίνεται να ήταν περισσότερο καλοφαγάδες παρά λιτοδίαιτοι, αφού στα συμπόσια τους τις περισσότερες φορές, αν όχι πάντα, τα τραπέζια ήταν πλούσια από πλήθος πολλών τροφών. Εξάλλου, οι αρχαίοι έλεγαν πως ένα υγιές και καλό μυαλό πρέπει να βρίσκεται μέσα σε ένα υγιές σώμα. Δηλαδή όσο σημαντική θεωρούσαν την πνευματική καλλιέργεια ενός ανθρώπου, τόσο σημαντική θεωρούσαν και την καλή και σωστή διατροφή του.

5. Αρχαία Ρώμη

5.1 Η διάδοση του μακιγιάζ στην Αρχαία Ρώμη

Μετά την κατάκτηση των Ελλήνων οι αρχαίοι Ρωμαίοι είχαν υιοθετήσει πολλά πράγματα από αυτούς. Είχαν εντάξει στην καθημερινότητα τους την χρήση καλλυντικών προϊόντων καθώς και την χρήση αρωμάτων. Το μακιγιάζ χρησιμοποιούταν και από τα δύο και ήταν αρκετά βαρύ καθώς υποδήλωνε πλούτο, δύναμη και υπεροχή καθώς η κοινωνία παραληλούσε μέσα στα πλούτη. Πολλές φορές μάλιστα άγγιζε την υπερβολή. Το 453 π.Χ οι ρωμαίοι άντρες ξεκίνησαν να ξυρίζουν το προσωπο τους. Στην αρχαία Ρώμη η περιποίηση ήταν τόσο σοβαρή υπόθεση ώστε οδήγησε στη δημιουργία μιας νέας «τάξης» σκλάβων οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για το μακιγιάζ, το χτένισμα και την ενδυμασία των εύπορων γυναικών της Ρώμης. Οι συγκεκριμένοι make up artists- hair stylists ονομάζονταν ornatrices. Παρόλο που το μακιγιάζ υστερούσε σε τεχνική, η περιποίηση του προσώπου και του σώματος αποτελούσε πρωταρχικό μέλημα των γυναικών, αλλά και των ανδρών. Τα ρωμαϊκά λουτρά ήταν τα πρώτα πραγματικά κέντρα καλλονής, που μπορούσε κανείς να δεχτεί αισθητικές περιποιήσεις. Αξιοσημείωτο θα ήταν να πούμε πως το δέρμα φαινόταν σχεδόν άσπρο και όχι απλά φωτεινό. Όπως και στην Αίγυπτο έτσι και στη Ρώμη η καθαριότητα είναι δείγμα κοινωνικής καταξίωσης και πλούτου, όπως προ αναφέραμε. Σε μουσεία σε όλο τον κόσμο φιλοξενούνται τα ευρήματα από την αρχαία Ρώμη που χρησιμοποιούταν εκείνη την εποχή όπως καθρέφτες άδεια βάζα και εργαλεία γυναικείας τουαλέτας. Το 189 π.Χ έγινε μια προσπάθεια από το αρχαίο Ρωμαϊκό Δίκαιο, Lex Orbia για να σταματήσει η εξάπλωση των καλλυντικών. Παρόλα αυτά οι Ρωμαίες δεν έπαψαν να μακιγιάρονται. (Gerson, 1996)

Εικόνα 5.1 : Καλλωπισμός γυναικών στην Ρώμη

Πηγή: . <https://www.mixanitouxrono.gr>

5.2 Εφαρμογή και τεχνικές του μακιγιάζ

Η περιποίηση στην Αρχαία Ρώμη ξεκινούσε το πρωί με το μπάνιο και στη συνέχεια χτένιζαν το μαλλί τους με την βοήθεια των κομμωτριών. Τα καθήκοντα των κομμωτριών πέρα από το κούρεμα μαλλιών συμπεριλάμβαναν την αποτρίχωση και το μακιγιάζ. Το πρόσωπο για να είναι έτοιμο να δεχτεί το μακιγιάζ το προαιτοίμαζαν με μια ουσία που την έπιарναν από τον ιδρώτα του μαλλιού του προβάτου. Το πρόσωπο και τα μπράτσα βαφόταν με λευκό χρώμα με την βοήθεια είτε του ψιμυθίου είτε της κιμωλίας. Τα μάγουλα τα χείλη και τα ζυγωματικά τα έβαφαν με κόκκινο χρώμα το οποίο συχνά προερχόταν από το κατακάθι του κρασιού, από κιννάβαρι, κόκκινη ώχρα, πέταλα πεταλούδας καθώς και από σαφράν. Όσο αφορά τα φρυδιά είτε αποτριχωνόταν και δίναν άλλο σχήμα είτε βαφόταν το κενό ενδιάμεσα ώστε να φαίνονταν ενωμένα. Τέλος τοποθετούσαν στα βλέφαρα σκούρες σκιές πράσινου χρώματος και αζουρίτη, μπλε χρώματος. Τονιζόταν το περίγραμμα των ματιών με σκούρα χρώματα με την βοήθεια στάχτης ή αντιμονίου. Τις βλεφαρίδες τις σκούρηναν με kohl από αντιμόνιο. Οι Ρωμαίες κυρίες πάντα συνδύαζαν το μακιγιάζ τους με το χρώμα των ρούχων. Στην Αρχαία Ρώμη, οι άνδρες που φορούσαν μακιγιάζ θεωρούνταν ανήθικοι και θηλυπρεπείς. Ωστόσο, μερικοί από αυτούς χρησιμοποίησαν λευκή πούδρα σε σκόνη στα πρόσωπά τους για να φωτίσουν τις επιδερμίδες τους.

Εικόνα 5.2: Καλλωπισμός στην Αρχαία Ρώμη

Πηγή: <https://beautyengineer.wordpress.com>

6. Αρχαία Κίνα

6.1 Η ιστορία του κινέζικου μακιγιάζ

Από τους αρχαίους χρόνους οι γυναίκες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον στην εμφάνιση τους. Το μακιγιάζ χρησιμοποιήθηκε για να δείξει την κοινωνική τάξη και να προσελκύσει τα άτομα του αντίθετου φύλου. Τα πρώτα καλλυντικά χρησιμοποιήθηκαν στα νύχια από το 3.000 π.Χ. Κάθε χρώμα όριζε μια κοινωνική τάξη. Συγκεκριμένα οι Κινέζοι δε χρησιμοποιούσαν στα νύχια τους χέννα ή χρυσό αλλά δημιουργούσαν ένα μίγμα με κύρια βάση τα ασπράδια του αυγού, ζελατίνη, κεριά μέλισσας και αράβικου κόμμι. Οι υπόλοιπες αποχρώσεις δημιουργήθηκαν με την προσθήκη τριαντάφυλλου, ορχιδέες και πετάλων λουλουδιών. Δεν ήταν μια εύκολη διαδικασία και τα νύχια για να έχουν την εικόνα του επιθυμητού αποτελέσματος έπρεπε να μουλιάζουν για λίγες ώρες στο συγκεκριμένο μίγμα έως ότου πήξει το χρώμα. Στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις δεν επιτρέπεται τα έντονα χρώματα. Γύρω στο 600 π.Χ η άρχουσα τάξη της δυναστείας Chou φορούσε χρυσό και ασημί βερνίκι νυχιών κάτι που φανέρωνε την βασιλική τους κατάσταση. Αργότερα το μαύρο και το κόκκινο ήταν τα χρώματα που χρησιμοποιούσαν οι βασιλείς και μόνο. Στο ανατολικό τμήμα της Ασίας η πούδρα χρησιμοποιήθηκε πολύ νωρίς για να δώσει μια απαλή χροιά στο χρώμα του δέρματος. Ο τύπος πούδρας από το ρύζι είχε την γνωστή ιδιότητα να απορροφά το λάδι και να κάνει το μακιγιάζ να διαρκεί περισσότερο. Ο πρώτος τύπος πούδρας που χρησιμοποιήθηκε στην Κίνα προερχόταν από το ρύζι. Το ανοιχτότερο δέρμα ήταν δημοφιλέστερο για ορισμένο χρονικό διάστημα μετά όμως την Πολιτιστική Επανάσταση οι γυναίκες εκθετόταν στον ήλιο με σκοπό την απόκτηση ενός σκουρότερου χρώματος. Ιστορικές πληροφορίες, δηλώνουν πως τον 16ο αιώνα ο λαός της Κίνας, παρά τον κίνδυνο που διέτρεχαν, προτίμησαν το άσπρο μέταλλευμα χαλκού για να αποδώσουν στην επιδερμίδα τους το λευκό χρώμα, έχοντας πολλές φορές λιποθυμίες κατά την εφαρμογή του συγκεκριμένου υλικού. Αυτό εξηγείται με το γεγονός ότι το υλικό ήταν σαν μάσκα, η οποία έφρασε τους πόρους με αποτέλεσμα να μη μπορεί να πραγματοποιηθεί η ανταλλαγή του αέρα με το περιβάλλον. Σχετικά με το μακιγιάζ των ματιών χρησιμοποιούσαν το μολύβι Kohl το οποίο παραγόταν από την άλεση του γαληνίτη (ορυκτό). Οι κάτοικοι πότιζαν την σκόνη της πούδρας με απόσταγμα του γρασιδιού γαν και με αυτό το τρόπο δημιουργούσαν ρουζ για να βάψουν τα λακκάκια του προσώπου. Τα πρωτοεμφανιζόμενα κραγιόν παρασκευάζονταν από κεριά μέλισσας πριν από 1.000 χρόνια με αποτέλεσμα πέρα από τις αισθητικές φιλοδοξίες, να προσφέρουν και προστασία σε αυτήν την ευαίσθητη περιοχή. Κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Tang στα κραγιόν αυτά προστέθηκαν και αρωματικά έλαια κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να κάνει τα χείλη ακόμα πιο δελεαστικά. Το σχήμα των φρυδιών με το πέρασμα των χρόνων είχε υποβληθεί σε πολλές αλλαγές. Αρχικά ήταν πλήρως αποτριχωμένο με ζωγραφισμένη μια λεπτή γραμμή στη συνέχεια

η γραμμή πάχυνε ενώ στο τέλος η μορφή του ήταν παχύτερη ακολουθώντας το σχήμα του φρυδιού. Η αποτρίχωση γινόταν με χάλκινα τσιμπιδάκια. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι φιλελεύθερες γυναίκες της κινέζικης κοινωνίας εμφάνιζαν έντονο, εκφραστικό και μοντέρνο σχήμα στα φρύδια τους. Το 1940 όπου η Κίνα δέχεται εισβολή από την Ιαπωνία το μακιγιάζ λόγω των προβλημάτων το μακιγιάζ παραμελείτε. Με την έναρξη του κομμουνιστικού κανόνα όλες οι μορφές του μακιγιάζ απαγορεύτηκαν. Μετά το πόλεμο ένα μεγάλο μέλος των άνθρωποι που είχαν μεταναστεύσει επέστρεψαν και επηρέασαν τον αισθητικό χαρακτήρα.

Αργότερα κατά την δεκαετία του 1960 και της Πολιτικής Επανάστασης, το μακιγιάζ θεωρήθηκε παρακμιακό. Το καθημερινό βλέμμα ήταν απλό χωρίς μακιγιάζ. Τα λουλούδια έπαιζαν σημαντικό ρόλο εκτός από τα ρούχα διακοσμούσαν και το κεφάλι και πολλές γυναίκες ζωγράφιζαν ένα λουλούδι στο μέτωπο. Αισθητικές παρεμβάσεις και δραστηριότητες πάλι υποβλήθηκαν σε δεύτερη μοίρα μέχρι και τη δεκαετία του '70 όταν πάλι επιτράπηκε να κάνει την εμφάνιση του το κινέζικο πρότυπο ομορφιάς και να δεχτεί και πάλι επιδράσεις από χώρες πέρα των κινεζικών συνόρων. Την δεκαετία του 80 ξεκινάει μια νέα αναζήτηση στο χώρο της μόδας. Την επόμενη δεκαετία οι άνθρωποι ήταν ελεύθεροι να επιλέξουν τα ρούχα, τα μαλλιά και το μακιγιάζ τους καθώς οι κανόνες που είχαν υποβληθεί στις προηγούμενες δεκαετίες είχαν αποσυρθεί. Σύμφωνα με την αρχαία κινέζικη παροιμία ένας άντρας πρέπει να κατέχει το ταλέντο και μια γυναίκα την χάρη. Έτσι με το πέρασμα του χρόνου μεγάλωνε η ανάγκη των γυναικών να περιποιούνται με καλλυντικά προϊόντα. (Stanelle, 2012).

Εικόνα 6.1: Τρεις τύποι φρυδιών στην Τανγκ δυναστεία της Κίνας.
Πηγή: <http://notwithoutmylipstick.com>

6.2 Το μακιγιάζ στις δυναστείες της Κίνας

Η Κίνα είναι μια χώρα με πλούσιο αρχαίο πολιτισμό και με μία ιστορία ήδη πριν 5.000 χρόνια. Τον 21^ο π.Χ αιώνα ιδρύεται η πρώτη δυναστεία της Κίνας, Xia Dynasty. Αργότερα, κατά τη διάρκεια της Shang δυναστείας στο διάστημα μεταξύ του 16ου έως και 11ου αιώνα π.Χ και της Δυτικής Zhou δυναστείας αναπτύχθηκε μια κοινωνία με δουλκοκτητικό χαρακτήρα. Αυτή η εποχή, από το 770 έως το 221 π.Χ, εξιστορεί τη μετάβαση της δουλκοκτητικής κοινωνίας στην φεουδαρχική. Η αντιπαλότητά μεταξύ των ανεξαρτήτων ηγεμονιών έληξε από τον Ying Zheng το 221 π.Χ. Ίδρυσε το πρώτο συγκεντρωτικό ενωμένο πολυεθνικό κράτος στην ιστορία της Κίνας υπό τη δυναστεία Τσιν, 221-207 π.Χ και ο ίδιος αυτοαποκαλέστηκε Shi Huang Di, ως ο πρώτος αυτοκράτορας. Ήταν ήδη γνωστός ως Qin Shi Huang, ως ο πρώτος αυτοκράτορας της

δυναστείας Qin. Στο τέλος της δυναστείας Qino Liu Bang σε συνεργασία με τον Xiang Yu, ηγέτης αγροτών, ανέτρεψε το καθεστώς του Qin και λίγα χρόνια αργότερα εναντιώθηκε στον συνεργάτη του και τον νίκησε με αποτέλεσμα να ξεκινήσει η λαμπρή αρχή της ισχυρής Han δυναστείας. Την δυναστεία των Τανγκ ιδρύει

ο LiYan το 618μ.Χ και λίγο αργότερα το 626-649 μ.Χ ο γιος του Li ο οποίος μέχρι σήμερα θεωρείται από τους μεγαλύτερους αυτοκράτορες. Έμφαση στην ομορφιά των γυναικείων χειλιών είχε δοθεί πριν την δυναστεία του Τσιν. Αυτό φάνηκε όταν το 1983 έγινε ανασκαφή τον νεολιθικό αρχαιολογικό χώρο NiuHeLiang στη Κίνα, το οποίο χρονολογείται να είναι τουλάχιστον 5.000 χρόνων. Στο συγκεκριμένο άγαλμα τα

Εικόνα 6.2: Οι δυναστείες Τσιν και Χαν.

Πηγή: <https://el.sodiummedia.com>

χειλή ήταν κόκκινα. Αυτό αποδεικνύει πως τα κόκκινα χείλη εμφανίστηκαν ήδη 5.000 χρόνια πριν στην αρχαία Κίνα. Το χρώμα στα χείλη έδειχνε την ευχαρίστηση των ανθρώπων απέναντι στους θεούς στις εκδηλώσεις. Πιστεύεται πως το κόκκινο χρώμα στα χείλη ζωντάνευε το πνεύμα του ανθρώπου και έδειχνε την κοινωνική του τάξη. Στόχος ήταν να δείχνουν τα χείλη πιο φωτεινά δοκιμάζοντας διάφορα προϊόντα μακιγιάζ. Τα προϊόντα χειλιών ονομαζόταν βάλσαμο χειλιών όπως έχουν καταγραφεί σε λεξικό. Σε αρχικό στάδιο χρησιμοποιούνταν κυρίως από γυναίκες. Το βάλσαμο χειλιών χρησιμοποιούταν για να αντιμετωπίσει την ξηρότητα που προκαλούσαν οι εξωτερικοί παράγοντες. Ανάμεσα στις δυναστείες Pre-Qin και Han οι γυναίκες ζωγράφιζαν μια κουκίδα στο κάτω χείλος και στο άνω χείλος έδιναν μυτερό σχήμα. Τα υπόλοιπα χείλη ήταν περασμένα μόνο με πούδρα. Κατά την δυναστεία Han οι γυναίκες ήταν ντυμένες με παρόμοια ρούχα με τους άντρες. Τα ρούχα στην συνέχεια όμως γίνονται πιο εκκεντρικά. Στο πρόσωπο χρησιμοποιείται πούδρα για να καλύψει ατέλειες, το μακιγιάζ βασίζεται σε λευκούς τόνους. Τα φρύδια με την βοήθεια των καλλυντικών φαίνονται μικρότερα και στόχος του μακιγιάζ είναι τα χαρακτηριστικά του προσώπου να φαίνονται πιο μικρά. Το ελκυστικότερο σημείο του προσώπου ήταν τα χείλια στα οποία έδιναν διάφορα σχήματα όπως κύκλος λουλούδι καρδιά χρησιμοποιώντας το ρουζ με εφαρμογή που έμοιαζε με το κοινό κραγιόν. Το πρότυπο ομορφιάς της γυναίκας σε εκείνη την εποχή ήταν λευκό πορσελάνινο δέρμα λαμπερά μάτια και λευκά δόντια. (Κεραμιδιώτη & Πιπεριώτη, 2014).

6.3 Η παρασκευή του βάλσαμου

Στα προϊστορικά χρόνια τα πιο σημαντικά προϊόντα ήταν οι χρωστικές τις οποίες τις λαμβάνανε είτε από το αίμα των ζώων είτε από χυμούς φυτών καθώς και από ανόργανα άλατα.

Η πρώτη ύλη που χρησιμοποιούταν ήταν κιννάβαρι του οποίου η χημική σύνθεση ήταν ο θειούχος υδράργυρος η οποία έδινε το ιδανικό κόκκινο χρώμα. Παρόλα αυτά το κιννάβαρι μπορεί σε υψηλή θερμοκρασία σώματος να διαλυθεί και να χάσει την αποδοτικότητα του και την λάμψη του. Αργότερα, όμως, προστέθηκαν στη σύνθεση του ορυκτό κερί και ζωικό λίπος δίνοντας του αδιάβροχη υφή και ισχυρή συγκολλητική δύναμη. Εκτός από κιννάβαρι, μερικοί παραγωγοί χρησιμοποιούσαν και ρουζ για το μακιγιάζ χειλιών. Το βάλσαμο των χειλιών είχε την μορφή πάστας και φυλασσόταν σε δοχείο. Στη Κίνα το βάλσαμο χειλιών ήταν φημισμένο για το άρωμα του.

Εικόνα 6.3 : Το κιννάβαρι

Πηγή: <http://traditions.cultural-china.com>

6.4 Η κινέζικη μάσκα

Η Κίνα έχει μια πλούσια πολιτιστική ιστορία και οι μάσκες έχουν διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στην κινέζικη παράδοση εδώ και χιλιάδες χρόνια. Οι πρώτες μάσκες κατασκευάστην

Εικόνα 6.4 : Ξύλινες κινέζικες μάσκες

Πηγή : <https://gr.dreamstime.com/>

3.500 χρόνια πριν λόγω της θρησκείας και πιο συγκεκριμένα του σαμανισμού. Χρησιμοποιούνται κυρίως σε τελετές με θρησκευτικό χαρακτήρα. Οι κινέζικες μάσκες είναι δύο ειδών. Το πρώτο είναι κατασκευασμένο από ξύλο ενώ το δεύτερο είναι ζωγραφισμένο πάνω στο πρόσωπο. Τα χρώματα που εμφανίζονται στις μάσκες έχουν το καθένα τη δική του συμβολική αξία. Το κόκκινο χρησιμοποιείται για να δηλώσει ευημερία, πίστη, θάρρος και ηρωισμό. Επίσης αντιπροσωπεύει την εξυπνάδα και τη γενναιότητα. Το μωβ πολλές φορές χρησιμοποιείται ως υποκατάστατο του κόκκινου χρώματος. Το μωβ δηλώνει τη δικαιοσύνη και την εκλέπτυνση. Το μαύρο σημαίνει πως ο

χαρακτήρας που αντιπροσωπεύει είναι ουδέτερος. Επίσης αντιπροσωπεύει την αμεροληψία και την ακεραιότητα. Το μπλε επίσης δείχνει ουδετερότητα, όπως το μαύρο, και επίσης δηλώνει πείσμα, οξύνοια και αγριότητα. Το πράσινο χρώμα αντιπροσωπεύει ένα βίαιο χαρακτήρα, παρορμητικό, χωρίς αυτοσυγκράτηση. Το λευκό χρώμα στις μάσκες δηλώνει έναν χαρακτήρα κακό και υποκριτή. Τέλος, τα χρυσά και ασημί χρώματα των масκών, δείχνουν έναν χαρακτήρα θεού, δαίμονα ή ένα πνεύμα, συνοδευόμενα με μια αίσθηση μυστηρίου.

6.5 Ζωγραφική σώματος – Bodypainting

Η ζωγραφική σώματος είναι μια μορφή τέχνης σώματος όπου το έργο τέχνης είναι ζωγραφισμένο απευθείας στο ανθρώπινο δέρμα και ανήκει στο μακιγιάζ. Η ζωγραφική σώματος αναφέρεται επίσης ως (μια μορφή) "προσωρινού τατουάζ". Η ζωγραφική μεγάλης κλίμακας ή ολόκληρου του σώματος αναφέρεται πιο συχνά ως ζωγραφική σώματος, ενώ μικρότερες ή πιο λεπτομερείς εργασίες μερικές φορές αναφέρονται ως προσωρινά τατουάζ. Η δερματοστιξία είναι η τέχνη της διακόσμησης του δέρματος με ανεξίτηλα χρωματιστά σχέδια. Η τέχνη της δερματοστιξίας πραγματοποιούταν με το να δημιουργούν οι άνθρωποι κάποιων φυλών σχεδιασμένες κοπές στο δέρμα τους και με το να τρίβουν αυτές τις προκύπτουσες πληγές με μελάνη, στάχτη και άλλα υλικά σώμα. Μερικοί πολιτισμοί, επίσης, δημιουργούσαν τατουάζ απλά αγγίζοντας το μελάνι στο δέρμα με αιχμηρά αντικείμενα όπως ραβδιά ή οστά ζώων (τα οποία είχαν τη μορφή βελόνας). Οι μορφές της ζωγραφικής σώματος δηλώνουν την κοινωνική και πνευματική ζωή και είναι βασικό στοιχείο κατά τις ιεροτελεστείς της μετάβασης, την ενηλικίωση των παιδιών, του γάμου, γέννησεις παιδιών, προετοιμασία για πόλεμο ή κυνήγι καθώς και τον θάνατο. Μπορεί, επίσης να δηλώνει και την θέση του ατόμου σε μια συγκεκριμένη ομάδα και να αντιπροσωπεύει τη καταγωγή, την θέση, την εξουσία. Προστατεύει, επίσης, από της δυνάμεις του κακού, δηλώνει ανδρεία και ομορφιά και τέλος μπορεί να είναι σύμβολο γονιμότητας. Στην Αρχαία Κίνα η δερματοστιξία είχε συνεδεθεί με εγκληματίες και ληστές στη περίοδο της Zhou δυναστείας (1045 π.Χ. έως το 256 π.Χ.). Έως και την τελική Qing δυναστεία χρησιμοποιούταν τατουάζ 囚 (Prisoner) στο πρόσωπο κατάδικων. Η δερματοστιξία και τα τατουάζ, επίσης, συνήθως αφορούν στη λαϊκή κινέζικη κουλτούρα. Αυτή η τέχνη έχει αναγνωριστεί σε μία από τις τέσσερις μεγαλύτερες κλασσικές νουβέλες της κινέζικης λογοτεχνίας, γνωστή ως 'Water Margin' στην οποία τουλάχιστον τρεις από τους κύριους χαρακτήρες, περιγράφονται και εκδηλώνεται η ύπαρξη τατουάζ σε σχεδόν όλο τους το σώμα. (Μιμίκου & Χατζηνικολάου, 2014).

7.Αρχαία Ινδία

7.1 Εφαρμογές του μακιγιάζ στην Αρχαία Ινδία

Το βάνιμο του προσώπου είναι μέρος του Ινδικού πολιτισμού από την αρχαιότητα. Οι άντρες συνήθιζαν να το χρησιμοποιούν για καμουφλαζ όταν κυνηγούσαν, ενώ αποτελούσε μέρος θρησκευτικών τελετουργιών και του χορού.Καθήκον της γυναίκας στην αρχαία Ινδία ήταν να αρέσει στον άντρα της. Η καθημερινή περιποίηση αποτελούσε τελετουργική πράξη ,ξεκινώντας από το πλύσιμο του προσώπου και ακολούθησε στην συνέχεια το βάνιμο των πελμάτων με λάκκα χωρίς φυσικά να παραμελλείται και το μακιγιάζ. Για βάση στο πρόσωπο χρησιμοποιούνταν διάφορες αλοιφές και αρώματα και δινόταν προσοχή ώστε να μην τονίζετε το σκούρο φυσικό δέρμα.Στα μάτια προσπαθούσαν να δώσουν ένα ανωδικό σχήμα με ένα είδος καπνού που βοηθούσε να μαυρίσουν τα μάτια. Τα χρωματιζόταν μαύρα με την βοήθεια της χέννα έχοντας σχήμα οριζόντιος και στοχεύοντας στο να φαίνονατι αρκετά πυκνά.Τα χείλη και τα ζυγωματικά χρωματιζόταν στο ίδιο χρώμα το οποίο ήταν το καστανοκόκκινο.Η γυναίκα στην Αρχαία Ινδία φορούσε καθημερινά ένα κολιέ-γυρλάντα με φρέσκα λουλούδια. Τα πέλματα βαφόntonουσαν με βαφή λάκκας. Τα χέρια , το μέτωπο και το στήθος ζωγραφιζόταν με περίτεχνα σχέδια. Αξίζει να σημειωθεί πως οι γυναίκες της εποχής χρωμάτιζαν κόκκινα τα δόντια τους.(Λαζαρίδου,2015).

Εικόνα 7.1 : Περίτεχνα σχέδια στα χέρια

Πηγή:<https://gr.dreamstime.com/>

Εικόνα 7.2:Παραδοσιακό χέννα στο πόδι

Πηγή: <https://gr.dreamstime.com/>

7.2 Ο καλλωπισμός της βασίλισσας

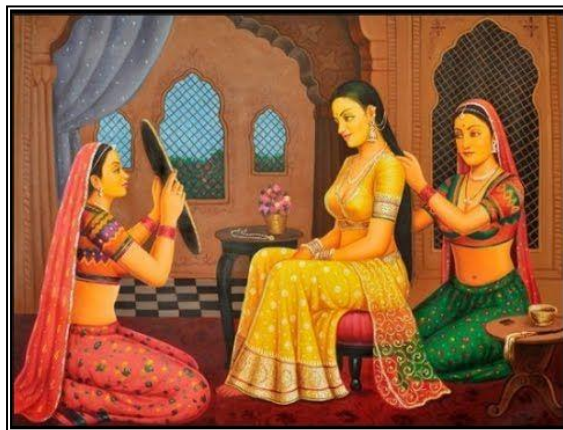
Οι κύριες προτεραιότητες των γυναικών του βασιλιά ήταν η περιποίηση που συμπεριλάβανε τον καλλωπισμό την υγιεινή και την καθαριότητα. Η πριγκίπισσα ξυπνώντας έκανε το πρωινό μπάνιο και χρησιμοποιούσε για να πλύνει τα μάτια και το σώμα ένα αφέψημα το οποίο προερχότανε από διάφορες ρίζες. Έπειτα ακολουθούσε το μακιγιάζ. Χρησιμοποιώντας ένα ξυλάκι το οποίο το βουτηγμένο σε λάδι που προερχότανε από το ξύλο της αλόης (αγκουρού) της ζωγραφίζανε σχέδια στο μέτωπο, στο στήθος, στους ώμους, στο μέτωπο και στο πηγούνι. Στα μάτια σχηματιζόταν μεγάλοι μαύροι κύκλοι. Τα χείλη τονίζοταν με λάκκα και πρόσθεταν από επάνω μια ορυκτή σκόνη που είχε πορτοκαλί χρώμα. Το χειμώνα χρησιμοποιούσαν ένα άλλο προϊόν διαλυτικό που είχε σαν βάση το κερί. Η πριγκίπισσα αφού είχε τελιώσει με το καλλωπισμό σημάδευε το μέτωπο της με το τελικό σημείο το tilaka, παρασκευασμένο από σκουρόχρωμη βαφή (Zanin, 1980).

Εικόνα 7.3: Ινδική κοινωνία
Πηγή: <http://theindianhistory.org/>

7.3 Η σημαντικότερη μέρα για την γυναίκα της Ινδίας

Στην Αρχαία Ινδία η σημαντικότερη μέρα για τις γυναίκες ήταν η ημέρα του γάμου. Η νύφη υποβαλλόταν σε μια τελετουργική προαιτομασία από τους ανθρώπους που βρισκόταν κοντά της. Η προαιτομασία αυτή ξεκινούσε αλείφοντας με λάδι την νύφη και με αρωματικές αλοιφές. Κατόπιν ακολουθούσε η πλέξη των μαλλιών και το μακιγιάζ. Την τελική πινελιά την πρόσθετε η μητέρα της νύφης, ζωγραφίζοντας στο μέτωπο μια χρυσή βούλα, που συμβόλιζε τον γάμο.

Εικόνα 7.4: Περιποίηση ινδής γυναίκας
Πηγή: <https://gr.pinterest.com/>

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Συμπερασματικά η τέχνη του μακιγιάζ είναι μοναδική με αυτή ο άνθρωπος παρουσιάζει την αισθητική του χρησιμοποιεί αλλά και την φαντασία του καθώς πειραματίζεται χρησιμοποιώντας τα χρώματα. Μέσα από τη ιστορία κατανοούμε την σπουδαιότητα του καλλωπισμού κυρίως για τις γυναίκες αλλά και για τους άνδρες. Οι παραδοσιακές γιορτές, οι θρησκευτικές λατρείες στρέφονται σε αυτήν την τέχνη. Το μακιγιάζ ήταν και θα είναι πηγή έκφρασης και σηματοδότησης η οποία ήταν γνωστή σε όλους και μέσω της εξέλιξης που άνθισε εξελίσσεται έως και σήμερα. Στις μέρες μας χρησιμοποιείται στην καθημερινότητα σε γιορτές ,στο θέατρο,στον κινηματογράφο και αναπτύσσεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Αυτό που εγγυόμαστε είναι ότι εξελίσσεται με βάση την ιστορία. Παρακάτω αναφέρουμε κάποιες προτάσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πηγή έμπνευσης για επόμενες εργασίες - διατριβές.

- ✓ Η ιστορία του μακιγιάζ στην Ιαπωνία
- ✓ Τεχνικές και εφαρμογές του μακιγιάζ στην Ινδία
- ✓ Πρώτες ύλες των καλλυντικών στην Αρχαία Ελλάδα

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσση:

Auboyer, J.(1996).*Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ινδία*.(Αγγέλου Ε. Μετ.).Αθήνα: Παπαδήμας Δημ. Ν.

Blanck, H. (2004). *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Blundell,S.(2004). *Γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*.(Χατζηφώτη Λ. Μετ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Bury B, J.& Meiggs, R. (2011). *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*. (Τατάκη Ρ., Πετρόπουλος Ν., Μετ.). Αθήνα: Καρδαμίτσας

Contenau, G. (2007). *Η καθημερινή ζωή στη Βαβυλώνα και στην Ασσυρία*. (Αγγέλου Έλλη, Μετ.). Αθήνα: Παπαδήμας.

Garland, R. (2001). *Οι αρχαίοι Έλληνες – η καθημερινή τους ζωή*. (Γεδεών Δ. Μετ.). Αθήνα: Βασδέκης

Gerson, J.(1996).*Στοιχεία Κοσμητολογίας* (Δημοπούλου Σ. Μετ.).Αθήνα:Ίων

Kolobova, M. &Ozereckajal, E. (2009). *Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα*. (Ζωίδης Γ. Μετ.). Αθήνα: Παπαδήμας

Matyszak, P. (2019). *24 ώρες στην αρχαία Αθήνα – περπατώντας μια μέρα με τους κατοίκους της*. (Τομαράς Π. Μετ.) Αθήνα: Οξύ

Montet, P. (2006). *Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Αίγυπτο*. (Αγγέλου Έλλη, Μετ.). Αθήνα: Παπαδήμας.

Morris, N. (2006). *Αρχαία μεσοποταμία, ιστορία και πολιτισμός*.(Τζανετάκου Νεκταρία, Μετ.). Αθήνα: Κουτσουμπός.

Stanelle, R. "Lao Luo" (2012). *Chinainmyeyes* Bloomington :AuthorHouse

Vecroutter, J. (2009). *Η αρχαία Αίγυπτος*. (Παρίση Αριστέα, Μετ.). Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Ελληνόγλωσση:

Βιρβιδάκης, Σ., Καρασμάνης, Β., & Τουρνά, Χ. (χ.χ.). *Αρχές φιλοσοφίας, Β' τάξη Γενικού Λυκείου, Γενικής Παιδείας*. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από: file:///C:/Users/user/Downloads/22-0154-02_Arches-Filosofias_B-Lykeiou_Vivlio-Mathiti.pdf

Βόβολης, Θ. (2008, Ιούλιος 28). Πίσω από τις μάσκες. *Το Βήμα*.

Ανακτήθηκε από: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/culture/pisw-apo-tis-maskes/>

Γιαλουράκη, Σ. (2000). *Οι χρυσές Μυκήνες*. Αθήνα: Ακρίτας

Γκούντα, Ε. (2018-19). *Πρώτες ύλες στα καλλυντικά του Μινωικού πολιτισμού*. (Εργασία στο μάθημα Εισαγωγή στο Μινωικό πολιτισμό).

Ανακτήθηκε από:

http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/vlaxopoulos/Gouda_kalintika_presentation.pdf

Διπένη, Α. & Κοκκινέλη, Β. (2015). *Η κοινωνική και ψυχολογική επίδραση του μακιγιάζ από το παρελθόν έως σήμερα*. (Πτυχιακή εργασία)

Ανακτήθηκε από:

http://eureka.teithe.gr/jspui/bitstream/123456789/7076/1/Dipteni_Kokkineli.pdf

Θεοδωρίδου, Α. (Επιμ.). (1994). *Η Αίγυπτος και η Ελλάδα στην αρχαιότητα*. Αθήνα:

Δελιθανάσης

Καλλέγεια, Α. & Τουσέ, Ζ. (Επιμ.). (2012). *Οι πολιτισμοί του Αιγαίου κατά τη Νεολιθική και την εποχή του χαλκού*. (Πολυχρονοπούλου Όλγα, Φίλιππα - Touchais Άννα, Μετ.). Αθήνα:

Καρδαμίτσα.

Κεραμίδου, Γ. & Πιπερίδου, Α. (2014). *Η ιστορία του Κινέζικου μακιγιάζ*. (Πτυχιακή εργασία)

Ανακτήθηκε από :

http://eureka.teithe.gr/jspui/bitstream/123456789/7238/1/Keramidiotou_Georgia.pdf

Κοκκώνη, Μ. (2008). *Συγκριτική μελέτη αρχαίας Ελλάδας, αρχαίας Αιγύπτου για τον καλλωπισμό και τη θέση της γυναίκας στη κοινωνία της εποχής*. (Πτυχιακή εργασία).

Ανακτήθηκε από: http://195.251.240.227/jspui/bitstream/123456789/7272/4/Kokkoni_Maria.pdf

Κοπανιάς, Κ. (2018). *Εισαγωγή στην ιστορία και αρχαιολογία της Εγγύς Ανατολής*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Ανακτήθηκε από:

<file:///C:/Users/user/Downloads/Korpanias.pdf>

Λαζάρου, Ε. (2015). *Η ιστορία του μακιγιάζ από το παρελθον στο παρόν*. (Πτυχιακή εργασία).

Ανακτήθηκε από:

http://eureka.teithe.gr/jspui/bitstream/123456789/6844/1/Lazaridou_Euaggelia.pdf

Μάλαμα, Α. (2008). *Ιστορία της τέχνης*. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, ΙΔΕΚΕ.

Ανακτήθηκε από:

<file:///C:/Users/user/Downloads/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%A4%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B7%CF%82%20-%201.pdf>

Μαστραπάς, Α. (χ.χ.). *Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου, Α΄ τάξη Γενικού Λυκείου*. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Ανακτήθηκε από: <http://ebooks.edu.gr/modules/document/file.php/DSGL->

[A102/%CE%94%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A0%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%84%CE%BF/%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%BF%20%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CF%84%CE%AE/22-0021-02_Istoria-t-Archaiou-Kosμου_A-Lyk_BM.pdf](http://ebooks.edu.gr/modules/document/file.php/DSGL-A102/%CE%94%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A0%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%84%CE%BF/%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%BF%20%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CF%84%CE%AE/22-0021-02_Istoria-t-Archaiou-Kosμου_A-Lyk_BM.pdf)

Μικελάτου, Έ. & Τσιγώνια, Α. (χ.χ.), *Μακιγιάζ παραστατικών τεχνών*. Αθήνα:

DESMOSDIGITAL

Μιμίκου, Μ. & Χατζηνικολάου, Μ. (2014) *Η δερματοστιξία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. (Πτυχιακή εργασία).

Ανακτήθηκε

από: http://eureka.teithe.gr/jspui/bitstream/123456789/7215/2/Mimikou_Chatzinikolaou.pdf

Μουρατίδου, Ι. & Μεχμέτογλου, Μ. (2008). *Καλλοντικά στην αρχαιότητα*. (Πτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://docplayer.gr/10885294-Kallyntika-stin-arhaiotita.html>

Ραμπούση, Α. (2019). *Ο καλλωπισμός της μορφής στην Αιγυπτιακή τέχνη του μέσου και νέου βασιλείου: Υλικά, χρώματα, θρησκευτικές*. (Μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης).

Ανακτήθηκε από:

<https://hellanicus.lib.aegean.gr/bitstream/handle/11610/19945/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%A1%CE%91%CE%9C%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%A3%CE%97%20%CE%91%CE%9B%CE%9A%CE%9C%CE%97%CE%9D%CE%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Σαββίδου, Α. (2014). *Μορφολογία Ιδιότητες Προσώπου*. Θεσσαλονίκη: σοφία.

Τζαμαλή, Κ. & Σκουνάκη, Ι. (χ.χ.). *Στοιχεία Ελληνικής Ιστορίας & Ελληνικού Πολιτισμού*.

Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση του Υπουργείου Παιδείας, Εκπαίδευση των Μεταναστών στην Ελληνική Γλώσσα, την Ελληνική Ιστορία και τον Ελληνικό Πολιτισμό – Οδυσσέας.

Ανακτήθηκε από:

<http://www.gsae.edu.gr/attachments/article/805/%CE%92%CE%99%CE%92%CE%9B%CE%99%CE%9F%20%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%91%CE%A3.pdf>

Τζώρτζογλου, Ν. (1978). *Όταν οργίζεται η γη*. Αθήνα: Κέδρος.

Χασαπίδου, Μ. & Τσιλιγκίρογλου – Φαχαντίδου, Α. (2008). *Διατροφή για Υγεία, Άσκηση και Αθλητισμό*. Θεσσαλονίκη :UNIVERSITY PRESS.

Βιβλιογραφία εικόνων :

Εικόνα 2.1: Κωνσταντίνου, Δ. (5 Αυγούστου , 2013). Pinterest. Ανακτήθηκε 1 Ιουλίου, 2020, από <https://gr.pinterest.com/>

Εικόνα 2.2 : ArchaiologyNewsroom. (25 Αυγούστου, 2011). Archaiologia. Ανακτήθηκε 10 Ιουλίου , 2020 , από <https://www.archaiologia.gr/blog/2011/08/25/αιώνια-καλοχτενισμένοι-οι-αρχαίοι-αι/>

Εικόνα 2.3 : ΧΕΙΛΩΝ . (11 Μαΐου , 2016). Chilonas . Ανακτήθηκε 12 Ιουλίου , 2020, από <https://chilonas.com/2016/05/11/httpwp-mep1opdy-3qw/>

Εικόνα 2.4 : Χ.Ο Ν. (24 Μαρτίου, 2008) . Pinterest . Ανακτήθηκε 10 Ιουλίου , 2020, από <https://nea-acropoli.gr>.

Εικόνα 2.5 : Κυδώνη , Α. (27 Νοεμβρίου, 2016). Blogs.sch. Ανακτήθηκε 13 Ιουλίου, 2020, από <https://blogs.sch.gr/agkydoni/2016/11/27/ένα-αιγυπτιακό-παραμύθι/>

Εικόνα 2.6 : Χ.Ο, (29 Μαΐου, 2007). Ypokatastato.wordpress. Ανακτήθηκε 12 Ιουλίου, 2020, από <https://ypokatastato.wordpress.com/2007/05/29/nefertiti-η-φαραώ-smenkhkare-της-αιγύπτου/>

Εικόνα 2.7 : ScienceWiki, (χ.χ). Ypokatastato.wordpress. Ανακτήθηκε 12 Ιουλίου, 2020, από https://science.fandom.com/el/wiki/Κλεοπάτρα_Δ_%5CΑίγυπτος.

Εικόνα 2.8 : Ξυδιά. Σ. (χ.χ). Anamniseisaigyptou.worldpress. Ανακτήθηκε 12 Ιουλίου, 2020 από <https://anamniseisaigyptou.wordpress.com/αναμνήσεις-σελιδα/το-χρυσό-βραχιόλι-στην-αίγυπτο/>

Εικόνα 2.9 : Χ.Ο, (11 Αυγούστου, 2017). Thepressroom. Ανακτήθηκε 13 Ιουλίου, 2020, από <https://www.thepressroom.gr/diethni/syglonistiki-anakalypsi-stin-pyramida-toy-heopa>.

Εικόνα 3.1 : Χ.Ο, (χ.χ). Sch.gr. Ανακτήθηκε 13 Ιουλίου, 2020 από http://users.sch.gr/aiasgr/Eguklopaideia/Xwres_kai_laoi/Mesopotamia.htm.

Εικόνα 3.2 : TANEΑ Team. (16 Ιουλίου, 2019). TA NEΑ. Ανακτήθηκε 20 Ιουλίου, 2020, από <https://www.tanea.gr/2019/07/06/lifearts/culture/i-arxaia-vavylona-anakiryxthike-mnimeio-ragkosmias-klironomias/>

Εικόνα 3.3 : Nathan, K. (29 Σεπτεμβρίου, 2019). Xhmeia.blogspot. Ανακτήθηκε 20 Ιουλίου, 2020, από <https://xhmeiapedia.blogspot.com/2018/09/blog-post.html>.

Εικόνα 3.4 : Παπαδημητρίου , Ν. (22 Δεκεμβρίου, 2014). Lifo. Ανακτήθηκε 20 Ιουλίου, 2020, από <https://www.lifo.gr/team/anatoli/54061>.

Εικόνα 4.1 : kassia. (31 Οκτωβρίου, 2014). Slideshare.net. Ανακτήθηκε 23 Ιουλίου, 2020, από <https://www.slideshare.net/kassia2309/m-40979517>.

Εικόνα 4.2 : Tokrikri. (22 Απριλίου,2019). Tokrikri. Ανακτήθηκε 24 Ιουλίου, 2020, από <https://tokrikri.gr/o-ναός-του-απόλλωνα-στη-νάξο-στην-πλατφ/>

Εικόνα 4.3 : Mentality 10 team (χ.χ). Mentality 10. Ανακτήθηκε 24 Ιουλίου, 2020 , από <http://www.mentality10.com/o-planitis-mas-category/item/960-anaktoro-tis-knosou-to-palati-ton-xromaton>.

Εικόνα 4.4 : X.O, (20 Ιουλίου, 2013). Perahoragr.blogspot. Ανακτήθηκε 25 Ιουλίου , 2020, από <http://perahoragr.blogspot.com/2013/07/kai-h.html>.

Εικόνα 4.5 : Φωτόδεντρο διαδραστικά σχολικά βιβλία. (χ.χ). Ebooks.edu. Ανακτήθηκε 26 Ιουλίου, 2020, από http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2290/Istoria_A-Gymnasiou_html-empl/index_03_01.html.

Εικόνα 4.6 : Κέλλη, Ε. (χ.χ). Kelliteacher.weebly. Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου, 2020, από <https://kelliteacher.weebly.com/beta900-epsilon-lambda-lambdaeta-nu-iota-kappa-omicron-sigma-alpha-rho-omicron-iota-kappa-iota-sigma-mu-omicron-sigma.html>.

Εικόνα 4.7 : Μουρατίδης, (15 Αυγούστου, 2015). Apodytiriakias. Ανακτήθηκε 2 Αυγούστου, 2020, από <http://www.apodytiriakias.gr/koultoura/2015/08/14/etsi-itan-i-arhaia-athina.aspx>.

Εικόνα 4.8 : X.O, (χ.χ). Users.sch. Ανακτήθηκε 2 Αυγούστου, 2020, από http://users.sch.gr/aiasgr/Eguklopaideia/Xwres_kai_laioi/Persia.htm.

Εικόνα 4.9 : Βαλσάμη, Σ.(29 Απριλίου, 2018). Stonenews. Ανακτήθηκε 3 Αυγούστου, 2020, από <https://stonenews.eu/el/afroditi-tis-milou-pos-anakalyfthike-ena-apo-ta-oreotera-agalmata-tis-archeotitas/>

Εικόνα 4.10 : Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. (5 Απριλίου, 2014). Gtp. Ανακτήθηκε 3 Αυγούστου, 2020, από <https://www.gtp.gr/TDirectoryDetails.asp?id=4296&lng=1>

Εικόνα 4.11, 4.12, 4.13, 4.14 : Γκούντα, Ε. (2018 - 2019). Πρώτες ύλες στα καλλυντικά του Μινωικού Πολιτισμού. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

Εικόνα 4.15: Αθανασίου, Α. (21 Δεκεμβρίου, 2012). Anakalipto.blogspot. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2020, από https://anakalipto.blogspot.com/2012/12/blog-post_6757.html.

Εικόνα 4.16: Μικελάτου, Έ. (29 Απριλίου, 2015). Theancientwebgreece.wordpress. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου, 2020, από <https://theancientwebgreece.wordpress.com/2015/04/29/o-kallw-pismos-stin-klas-sik-ellada/>

Εικόνα 4.17 : Ζεμπετάκη, Ε. (5 Σεπτεμβρίου, 2014).Pontos-news. Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου,2020 από <http://www.pontos-news.gr/article/11597/deite-pos-kallopizontan-oi-gynaikes-stin-arhaia-ellada>.

Εικόνα 4.18 , 4.19 : Διεύθυνση Μουσίων. (χ.χ.). Ancinetheater.culture. Ανακτήθηκε 11 Αυγούστου, 2020, από <http://ancienttheater.culture.gr/el/parastaseis-arxaiotita/item/101-pws-itan-ta-proswpeia>.

Εικόνα 4.20 : Αρχαιογνώμων. (8 Σεπτεμβρίου, 2017). Ellinikodiktyo.blogspot. Ανακτήθηκε 16 Αυγούστου, 2020, από http://ellinodiktyo.blogspot.com/2017/09/blog-post_8.html.

Εικόνα 4.21 : X.O,(χ.χ). Kosmimatamexantres.blogspot. Ανακτήθηκε 20 Αυγούστου, 2020, από <https://kosmimatamexantres.blogspot.com/search?q=%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1+%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1>.

Εικόνα 5.1 : X.O, (χ.χ). Mixanitouxronou. Ανακτήθηκε 23 Αυγούστου, 2020, από <https://www.mixanitouxronou.gr/i-finetsates-romees-ekanan-makigiaz-apotrichosi-ke-foresanto-proto-magio-bikini/>

Εικόνα 5.2 : BEAUTYENGINEER. (29 Απριλίου, 2012). Beautyengineer. Ανακτήθηκε 30 Αυγούστου, 2020 , από <https://beautyengineer.wordpress.com/2012/05/29/από-την-αίγυπτο-στη-ρώμη/>

Εικόνα 6.1 : X.O, (20 Δεκέμβριου, 2013). Beautyengineer. Ανακτήθηκε 30 Αυγούστου, 2020, από <http://notwithoutmylipstick.com/eyebrow-fixation-from-the-tang-dynasty-to-modern-times/>.

Εικόνα 6.2 : X.O,(χ.χ). El.soddummedia. Ανακτήθηκε 30 Αυγούστου, 2020, από <https://el.sodiummedia.com/4327086-qin-and-han-dynasties-history-of-the-han-dynasty-han-dynasty-ruler-period-fall-legislative-acts-of-the-beginning-of-the-han-dynasty>.

Εικόνα 6.3 : X.O, (χ.χ). Dreamstime. Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου, 2020, από <http://traditions.cultural-china.com>.

Εικόνα 6.4, 7.1, 7.2: X.O, (χ.χ). Dreamstime. Ανακτήθηκε 2 Σεπτεμβρίου, 2020, από <https://gr.dreamstime.com/%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BA-%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BE%CF%8D-%CE%B9%CE%BD%CE%B5%CF%82image86163013>.

Εικόνα 7.3: X.O, (χ.χ). Theindianhistory. Ανακτήθηκε 3 Σεπτεμβρίου, 2020, από <http://theindianhistory.org/position-of-women-in-ancient-india.html>.

Εικόνα 7.4 : Exoticindianart. (χ.χ). Pinterest. Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου, 2020, από https://gr.pinterest.com/pin/466615211376052617/?nic_v2=1a42idSj7.